

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE
 UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC RESEARCH
 EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
 SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "

TORONTO CONGRESS OF ADVANCED RESEARCH

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
 AND PRACTICAL CONFERENCE

APRIL 20-22, 2026
 TORONTO, CANADA

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

TORONTO CONGRESS OF ADVANCED RESEARCH

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

April 20-22, 2026

Toronto, Canada

This edition was approved for publication on May 6, 2026.

Published in A4 format online on website:

<https://naukainfo.com/conference?id=116>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.

Toronto, Canada

2026

UDC 001.3-048.35:0/9](06)

Proceedings of the International scientific and practical conference “Toronto Congress of Advanced Research” (April 20-22, 2026) / Publisher website: www.naukainfo.com. – Toronto, Canada, 2026. - 174 p.

ISBN 978-617-8680-61-9

<https://doi.org/10.64828/conf-116-2026>

The recommended citation for this publication is:

Shevchenko T. G. Research into the specifics of the development of performing arts in Ukraine under martial law // Toronto Congress of Advanced Research : proceedings of the International scientific and practical conference (April 20-22, 2026). – Toronto, Canada : naukainfo.com, 2026. - Pp. 15-21. - URL: <https://naukainfo.com/conference?id=116>

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

The collection of scientific articles is a scientific and practical publication that includes research papers by students, postgraduate students, Candidates and Doctors of Sciences, researchers, and practitioners from Ukraine, Europe, neighboring countries, and beyond. The articles reflect studies of processes and changes in the structure of modern science. This collection is intended for students, postgraduate and doctoral candidates, educators, researchers, practitioners, and all those interested in current trends in the development of modern science.

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

© Publisher website: naukainfo.com, 2026

© Ukrainian Institute of Scientific Strategies (UISS), 2026

© All authors, 2026

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES AND FOOD

1. *Дудка Єлизавета Олександрівна, Лагута Андрій Іванович* 5
ПОЛЬОВА ОЦІНКА СТАНУ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ СОРТУ СКАГЕН
ТА ФРІСКИ В УМОВАХ ЗОНИ ЛІСОСТЕПУ

CULTURE AND ARTS

2. *Бородіна Тетяна Михайлівна, Гриценко Олена Едуардівна* 11
ІСТОРІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ВУЛИЧНОГО ТАНЦЮ
3. *Юрченко Анастасія Ігорівна, Ширій Юрій Володимирович* 15
КОНТЕКСТ, СЕРЕДОВИЩЕ ТА РОЛЬ ГЛЯДАЧА ЯК ЧИННИКИ
СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ КІНЕТИЧНОЇ СКУЛЬПТУРИ

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

4. *Осінова Алла Анастасіївна* 23
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВНОГО
АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
5. *Radionov Yurii Denysovich* 30
BUDGET EXPENDITURES UNDER MARTIAL LAW

GEOGRAPHY AND GEOLOGY

6. *Ігнатишин Василь Васильович, Головатюк Артем Богданович* 40
ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ РОЗПОДІЛ СЕЙСМІЧНОСТІ
ЗАКАРПАТТЯ ЗА 2023-2024 РР. ТА ЙОГО ГЕОДИНАМІЧНИЙ
АСПЕКТ

HISTORY, ARCHAEOLOGY AND CULTURAL STUDIES

7. *Усатюк Оксана Василівна, Бойко Валентина Василівна* 53
ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

LAW AND INTERNATIONAL LAW

8. *Лисак Алла Андріївна* 62
НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СПРОЩЕНА ФОРМА
ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА
9. *Цимбалюк Леонід Сергійович* 74
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

10. *Лаврук Поліна Олександрівна* 86
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА МАЛОГО БІЗНЕСУ
11. *Луценко Григорій Васильович, Матюхіна Дар'я Анатоліївна* 90
СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПАРТНЕР У
СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТУ

MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES

12. *Белоусов Ярослав Ігорович, Серєбряк Ксенія Ігорівна, Белоусова Любов Іванівна* 97
ЕФЕКТИВНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНІСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ
СПОЖИВЧОГО РИНКУ

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

13. *Гаман Ірина Олегівна, Василечко Мар'яна Михайлівна, Кочержат Оксана Ігорівна, Човганюк Ольга Степанівна, Вацеба Богдана Романівна* 110
ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКУВАННЯ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНРОМУ:
ЕФЕКТИВНІСТЬ МОКСИНІДІНУ

MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND STATE BORDER SECURITY

14. *Зінченко Роман Миколайович* 114
АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАНЬ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ
УКРАЇНІ
15. *Согорін Андрій Анатолійович* 119
ІНТЕГРАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ ТА СИМУЛЯЦІЙНИХ ФОРМ
НАВЧАННЯ У ВОГНЕВІЙ ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ
ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

PEDAGOGY AND EDUCATION

16. *Олійниченко Любов Сергіївна, Бойко Валентина Василівна* 124
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТА: ЗА І ПРОТИ
17. *Коструб Каріна Миколаївна, Кривонос Денис Миколайович* 129
ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З РІЗНИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД
18. *Економова Еліна Костянтинівна* 133
СПІВТВОРЧІСТЬ У КАМЕРНОМУ ВОКАЛЬНОМУ
ВИКОНАВСТВІ: ХУДОЖНЬО-ВИКОНАВСЬКИЙ ТА ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

19. *Гудима Ангеліна Ігорівна, Хома Володимир Петрович* 137
 ПЕДАГОГІЧНІ ВІЗІЇ І ТАКТИКИ ЖУЛЯ ВЕРНА (У КОНТЕКСТІ
 ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКА)
20. *Врублевський Ігор Йосифович, Гродзь Наталія Миколаївна, Білаш
 Оксана Вікторівна* 141
 РОЛЬ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
 ПРИ ВИКОНАННІ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З
 БЕЗПЛОТНОЮ АВІАЦІЄЮ

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

21. *Ходикіна Юлія Юріївна, Довженко Ольга Олегівна, Власова Юлія
 Олегівна* 147
 ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА
 САМООЦІНКУ ПІДЛІТКІВ
22. *Ситник-Комісаренко Наталія Володимирівна* 152
 БІОСУГЕСТИВНА ТЕРАПІЯ У КОРЕКЦІЇ ПСИХОСОМАТИЧНИХ
 РОЗЛАДІВ
23. *Кириченко Андрій Володимирович, Зеленков Володимир
 Михайлович* 155
 ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО
 ДІЯЛЬНОСТІ В БОЙОВИХ УМОВАХ

POWER ENGINEERING AND POWER MACHINE ENGINEERING

24. *Volodymyr Voskoboinick, Oleksandr Voskoboinyk, Andrii Voskobiinyk* 161
 IMPROVING COOLING OF NUCLEAR POWER PLANT REACTORS
 WITH A FLEXIBLE JET-DIRECTING SCREEN

**SPECIAL THANKS FOR ACTIVE PARTICIPATION IN THE
 SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ARE EXTENDED
 TO THE FOLLOWING PARTICIPANTS:**

Bohdan Pimonenko, Mykhailo Havrysh, Nataliia Konstantynovska

AGRICULTURAL SCIENCES AND FOOD

УДК 633.11:631.559

Дудка Єлизавета Олександрівна

Лагута Андрій Іванович

студенти

Полтавський державний аграрний університет

м. Полтава, Україна

ПОЛЬОВА ОЦІНКА СТАНУ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ СОРТУ СКАГЕН ТА ФРІСКИ В УМОВАХ ЗОНИ ЛІСОСТЕПУ

Озима пшениця залишається однією з провідних зернових культур України, а для зони Лісостепу правильний добір сорту безпосередньо визначає не лише рівень урожайності, а й стабільність формування якісного зерна. Для порівняльного аналізу доцільно розглянути два поширені сорти іноземної селекції Скаген і Фріскі, які внесені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні. У Реєстрі Скаген зазначений як сорт м'якої озимої пшениці, зареєстрований в Україні у 2010 році, а Фріскі як сорт м'якої озимої пшениці, зареєстрований у 2017 році. Отже, обидва сорти офіційно допущені до використання в Україні, що вже свідчить про їхню господарську придатність, однак для умов Лісостепу важливо оцінити не тільки сам факт реєстрації, а й поєднання врожайності, адаптивності та хлібопекарської якості зерна. [12]

Сорт Скаген у більшості українських джерел характеризується як середньостиглий або середньопізній, пластичний, безостий сорт м'якої озимої

пшениці типу *lutescens*. За морфологічними ознаками він формує рослини середньої висоти, приблизно 85–100 см, добре кущиться, має інтенсивний стартовий розвиток і високу компенсаційну здатність навесні. Для нього характерна придатність до пізніх строків сівби, можливість вирощування навіть на легших ґрунтах, а також орієнтація на одержання зерна з високими хлібопекарськими показниками. За даними SuperAgronom, потенціал урожайності сорту становить близько 100 ц/га, вміст білка — близько 13,4 %, маса 1000 зерен — 46–49 г. Офіційний представник NPZ Україна додатково підкреслює дуже високий вміст білка, високе число падіння, високий показник седиментації та високий вихід борошна. Це дозволяє розглядати Скаген не просто як урожайний, а як сорт із вираженою орієнтацією на якісне продовольче зерно. [2; 8; 11]

Наукові та виробничі матеріали підтверджують, що головною сильною стороною сорту Скаген є саме якість зерна. У рекомендаціях Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН вказано, що цей сорт належить до сильних пшениць, має 15,0–15,5 % білка і до 32,8 % сирої клейковини. У дослідженні Сумського національного аграрного університету сорт Скаген показав найвищий вміст клейковини — 23,1 % та найвищий вміст білка — 12,6 % серед досліджених сортів, хоча за врожайністю поступився частині конкурентів і сформував 5,54 т/га. У ще одному дослідженні, виконаному в умовах виробничих полів Вінницької області, лабораторна схожість насіння Скагену становила 96 %, а енергія проростання — 92 %, тобто сорт відповідав нормативним вимогам, хоча дещо поступався кращим зразкам за посівними якостями. Це дає підстави стверджувати, що перевагою Скагену є висока білковість і добрі хлібопекарські показники, а його відносним недоліком може бути менш стабільна реалізація врожайного потенціалу залежно від умов господарства та технології. [5; 6; 10]

Сорт Фріскі, навпаки, в українських джерелах найчастіше позиціонується як сорт, у якому дуже вдало поєднані врожайність, стійкість і достатній рівень якості зерна. За описом Limagrain, це середньостиглий, безостий,

середньорослий сорт висотою 80–85 см, рекомендований саме для Лісостепу і Полісся. Він підходить для середньоранніх і пізніх строків сівби, має дуже високу зимостійкість, високу посухостійкість, потужне кушення і дуже високу стійкість до вилягання. За шкалою компанії-оригінатора сорт отримує високі оцінки також за толерантністю до септоріозу, жовтої та бурої іржі, фузаріозу колоса й борошнистої роси. Водночас його якість описують як добру, але не максимальну: число падіння — добре, вміст білка — середній, вміст клейковини — високий, седиментаційна здатність — середня, група якості — В. У картці Agrarii Razom для сорту Фріскі наведена врожайність 56,1–71,9 ц/га та тривалість вегетації 263–279 діб, що добре узгоджується з образом середньостиглого, стабільного і технологічно зручного сорту для господарств Лісостепу. [3; 7]

Найбільш переконливі дані на користь сорту Фріскі дають саме українські наукові спостереження за господарськими й технологічними показниками. У матеріалах НУБіП України, де порівнювали сорти Авеню, Юлія, Фріскі, Богдана та Одеська, встановлено, що господарська урожайність у досліді варіювала від 60 до 100 ц/га, а Фріскі разом з Авеню перевищував сорт Юлія за врожайністю на 40 ц/га. За вмістом білка Фріскі мав 10,8 %, за вмістом клейковини — 22,6 %, а за натурою зерна — 780 г/л, тобто зерно відповідало вимогам 1–2 класу за діючим стандартом. Особливо важливим є те, що саме Фріскі забезпечив дуже високий збір білка — 10,8 ц/га та збір клейковини — 22,6 ц/га, а автори прямо віднесли його до більш урожайних і технологічно цінних сортів. Для практики Лісостепу це означає, що Фріскі не обов'язково має найвищий відсоток білка серед усіх сортів, але часто виграє за валовим виходом якісної продукції з 1 га. [4]

Практичний досвід господарств загалом підтверджує цю різницю між сортами. У журналі *Зерно* керівник господарства на Київщині та Вінниччині зазначає, що у них Фріскі за сезон випередив конкурентів приблизно на 1 т/га, а за умови ширшого висіву міг би забезпечити близько 85 ц/га на круг; окремо підкреслено, що сорт формує зерно з високим умістом клейковини. Для Скагену

є також позитивні виробничі відгуки: у матеріалі *Пропозиції* наведено дані господарства УІФК-Агро, де в посушливий рік група німецьких сортів, серед яких був і Скаген, дала в середньому 62 ц/га, а сусідні господарства зібрали приблизно на 10 ц/га менше при однаковій класності зерна. Водночас треба чесно зауважити, що у випадку Скагену це не чистий сортовий дослід, а результат групи сортів у виробництві, тому такий аргумент є корисним як практичне спостереження, але слабшим за наукові порівняння. [1; 9]

Отже, порівняння показує, що Скаген і Фріскі мають різний тип господарської цінності для умов Лісостепу. Скаген доцільніше розглядати як сорт, сильний за морфологічною пластичністю, придатністю до пізніх строків сівби, високим умістом білка і клейковини та дуже добрими хлібопекарськими властивостями. Його основні плюси, це якісне продовольче зерно, високий білок, добрі показники клейковини, пізній посів і добра компенсаційна здатність. До мінусів можна віднести те, що за окремих умов він не завжди показує найвищу врожайність, а в окремих джерелах його стійкість до вилягання оцінюється не як максимальна. Фріскі, у свою чергу, виглядає більш збалансованим сортом саме для виробничих умов Лісостепу: він поєднує високу і стабільну врожайність, дуже добру зимостійкість, стійкість до вилягання, посухи та основних хвороб, а також достатньо високі показники клейковини й натури зерна. Його мінусом у порівнянні зі Скагеном можна вважати те, що за білком і “силою” зерна він частіше поступається сортам, орієнтованим саме на преміальну хлібопекарську якість. Тому, якщо робити загальний висновок для зони Лісостепу, то кращим сортом у практичному виробничому сенсі варто вважати Фріскі, бо він стабільніше поєднує врожайність і якість зерна; однак якщо господарство ставить на перше місце саме підвищений білок і сильні хлібопекарські властивості, то Скаген залишається дуже цінним варіантом. [2; 4; 5; 7; 8; 10; 11]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. АгроБізнес Сьогодні. Сорт озимої пшениці Фріскі став еталоном продуктивності та стабільності. URL: <https://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/25133-sort-ozimoji-pshenitsi-friski-stav-etalonom-produktivnosti-ta-stabilnosti.html>
2. Agro Forte. Скаген — сорт озимої пшениці. URL: <https://agro-forte.com/seed/skagen>
3. Agrarii Razom. Сорт Фріскі (пшениця озима, пшениця м'яка). URL: <https://agrarii-razom.com.ua/culture-variety/friski>
4. Бобер А.В., Костенко А.М., Басанко О.В., Пиляй А.П. Порівняльна оцінка сортів пшениці озимої за господарськими і технологічними показниками якості у виробничих умовах. НУБіП України. URL: <https://institut-zerna.com/library/repozitariy/docs/materialy-konf/mizhnarodnoi-naukovoi-konferentsii-z-nagodi-100-richchya-vid-dnya-narodzhennya.pdf>
5. Геращенко В.А. Удосконалення елементів технології вирощування пшениці озимої в умовах ПП “Зажинок” Сумської області. СНАУ, 2024. URL: <https://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/12559>
6. Костецька К.В., Соловей В.О. Енергія проростання та лабораторна схожість зразків пшениці м'якої озимої. *Таврійський науковий вісник*, 2024. URL: https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/136_2024/part_1/26.pdf
7. Лімагрейн. ФРІСКІ — офіційний опис сорту. URL: <https://lgseeds.com.ua/product/pshenyczya/friski/>
8. NPZ Україна. СКАГЕН — офіційний опис сорту. URL: <https://npz.com.ua/product/skagen/>
9. Пропозиція. Агрогосподарство УІФК Агро: особливості ведення господарства. URL: <https://propozitsiya.com/articles/dosvid-hospodarstv/hospodaryuvaty-po-nimetsky-dosvid-ahrofirmy-uifk-ahro>
10. Рекомендації з особливостей технології вирощування сортів озимої пшениці. Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН,

2018.

URL:

<https://isgkr.com.ua/images/sampled/ata/recomendacij/recomdacij2018.pdf>

11. SuperAgronom. Пшениця Скаген від Заатен-Уніон ГмбХ. URL:

<https://superagronom.com/nasinnya-zernovi-pshenicya-ozima/skagen-id9856>

12. Український інститут експертизи сортів рослин / Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні. URL:

<https://sops.gov.ua/uploads/page/625a4ed7489a8.pdf>

CULTURE AND ARTS

УДК 792.8

Бородіна Тетяна Михайлівна

концертмейстер

Гриценко Олена Едуардівна

викладач

Харківська державна академія культури

м. Харків, Україна

ІСТОРІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ВУЛИЧНОГО ТАНЦЮ

Анотація. У тезах розглядається історія виникнення та розвитку вуличного танцю як важливого елементу молодіжної культури. Проаналізовано соціокультурні передумови формування таких напрямів, як хіп-хоп, брейкінг, локінг і попінг, а також їхній вплив на сучасне мистецтво та суспільство. Особлива увага приділяється процесам популяризації вуличного танцю у світі та в Україні, зокрема через медіа, соціальні мережі, фестивалі й танцювальні батли. Висвітлено роль вуличного танцю як засобу самовираження молоді, формування креативності та соціальної взаємодії.

Ключові слова: вуличний танець, хіп-хоп культура, брейкінг, попінг, локінг, молодіжна культура, самовираження, популяризація, танцювальні батли, сучасне мистецтво.

Вуличний танець (street-dance) у зрівнянні з іншими видами хореографічного мистецтва, такими як бальний танець або народний, має не таку довгу історію, але досить багату, і він увібрав у себе елементи багатьох

видів хореографічного мистецтва, і на сьогодні набуває все більшої популярності.

Вуличний танець став невід'ємною частиною міського середовища та засобом самовираження молоді. Його історія розпочалась у другій половині ХХ століття у США. На його формування вплинула стрімка урбанізація, глобалізаційні культурні процеси, та поява та розвиток молодіжних субкультур, таких як хіп-хоп, який органічно поєднує у собі музику, графіті, та діджеїнг.

Історія вуличного танцю складається з трьох етапів. Перший етап це зародження, хронологічно припадає на 1970-ті роки. В той час у Нью-Йорку виник брейк-данс, і паралельно з цим на західному узбережжі виникають фанкові стилі такі як поппінг, локінг. Локінг і поппінг відзначалися виразною пластикою, ритмічністю і театральністю рухів, у той час як у брейк-дансі важливішим була техніка виконання. Танцюристи ставали у коло на вулиці для змагань, це були перші танцювальні батли. На той час відомими виконавцями були Rock Steady Crew брейкінг-команда, що популяризувала брейк-данс у 1970 початку 1980 років та Electric Boogaloos, які стали засновниками стилів поппінг та локінг [1].

У 1980 роках вуличний танець набуває більшої популярності завдяки ЗМІ, і поступово з вулиці переходить на театральну сцену та у кінематограф. З'являються перші професійні танцювальні команди. У той час популярності набуває The Lockers, команда яка була створена Доном Кемпбеллом на початку 1970-х років, і вона стала першою професійною командою, яка зробила стиль локінг більш комерційним, виступаючи на телебаченні[2].

У 1990-х роках розпочалась еволюція вуличного танцю, яка триває і по сьогоднішній день. Хіп-хоп вийшов з андеграунду і почав домінувати, його вплив на розвиток інших видів вуличних танців залишається досить великим і сьогодні. У кінці десятиліття з'являється нью-стайл, який поєднав у собі елементи локінгу, паппінгу, та хаусу. Танцювальні тренди цього часу часто включали елементи, які зараз вважаються класикою вуличної хореографії.

Основою вуличного танцю з того часу вважається імпровізація, а не завчені рухи традиційних видів хореографічного мистецтва. У той час починають проводитися офіційні танцювальні змагання, так звані батли. Серед них найстарішим вважається Battle of the Year. Перші змагання пройшли у 1990 році в Німеччині, і з часом цей батл став «Чемпіонатом світу з брейк-дансу» та найважливішою подією для хіп-хоп культури.

З початку нового тисячоліття вуличний танець став мейнстимом, завдяки кінематографу та розвитку світової мережі Інтернет. Великої популярності він набув після виходу фільму «Крок вперед» у 2006 році, де виконавці поєднали елементи класичного танцю з хіп-хопом. З'являються і нові стилі такі як крамп, емоційний, швидкий та агресивний танець, що народився в Лос-Анджелесі. А також тектонік, що виник приблизно у 2007-2008 роках. З розвитком YouTube та TikTok виконавці отримали можливість обмінюватися досвідом, навчати інших людей.

У 2000-х вуличний танець остаточно закріпився як форма самовираження, що базується на змішуванні різних танцювальних технік та високій швидкості виконання.

В Україні вуличний танець є важливою складовою культури та активно розвивається, незважаючи на складні соціальні умови сьогодення. Цей вид хореографічного мистецтва викладають не тільки у хореографічних школах, але також у ВНЗ. Існують аматорські колективи, а також і професійні, які охоплюють не тільки дітей, але й дорослих. На сьогодні це є одною з форм не тільки творчого самовираження, а також може бути інструментом для вираження власної громадської думки [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Час познайомитися з найкрутішими стилями вуличного танцю URL: [https://www.redbull.com/ua-uk/dance-your-style-different-styles-guide#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%BF%D0%BE%D1%88%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%BC%D0%B8%20%D0%B2%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%20%D1%94,%D1%85%D0%B0%D1%83%D1%81%2D%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%81\)%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B3](https://www.redbull.com/ua-uk/dance-your-style-different-styles-guide#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D0%B9%D0%BF%D0%BE%D1%88%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%BC%D0%B8%20%D0%B2%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2%20%D1%94,%D1%85%D0%B0%D1%83%D1%81%2D%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%81)%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B3) (дата звернення: 13.04.2026).
2. URL: Хіп-хоп (субкультура) [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%96%D0%BF-%D1%85%D0%BE%D0%BF_\(%D1%81%D1%83%D0%B1%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0\)#:~:text=%D0%A5%D1%96%D0%BF%2D%D1%85%D0%BE%D0%BF%2C%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B6%20%D0%B3%D1%96%D0%BF%2D,1970%2D%D1%85%20%D1%83%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D1%96%20%D0%B0%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%96%D0%BF-%D1%85%D0%BE%D0%BF_(%D1%81%D1%83%D0%B1%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0)#:~:text=%D0%A5%D1%96%D0%BF%2D%D1%85%D0%BE%D0%BF%2C%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B6%20%D0%B3%D1%96%D0%BF%2D,1970%2D%D1%85%20%D1%83%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D1%96%20%D0%B0%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2) (дата звернення: 13.04.2026).
3. Всеукраїнська Громадська Організація Українська Асоціація Виконавців Східного Танцю ВГО УАВСТ URL: <https://www.uavst.com/allforums/14/1391-24-01-26-mizhnarodnij-festival-skhidnij-ekspres-kijiv-lyudina-roku-uavst-2025.html#7287> (дата звернення: 13.04.2026).

Юрченко Анастасія Ігорівна

студентка

Ширий Юрій Володимирович

асистент

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

КОНТЕКСТ, СЕРЕДОВИЩЕ ТА РОЛЬ ГЛЯДАЧА ЯК ЧИННИКИ СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ КІНЕТИЧНОЇ СКУЛЬПТУРИ

Анотація. У публікації досліджуються тенденції сприйняття сучасної кінетичної скульптури. Методологічною основою дослідження виступає поєднання теоретичного аналізу розвитку кінетичного мистецтва із сучасними художніми практиками. На підставі аналізу конкретних прикладів кінетичних інсталяцій встановлено, що кінетична скульптура виступає як цілісна система формотворення, у якій не лише рух та форма, але й контекст, середовище та функції глядача впливають на її сприйняття як мистецького об'єкту.

Ключові слова: кінетична скульптура, рух, форма, контекст, середовище, роль глядача, інтерактивність, сприйняття.

Активне впровадження сучасних технологій у мистецьке середовище зумовлює необхідність переосмислення чинників, котрі впливають на сприйняття творів мистецтва та дизайну. Оскільки об'єктом нашого дослідження виступатиме кінетична скульптура як один із найбільш динамічних напрямів розвитку сучасного мистецтва, ми спробуємо виокремити ті чинники, які матимуть вагоме значення для сприйняття саме її об'єктів.

Важливим технічним засобом та елементом художнього вираження сутності кінетичної скульптури виступають *рух* та *форма*. Переосмисленню руху та форми у формотворенні та, зокрема у зв'язку із впровадженням інтерактивних та мультимедійних практик, присвячені праці [1, с. 105-117; 5, с. 243-258]. Проте у масовому сприйнятті та значній частині сучасних дизайн-проектів досі зберігається спрощений підхід до трактування кінетичної скульптури. Обмежене сприйняття об'єктів кінетичної скульптури часто пов'язано із ігноруванням контексту існування цих об'єктів, його взаємодії із середовищем і глядачем. Вони ніби залишаються на другому плані, а їхня роль або замовчується, або визнається вторинною [1, с. 107-108; 6, с. 2-3]. Мета ж нашого дослідження полягає у тому, щоб, поєднуючи теоретичний аналіз розвитку кінетичного мистецтва із порівнянням сучасних художніх практик з'ясувати, які чинники відіграють вагомe значення для повноцінного художнього осмислення та сприйняття сучасних об'єктів кінетичної скульптури. Зупинимось на аналізі контексту, середовища та ролі глядача, оскільки переконані, що пересмислення значущості кожного із цих факторів та врахування їхнього взаємозв'язку здатне підняти дизайн-проекти у царині кінетичної скульптури на новий якісний рівень.

У сучасній кінетичній скульптурі *контекст* не може розглядатися як нейтральне тло для експонування об'єкта. На відміну від традиційної пластики, де просторове оточення часто виконує допоміжну функцію, кінетичний об'єкт безпосередньо залежить від умов свого існування. Саме середовище визначає не лише спосіб його функціонування, а й характер художнього сприйняття. У цьому сенсі контекст слід розуміти як один із чинників формування цілісного образу твору, нарівні з рухом і формою.

Значення *середовища* в кінетичній скульптурі проявляється передусім у тому, що рух часто активується або модифікується зовнішніми чинниками. Йдеться не лише про природні сили, як-от вітер, повітряні потоки чи освітлення, а й про архітектурну ситуацію, масштаб простору, траєкторії руху глядачів, акустичні характеристики місця експонування. Унаслідок цього один і

той самий об'єкт у різних умовах може сприйматися по-різному: у замкненому галерейному просторі увага глядача зосереджується на механіці, ритмі й матеріальній структурі руху, тоді як у відкритому або урбаністичному середовищі скульптура вступає у складніший діалог із простором, світлом, атмосферою та людською присутністю. У цьому ж контексті показовим є зауваження, що в інтерактивних кінетичних середовищах досвід глядача може набувати визначального значення порівняно з самим об'єктом, а отже, контекст взаємодії стає складовою художньої структури твору.

Подібне розуміння контексту як активного компонента художньої структури простежується в сучасних дослідженнях динамічних об'єктів. Зокрема, М. Гладчук підкреслює, що аналіз динамічності та інтерактивності сучасних об'єктів-трансформерів неможливий без урахування умов їхньої взаємодії з навколишнім середовищем і ступеня залученості аудиторії [1, с. 107-108]. Авторка також акцентує увагу на тому, що в межах художньо-образного підходу процес трансформації дедалі частіше пов'язаний не лише з внутрішньою конструкцією об'єкта, а й із характером його взаємодії з простором та глядачем [1, с. 105-106]. Це дає підстави розглядати контекст не як зовнішню умову, а як структурну складову сучасного кінетичного твору.

У такому підході особливо важливим є те, що середовище не просто оточує об'єкт, а й впливає на його смислове прочитання. Контекст здатний посилювати або, навпаки, послаблювати виражальні можливості руху та форми. Якщо кінетична скульптура існує в просторі, який підтримує її ритм, масштаб і характер дії, вона сприймається як цілісне художнє висловлювання. Якщо ж зв'язок із середовищем порушується, об'єкт ризикує бути зчитаним лише як технічна конструкція або механічний ефект. У цьому сенсі контекст виступає не лише просторовою умовою, а й одним із носіїв змісту.

Важливим є й те, що контекст у сучасній кінетичній скульптурі має не лише фізичний, а й культурний вимір. Художній об'єкт функціонує в певному полі значень, асоціацій і способів взаємодії, що формуються конкретним місцем, ситуацією показу та очікуваннями аудиторії. Саме тому середовище в

сучасній кінетиці слід розуміти ширше, ніж просто простір розташування: воно охоплює і матеріальні умови дії, і режим сприйняття, у межах якого об'єкт набуває завершеного художнього сенсу.

Отже, у сучасній кінетичній скульптурі контекст є не допоміжною, а визначальною складовою художньої структури. Він впливає на характер руху, спосіб прояву форми та логіку сприйняття об'єкта, а тому має розглядатися як повноцінний елемент цілісної системи, що формується у взаємодії руху, форми і середовища.

Однією з визначальних рис сучасної кінетичної скульптури також виступає *зміна ролі глядача*. Якщо в традиційній моделі сприйняття він переважно виступав зовнішнім спостерігачем, то в сучасних інтерактивних практиках глядач дедалі частіше стає безпосереднім учасником процесу актуалізації твору. У такому випадку художній об'єкт уже не існує як повністю автономна структура, а розкриває свої властивості лише в ситуації взаємодії. Саме тому інтерактивність у сучасній кінетичній скульптурі слід розглядати не як додатковий технічний ефект, а як один із ключових способів формування художнього змісту. Подібний зсув від чіткого розмежування між об'єктом і аудиторією до активного залучення глядача до процесу трансформації підкреслює М. Гладчук, розглядаючи динамічні об'єкти в контексті художньо-образного формотворення [1, с. 105-108].

У межах інтерактивної кінетичної скульптури присутність людини перестає бути зовнішньою щодо об'єкта. Рух, світло, звук або просторові зміни можуть активуватися через фізичний дотик, переміщення, жести, голос чи біометричні показники учасника. Унаслідок цього контекст об'єкта набуває індивідуального виміру: кожна взаємодія не лише запускає систему, а й змінює характер її прояву. Такий підхід зближує кінетичну скульптуру з процесуальними та просторовими практиками мистецтва, де твір постає не як завершений предмет, а як подія, що відбувається в часі та залежить від участі глядача. У цьому аспекті важливою є й теза К. Мійосі про те, що рухомий об'єкт впливає на людину не лише візуально, а й на рівні тілесного та

емпатійного переживання, тобто через безпосередньо відчутний досвід взаємодії з динамікою [6, с. 2-3].

Показовими в цьому контексті є практики Рафаеля Лозано-Геммера, у яких глядач фактично перетворюється на активного оператора кінетичної системи. У проєкті “*Pulse Room*” (Рис. 1. Інтерактивна інсталяція Рафаеля Лозано-Геммера «Pulse Room» (2006)) дотик учасника дає змогу системі зафіксувати його серцевий ритм, після чого найближча лампа починає блимати в ритмі пульсу, а запис поступово вбудовується в загальну світлову послідовність роботи [2].

Рис. 1. Рафаель Лозано-Геммер. Інтерактивна інсталяція «Pulse Room» (2006). Мехіко, Мексика, 2020 р.

Фото: Маріана Яньєс.

У роботі “*Wavefunction*” (Рис. 2. Кінетична інсталяція Рафаеля Лозано-Геммера «Wavefunction, Subsculpture 9» (2007)) наближення людини до інсталяції фіксується комп’ютеризованою системою, внаслідок чого найближчі стільці піднімаються, утворюючи хвилю, яка поширюється простором [3].

Рис.2. Рафаель Лозано-Геммер. Кінетична інсталяція «Wavefunction, Subsculpture 9» (2007). 52-га Венеційська бієнале, Венеція, Італія.

Фото: Antimodular Research.

У проєкті “*Border Tuner*” (Рис. 3. Фрагмент інсталяції Рафаеля Лозано-Геммера «*Border Tuner / Sintonizador Fronterizo*» (2019); Рис. 4. Процес взаємодії учасника з інсталяцією Рафаеля Лозано-Геммера «*Border Tuner / Sintonizador Fronterizo*» (2019) через мікрофон) відвідувачі керують променями світла за допомогою великих коліс, а перетин цих світлових «рукавів» відкриває двосторонній звуковий канал між учасниками по різні боки кордону [4]. У всіх цих випадках саме людська дія є джерелом динаміки, а художній сенс роботи формується в момент взаємодії.

Рис. 3. Рафаель Лозано-Геммер. «Border Tuner / Sintonizador Fronterizo», фрагмент інсталяції. Ель-Пасо / Сьюдад-Хуарес, 2019 р.

Фото: Monica Lozano.

Рис. 4. Рафаель Лозано-Геммер. «Border Tuner / Sintonizador Fronterizo» (2019). Процес взаємодії учасника з інсталяцією через мікрофон.

Фото: Маріана Яньєс.

Таким чином, інтерактивність у сучасній кінетичній скульптурі змінює не лише спосіб функціонування твору, а й саму модель його сприйняття. Глядач перестає бути пасивним спостерігачем руху і стає співучасником формування події, що розгортається в просторі й часі. Саме через це роль реципієнта в інтерактивній кінетиці набуває структурного значення: він не просто присутній біля об'єкта, а входить до системи його смислоутворення. Отже, у сучасній кінетичній скульптурі глядач виступає не зовнішнім адресатом, а одним із чинників, через які рух, форма і контекст об'єднуються в цілісний художній процес.

Висновок. Результати проведеного аналізу можуть бути використані як теоретична основа для подальших мистецтвознавчих досліджень, а також як аналітичний принцип під час розгляду або проектування кінетичних об'єктів, у яких динаміка, пластична форма і середовище функціонують у тісному взаємозв'язку із контекстом існування об'єкта та роллю глядача. При такому підході доцільно розглядати сучасну кінетичну скульптуру не як сукупність окремих властивостей, а як цілісну систему формотворення і сприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гладчук, М. Ю. (2021). Інтерактивність та динамічність сучасних об'єктів-трансформерів в контексті художньо-образного підходу до формотворення. *Art and Design*, (2), 105-117. <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2021.2.9>
2. Lozano-Hemmer, R. (n.d.-a). *Pulse room*. https://lozano-hemmer.com/pulse_room.php
3. Lozano-Hemmer, R. (n.d.-b). *Wavefunction*. <https://lozano-hemmer.com/wavefunction.php>
4. Lozano-Hemmer, R. (n.d.-c). *Border tuner / Sintonizador Fronterizo*. https://lozano-hemmer.com/border_tuner__sintonizador_fronterizo.php
5. Meglin, J. A., Eliot, K., & Brooks, L. M. (2017). Kinetic, mobile, and modern: Dance and the visual arts. *Dance Chronicle*, 40(3), 243-258. <https://doi.org/10.1080/01472526.2017.1375278>
6. Miyoshi, K. (2018). Where kinesthetic empathy meets kinetic design. *Proceedings of the 5th International Conference on Movement and Computing*, (2), 1-8. <https://doi.org/10.1145/3212721.3212847>

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

УДК 338.43:330.1(477)

Осіпова Алла Анастасіївна

кандидат економічних наук, доцент

Уманський національний університет

м. Умань, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Здійснено порівняльний теоретичний аналіз трьох моделей державної підтримки аграрного виробництва – кейнсіанської, монетаристської та неоінституційної. Визначено концептуальні відмінності між цими школами щодо ролі держави, інструментів підтримки та критеріїв ефективності аграрної політики. Обґрунтовано, що умови воєнного стану утворюють специфічний тип системного шоку, за якого монетаристська модель мінімального втручання виявляється недостатньою, кейнсіанська забезпечує оперативну стабілізацію, а неоінституційна – формує довгострокові умови відновлення. Запропоновано концепцію «гібридної» моделі підтримки, адекватної умовам воєнного часу.

Ключові слова: економічна теорія, кейнсіанство, монетаризм, неоінституціоналізм, державна підтримка, аграрне виробництво, воєнний стан, провали ринку, інститути, продовольча безпека.

Питання про роль держави в економіці є наскрізним для всієї історії економічної думки. В аграрній сфері ця дискусія набуває особливої гостроти:

сільськогосподарське виробництво поєднує риси ринкового товару з ознаками суспільного блага (продовольча безпека), підпорядковане природним ризикам, залежить від довгострокових інвестицій у землю й інфраструктуру, а тому не може повноцінно функціонувати без тих чи інших форм державного регулювання.

В умовах повномасштабного збройного вторгнення, яке переживає Україна з 24 лютого 2022 року, теоретична дискусія між конкуруючими моделями державного регулювання набуває не лише академічного, а й гостро практичного значення. Від того, яка теоретична модель покладена в основу аграрної політики, залежать конкретні рішення: чи збільшувати бюджетні субсидії чи стримувати інфляцію, чи вибудовувати нові інституційні форми координації чи покладатися на ринок, чи залучати міжнародну підтримку чи уникати зовнішніх зобов'язань.

Теоретичним підґрунтям кейнсіанського підходу є «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» Дж. М. Кейнса (1936), в якій обґрунтовується нездатність ринкового механізму самостійно відновити рівновагу після значних шоків. Ключова теза: сукупний попит є нестабільним, а ринковий механізм у короткостроковому періоді недостатньо еластичний для забезпечення повної зайнятості та обсягів виробництва. Звідси – легітимність активної фіскальної політики як засобу регулювання попиту [1].

Застосування кейнсіанської моделі до аграрної сфери передбачає субсидування виробництва сільськогосподарської продукції з метою підтримки пропозиції та зайнятості в галузі; цільові державні інвестиції в аграрну інфраструктуру (меліорація, дороги, елеватори) як форму «мультиплікатора» для широкої економіки; гарантування закупівельних цін, що запобігає дефляційному тиску на доходи фермерів.

З огляду на критерії кейнсіанської теорії, аграрний сектор в умовах воєнного часу являє собою класичний випадок різкого падіння інвестиційного попиту та порушення кредитного механізму. У 2022 році реальний ВВП України скоротився на 28,8%, що є найглибшим падінням з часів незалежності [2]. За

цих умов кейнсіанська логіка вказує на необхідність компенсаторного збільшення державних витрат на підтримку виробництва.

Водночас кейнсіанська модель має ендогенне обмеження в умовах воєнного стану: бюджетні ресурси жорстко конкурують між цивільними та оборонними потребами. Частка видатків на оборону в бюджеті України у 2024 році перевищила 50%, що різко звужує простір для аграрних субсидій. Тому «чиста» кейнсіанська модель вимагає суттєвої корекції – заміщення внутрішніх бюджетних витрат зовнішнім донорським фінансуванням, що й відбулося завдяки підтримці USAID, Світового банку та ЄС [3].

Монетаризм як теоретична школа склався насамперед у роботах М. Фрідмена та А. Шварц. Фундаментальна праця «Монетарна історія Сполучених Штатів, 1867–1960» аргументувала, що головним інструментом макроекономічної стабілізації має бути контроль грошової маси, а не фіскальна політика. У праці «Капіталізм і свобода» (1962) Фрідмен прямо зараховував аграрні цінові підтримки до переліку програм державного втручання, що деформують ринкові сигнали та породжують надлишкове виробництво [4].

Монетаристська позиція щодо аграрного сектору є однозначною: субсидії й цінові гарантії знижують ефективність розподілу ресурсів. Якщо ціна не відображає реальну дефіцитність ресурсу, виробники ухвалюють неоптимальні рішення, а суспільство несе «надлишковий тягар» субсидованого виробництва.

Водночас монетаристська модель виявляє принципові теоретичні обмеження в умовах воєнного шоку. Ключовою вадою є її залежність від припущення про функціонування стабільних цінових сигналів, тоді як в умовах війни ціновий механізм зазнає глибокої деформації внаслідок фізичного руйнування ринкової інфраструктури, мінутання сільськогосподарських угідь і блокади портових потужностей. Монетаристська концепція «природного рівня» виробництва апелює до рівноважного стану економічної системи, досягнення якого в умовах активних бойових дій є практично неможливим. Рекомендації щодо підтримання стабільного темпу приросту грошової маси втрачають практичну релевантність у ситуації, коли значну частину виробничого

потенціалу фізично знищено: монетарна стабілізація сама по собі не забезпечує відновлення зруйнованих елеваторів чи виведеної з ладу сільськогосподарської техніки.

Монетаристська школа все ж зберігає нормативну цінність у воєнному контексті в одному аспекті: застереження проти безконтрольного нарощування грошової маси задля фінансування субсидій. Інфляційний тиск в Україні у 2022 році досяг 26,6%, що є прямим наслідком монетарної емісії для покриття бюджетного дефіциту і фактичним підтвердженням монетаристського застереження щодо меж фіскального стимулювання [2].

Неоінституційна економіка, фундаментальні основи якої закладено в роботах Р. Коуза, Д. Норта та О. Вільямсона та ін., пропонує принципово інший погляд на роль держави: не «стабілізатор попиту» (Кейнс) і не «монетарний регулятор» (Фрідмен), а творець і захисник інституційного середовища – правил гри, що знижують трансакційні витрати та захищають права власності.

Так, Д. Норт у праці «Інституції інституційні зміни та функціонування економіки» (1990) показав, що правила гри визначають траєкторію економічного розвитку більшою мірою, ніж окремі заходи фіскальної чи монетарної політики. Концепція «залежності від траєкторії» пояснює, чому руйнування інститутів в умовах воєнних дій може мати наслідки, незрівнянно більші за поточні фізичні збитки.

В умовах воєнного стану в Україні неоінституційна логіка реалізується в конкретних заходах: звільнення від плати за землю та екологічного податку для власників замінованих та окупованих ділянок (захист прав власності в умовах форс-мажору); запровадження фондів часткового гарантування кредитів (зниження трансакційних витрат у кредитній сфері); використання цифрових реєстрів для верифікації отримувачів підтримки (зниження інформаційної асиметрії). Принципово важливо, що ці заходи спрямовані не на пряме субсидування, а на відновлення інституційного середовища, в якому ринкові агенти здатні ухвалювати раціональні рішення [3; 5].

Розглянуті теоретичні підходи суттєво різняться за ключовими параметрами: концепцією провалів ринку, роллю держави, основними інструментами та часовим горизонтом ефектів.

Однак, жодна з трьох моделей у «чистому» вигляді не відповідає комплексу вимог воєнної економіки. Кейнсіанська модель забезпечує оперативну реакцію, але нашоується на бюджетні обмеження. Монетаристська модель зберігає актуальність лише як застереження проти надмірної монетизації дефіциту. Неоінституційна найкраще описує довгострокові умови відновлення, але не дає інструментів оперативного реагування.

На підставі проведеного порівняльного аналізу пропонується теоретична конструкція, яку умовно можна назвати «гібридною» моделлю державної підтримки аграрного виробництва в умовах війни. Її операційна логіка будується на трьох рівнях.

Перший рівень – оперативний (0–12 місяців): кейнсіанські інструменти прямої підтримки для запобігання критичному скороченню виробництва. Ключовий принцип – підтримка повинна бути «мінімально спотворюючою», тобто прив'язаною до фактичних витрат (відшкодування ПДВ, компенсація вартості техніки), а не до обсягів виробництва. Це дозволяє певною мірою уникнути монетаристської критики щодо деформації цінових сигналів.

Другий рівень – адаптаційний (1–3 роки): інструменти пільгового кредитування та часткового гарантування ризиків. З теоретичної точки зору, це неоінституційні інструменти, спрямовані на зниження трансакційних витрат у кредитній сфері. Вони не замінюють ринок, а «виправляють» специфічні провали кредитного ринку в умовах підвищеної невизначеності. В Україні у 2022–2023 роках державна компенсація відсоткової ставки залучала приватне кредитування у значно більших обсягах, що є теоретично ефективним використанням обмеженого бюджетного ресурсу [3].

Третій рівень – відновлювальний (3–10 років): неоінституційні заходи відбудови – реєстрація прав власності на деокупованих територіях, рекультивация замінованих угідь, розвиток біржової торгівлі та страхових

механізмів. Так, загальні збитки та втрати аграрного сектору України від війни становлять десятки мільярдів доларів, що обумовлює необхідність системного, а не точкового відновлення [5].

Важливим теоретичним доповненням є визнання ролі міжнародних інституцій як «зовнішніх» джерел стабілізації, що замінюють внутрішні бюджетні ресурси на оперативному рівні. Коли внутрішній бюджет вичерпано потребами оборони, зовнішні донорські ресурси виконують стабілізуючу функцію, тотожну за механізмом дії кейнсіанській державній підтримці сукупного попиту. Цю логіку підтверджують дослідження міжнародної бюджетної підтримки України [3].

Кожна з розглянутих моделей відповідає певному типу «провалів ринку», але жодна самотійно не охоплює всієї сукупності провалів, характерних для аграрного ринку в умовах воєнного стану. Кейнсіанство пояснює необхідність оперативної стабілізаційної підтримки; монетаризм застерігає від інфляційного фінансування цієї підтримки; неоінституціоналізм вказує на структурні умови довгострокового відновлення.

Порівняльний аналіз виявляє теоретичну основу для «гібридної» моделі підтримки, яка поєднує кейнсіанські інструменти короткострокової стабілізації, неоінституційні механізми зниження трансакційних витрат та монетаристське застереження щодо меж монетизації бюджетного дефіциту. Цей синтез не є еkleктичним: кожен елемент відповідає специфічному провалу ринку на відповідному часовому горизонті та підтверджується досвідом аграрної політики України 2022–2024 років.

Таким чином, практична цінність проведеного аналізу полягає в тому, що він надає теоретичне обґрунтування для ієрархічної розстановки пріоритетів аграрної політики в умовах воєнного стану: від оперативного збереження виробничого потенціалу – через кредитну підтримку відновлення – до інституційного забезпечення сталого розвитку після завершення активних бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan, 1936. 472 p.
2. Валовий внутрішній продукт України. *Мінфін*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2026).
3. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Національний інститут стратегічних досліджень*, 2023. URL: <https://surl.li/xcwasq> (дата звернення: 05.04.2026).
4. Friedman M. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 1962. 202 p
5. Оцінка втрат та збитків агросектору від війни, та потреб у відновленні. *Kyiv School of Economics*. 2024. URL: <https://kse.ua/ua/research/kse-agrocentre/> (дата звернення: 05.04.2026).

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

UDC 336.146

Radionov Yurii Denysovych

Doctor of Science (Econ.),

Senior Researcher Fellow,

Financial, Credit and Tax Policy Department of

National Scientific Centre

«Institute of agrarian economics»,

10, Geroiv Oborony Str., Kyiv, 03127, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1691-1090>

Researcher ID <http://www.researcherid.com/rid/AAV-3875-2020>

BUDGET EXPENDITURES UNDER MARTIAL LAW

Annotation. The article examines the impact of budget expenditures on socio-economic processes and ensuring the full implementation of state functions. The emphasis is on the need to effectively manage budget expenditures, both in peacetime and, especially, in martial law conditions to meet urgent social needs. It is established that in peacetime conditions, expenditures were directed to the development of human capital. Instead, the main priorities of budget expenditures in wartime conditions were to ensure the financing of the Armed Forces of Ukraine and the security sector in general, as well as maintaining a balance between financing military needs and social protection of the population. It is emphasized that it is appropriate to continue to focus efforts on implementing effective mechanisms for

effective management of budget expenditures, which will allow, in wartime and post-war recovery, to significantly improve the system of public finances and guarantee long-term macro-financial stability.

Keywords: state budget; local budgets; functions of the state; revenues; public debt; budget expenditures; public finances; martial law; financial resources.

The country's budget system is one of the important regulators of socio-economic development, stimulating business activity, a tool for raising social standards, incomes and ensuring the growth of citizens' well-being. Each country determines the role of the budget system in the overall economic development model, taking into account its priority goals and strategic objectives. The quality and effectiveness of budget regulation depends on the economic model used, the importance of the budget system in general and the budget in particular, as well as scientific and methodological validity. The budget has always been and remains an important tool of the country's budgetary, financial, fiscal, socio-economic policy.

For Ukraine, in peacetime, the state of development of the budget system and budget relations in general was characterized by the need for reforms to improve the budget expenditure management system in order to ensure the provision of public goods and services to the population in sufficient quantity and quality. This required the introduction of new methodological approaches to the effective use of budget expenditures in the implementation of budget policy in order to increase its effectiveness.

In conditions of martial law, the role and importance of budget expenditures in solving the problems of a warring country does not decrease, but rather increases. After all, the country's defense expenditures determine the degree of resistance to the aggressor, the completeness of meeting the needs of the Armed Forces of Ukraine (hereinafter referred to as the AFU) in ammunition, modern combat equipment, drones, and other technological weapons.

Both in peacetime and in martial law, the key task of the budget system is to increase its efficiency, including through transparency, accountability, promoting

innovation and investment attractiveness, sustainability of public finances, etc. This can be achieved by solving a number of important scientific and practical tasks, including optimization of budget expenditures, effective allocation of funds, prioritization of budget programs, investment projects, targeted use, as well as timeliness and completeness of financing in order to achieve the predicted result.

The main components of budget regulation are budget revenues and expenditures, the system of intergovernmental relations, public debt, tax and customs policy, internal and external factors of the economic situation, etc. The need to improve budget regulation is actualized by the need to take into account exogenous and endogenous factors of influence, continue structural reforms in the national economic system, meet the needs for the country's defense capability, stimulate the development of productive forces, improve existing socio-economic relations, influence the activity of economic agents, promote investment attractiveness, competitiveness of the economy, etc.

Currently, there is a need to rethink the role and significance of budget expenditures under martial law, and to find effective mechanisms for managing budget expenditures in order to ensure adequate funding for the needs of the armed forces and other sectors of a warring country.

First of all, to reveal the topic of the study, it is advisable to establish the essence of the definitions of "budget expenditures" and their interpretation in modern scientific and economic literature.

In our opinion, budget expenditures are a reflection of economic relations related to the distribution and redistribution of GDP, centralized funds of funds concentrated in the budget and their targeted use for the implementation of various socio-economic programs and activities within the budget system of the country [4, c.30].

The Budget Code of Ukraine has separated the concepts of "expenses expenditures" and "budget expenditures". According to the norms of the Budget Code (clause 13 of Article 2), budget expenditures are funds allocated for the implementation of programs and activities provided for by the relevant budget [5].

As an economic category, budget expenditures reflect the tasks and functions of the state, characterize state and local budgets, their interconnection, and the peculiarities of the distribution of budget funds to priority areas of the country's socio-economic development.

The state, using budget expenditures through the budget system to perform its functions, does not always adhere to the principle of effective management and use of budget funds, which is accordingly reflected in the quantity and quality of public goods and services provided to the population. Nevertheless, with the help of budget expenditures, the state regulates socio-economic processes, pricing policy, influences the level of employment, stimulates demand, macroeconomic growth, etc.

International experience shows that it is more expedient to redistribute budget expenditures between priority sectors of the economy, thereby implementing financial recovery of the real sector of the economy, creating favorable macroeconomic conditions for economic growth and increasing budget revenues at all levels.

Budgetary expenditures are able to positively influence economic growth, financing progressive sectors of the economy, scientific developments, optimization of the structure of material reproduction, regulation of imbalances of socio-economic development. This determines the regulatory role of budgetary expenditures. In turn, their stimulating role is manifested in promoting the development of entrepreneurial activity, ensuring the dynamics of the investment process, human resources of individual sectors of the economy [3, p.12].

Effective management of budget expenditures is an important factor in budget regulation and concerns different conditions (*wartime, peacetime*) of the functioning of the economy. Although, in conditions of wartime, this issue is even more acute, since the risks of filling the budget and, accordingly, the formation of expenditure volumes increase. Such a state causes a certain uncertainty and instability, which is associated with unpredictable consequences. After all, the mechanism for managing revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine, developed in peacetime, is actually ineffective in wartime, faced with new, existential challenges. Therefore,

there is a need to make operational decisions with a simultaneous transformation of approaches in the budget expenditure management system.

Thus, with the beginning of the full-scale russian invasion, the norms of the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” came into force [4]. Therefore, approaches to budget expenditure management have also changed. According to the provisions of the Budget Code of Ukraine, the government does not need parliament to make a decision on the redistribution of budget funds, since the Cabinet of Ministers of Ukraine disposes of financial resources at its own discretion, in accordance with priority needs. That is, the functioning of the country's economy, in war conditions, involves the implementation of a number of measures, including those that expand the powers of not only the Cabinet of Ministers of Ukraine, but also local self-government bodies to adopt relevant regulatory legal acts and redistribute budget funds, in accordance with the existing need or priority of use.

According to the government resolution No. 252 dated March 11, 2022 “Some issues of formation and implementation of local budgets during martial law” [5], the specifics of the formation and implementation of local budgets during martial law are determined. In particular, it is stated that the formation of local budgets and ensuring the uninterrupted functioning of budgetary institutions and establishments, municipal enterprises is carried out in accordance with budget legislation, taking into account the following features:

- *local self-government bodies, their executive bodies, local state administrations, military-civilian administrations continue to exercise budgetary powers;*
- *executive committees of the relevant local councils, local state administrations, military-civilian administrations or military administrations manage local finances in accordance with the needs and characteristics of martial law;*
- *local financial bodies ensure the preparation of draft local budgets in accordance with the requirements of the Budget Code of Ukraine;*
- *The State Treasury Service provides settlement and cash services for local budgets and the preparation of reports on the implementation of local budgets using electronic media;*

- *temporarily, for the period until the termination or cancellation of martial law, audits by the State Audit Service on the implementation of local budgets are not conducted, and the initiated audits are suspended [5].*

Thus, the implementation of local budgets under martial law has certain peculiarities, in particular: *Article 55 of the Budget Code of Ukraine (protected expenditures) does not apply; the State Treasury does not transfer the reverse subsidy to the state budget from local budgets of territories in which martial law has been introduced; the State Treasury does not transfer inter-budgetary transfers from the state budget to local budgets of settlements in temporarily uncontrolled territory; the Government Resolution No. 590 of 09.06.2021 determined the priority and sequence of expenditures by the State Treasury; the Temporary Procedure for the Allocation and Use of Funds from the Budget Reserve Fund was approved (the allocation of funds from the budget reserve fund is carried out by decision of the local state administration, military administration, executive body of the relevant council).*

Local self-government bodies, their executive bodies, local state administrations, military-civilian administrations continue to exercise budgetary powers, and in the event of the formation of military administrations, such powers are exercised by military administrations. Military administrations make decisions on amendments to the decision on the local budget; redistribute expenditures, including the budget reserve fund, additional subsidies and subventions, within the total amount of budget allocations of the main administrator of budget funds, without approval by the relevant commission. Military administrations may approve local budgets drawn up by local financial bodies, and also make decisions on the transfer of funds between local budgets without concluding agreements, but with approval from the Ministry of Finance, if the transfer to the budget of another region or the budget of the city of Kyiv.

If it is impossible to create a local financial body, its powers may be exercised by the head of the military administration.

It is worth noting that when distributed, budget expenditures acquire a certain independence and form the corresponding levers, instruments that regulate the process of creating centralized monetary funds.

The war in Ukraine has been going on for five years and the current situation, although complex, is predictable, and during this period the government has developed and continues to develop an effective mechanism for adequately responding to the challenges and threats associated with martial law. Of course, in such circumstances, budget expenditures objectively increase. Therefore, the main task of the authorities is not to squander budget funds, but rather to use them for their intended purpose, to focus budget expenditures on important, priority areas of the country's defense capability, social and humanitarian programs to support temporarily displaced persons and other priority measures.

For a modern state, in peacetime, the key priority is spending on social protection and social security, especially for vulnerable groups of the population, development/improvement of social infrastructure, and investment in human capital. These characteristics form the characteristics of the “social budget” expenditures, which, as a rule, correspond to the social policy of the state.

To properly ensure the financing of the needs of the Armed Forces of Ukraine and the security sector in general, significant amounts of finance are required, therefore it is important for the government to intensify measures to promote the formation of reliable mobilization reserves for the purchase of weapons and equipment, the relocation of domestic enterprises to safe regions, the provision of various types of assistance to the population, etc.

The economic nature of budget expenditures is manifested in various types of expenditures, each of which has a qualitative and quantitative characteristic. Moreover, the quantitative characteristic reflects the magnitude, and the qualitative characteristic reflects the economic nature of the phenomenon and allows us to establish the purpose of budget expenditures [6, p.110].

Under any circumstances, an important role in ensuring macroeconomic and fiscal stability belongs to the government's ability to mobilize financial resources to

form the appropriate amount of budget expenditures, perform state functions efficiently, solve pressing socio-economic problems, and effectively operate the budget mechanism.

In times of war, the government is forced to review established peacetime approaches to using mechanisms and instruments for mobilizing finances, ensuring the servicing and repayment of state obligations in order to overcome the challenges and risks that have arisen in the new military reality.

It is worth noting that during war, problems immediately arise with servicing the state debt and the inability to fill the revenue part of the state and local budgets to form an appropriate level of expenditures, which, in our opinion, is a characteristic feature of any country whose economy is engulfed in war. The limited budget expenditures often lead to the establishment of a limit on the expenditures of the state and local budgets, which are authorized to carry out budget planning to finance multi-vector budget programs.

In the context of the continuation of the war, it is necessary to continue to increase the volume of budget expenditures to strengthen the military potential of the Armed Forces of Ukraine, territorial defense (TD), the formation of a powerful mobilization reserve of the army, naval forces to form appropriate military resources and prerequisites for the liberation of all occupied territories from the invaders and the establishment of a just peace in Ukraine. That is, military needs will continue to remain one of the important priorities of budget policy.

As a significant instrument for regulating the national economic system, budget expenditures as a component of budget policy should be based on a long-term program of socio-economic development of Ukraine, which provides for the reconstruction of the country taking into account the financial and economic damages and losses incurred. Of course, it is impossible to rebuild the country with budget funds, that is, taking into account the budget potential, since the available financial space of the country of all types of budgets will not cover the needs that are necessary for the restoration of the destroyed. Therefore, in this context, the assistance of the

international community and the collection of reparations from the aggressor country are important.

In our opinion, recovery cannot be realized without the mobilization of financial resources (from various sources) in important areas of the country's life support, the application of consolidation mechanisms, transparency, accountability, as well as the use of tools for effective control over the targeted and effective use of financial resources to achieve important tasks that bring the country closer to the defined strategic goal.

In any scenario, budget expenditures will always play a leading role in the reconstruction of nationwide infrastructure projects (*transport interchanges, bridges, tunnels, construction of fortified areas, etc.*), the main thing is to optimize the areas of use and rationally distribute funds.

The effectiveness of budget expenditures is determined by the efficiency and effectiveness of their use, their impact on solving modern problems, including ensuring the country's defense capability, implementing transformational changes in the economy and public life in general, and adjusting the structure of budget expenditures is appropriate and justified depending on the financial capabilities of the budget, priority areas of budget policy, and the state of socio-economic development of the country.

REFERENCES:

1. Радіонов Ю.Д. (2018) Бюджетні видатки у забезпеченні суспільного розвитку. //Економіка, фінанси, право. №5. С. 29-34.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-V URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Radionov, Yu.D. (2024). Management of budget expenditures in wartime. *Finance of Ukraine*, (10), 7-29. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2024.10.007>

4. Закон України від 12.05.2015 №389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 №252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>
6. Радіонов Ю.Д. (2018) Економічна сутність бюджетних видатків. // «Бізнес-навігатор». Випуск 2-2 (45). С. 107-112.
7. Radionov, Yu.D. (2022) Public finance in the war and post-war periods. *Finance of Ukraine*. № 10. P. 44-65 DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.10.044>
8. Radionov, Yu. D. (2019). Formation of budget expenditures. Kyiv: KNTEU

GEOGRAPHY AND GEOLOGY

УДК 550.3

Ігнатишин Василь Васильович

кандидат фізико-математичних наук(геофізика), старший науковий
співробітник відділу сейсмічності Карпатського регіону

Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України,

м. Львів, Україна;

доцент кафедри географії та туризму

Закарпатський угорський університет ім. Ференца Ракоці II

м. Берегове, Україна

Головатюк Артем Богданович

студент кафедри географії та туризму,

2 курс, 014 Середня освіта (Географія) (MSk), денна

Закарпатський угорський університет ім. Ференца Ракоці II

м. Берегове, Україна

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ РОЗПОДІЛ СЕЙСМІЧНОСТІ ЗАКАРПАТТЯ ЗА 2023-2024 РР. ТА ЙОГО ГЕОДИНАМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. В роботі представлено результати дослідження сейсмічного, геодинамічного та екологічного станів Закарпатського внутрішнього прогину за 2023-2024 рр. Встановлено просторово-часовий розподіл місцевої сейсмічності та варіації зміщення верхніх шарів земної кори в зоні Оашського глибинного розлому. Аналіз зв'язків геофізичних полів показує, що сейсмічність Закарпаття супроводжує сучасні горизонтальні рухи кори : місцеві землетруси реєструються в періоди інтенсивних рухів кори, зокрема при їх стисненні.

Ключові слова: сейсмічність регіону, землетруси, геодинамічний стан регіону, сучасні горизонтальні рухи кори, Оашський розлом, екологічний стан, Карпатський регіон, Закарпатський внутрішній прогин.

Актуальність. Сейсмічність Карпатського регіону відіграє важливу роль в формуванні його екологічного стану. На території Закарпатського внутрішнього прогину щорічно відбуваються місцеві землетруси, які відрізняються енергетичним класом, серед яких виділяються сильніші, відчутні людьми. Сильні землетруси можуть погіршити екологічний стан регіону, тому важливо знати сейсмічність регіону, періодичність прояву землетрусів та фактори, що їх викликають. Сейсмічність регіону тісно зв'язана із його геодинамікою. Інформацію про геодинаміку дають сучасні горизонтальні рухи кори, зокрема в зоні Оашського глибинного розлому. **Метою роботи** є виявлення зв'язків сейсмічного стану Закарпатського внутрішнього прогину із геодинамічним станом регіону та його впливу на екологічний стан. **Об'єктом дослідження** є геодинамічний стан та сейсмічний стан Закарпатського внутрішнього прогину. **Предметом дослідження** є просторово-часовий розподіл сейсмічності Закарпатського внутрішнього прогину, сучасні горизонтальні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому, їх взаємозв'язки. **Методи дослідження:** використано кореляційний аналіз, методи аналізу та синтезу, порівняльний аналіз. Для вирішення поставленої задачі використано результати сейсмологічних спостережень в Закарпатському внутрішньому прогині, сучасні рухи кори виміряні на пункті деформометричних спостережень Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики імені С.І. Субботіна НАН України за 2023-2024 рр. Результати дослідження важливі для розуміння сеймотектонічних процесів в сейсмонебезпечних регіонах.

Огляд публікацій. Тематика сейсмічності регіонів зокрема Карпатського регіону займає певне місце в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Сейсмічність регіонів розглядається як наслідок складних геологічних процесів в сейсмогенеруючих регіонах Землі. Важливість вивчення просторово-часового розподілу місцевої сейсмічності полягає в тому, що

необхідно знати періодичність сейсмічності, їх глибини, енергію та як ці параметри міняються з часом. Для вивчення сейсмічності регіонів також необхідно знати геологічні та геофізичні стани, що є головною причиною зміни сейсмічності та відповідно впливу на екологічний стан Карпатського регіону, зокрема Закарпатського внутрішнього прогину, та зони Вранча, яка є однією із основних геологічних структур, що генерують та визначають сейсмічність регіону. Для майбутнього прогнозування сейсмонебезпечних ситуацій важливо оперувати знаннями про енергетичні можливості окремих регіонів та їх вклад в загальну сейсмічність Карпатського регіону та центральної Європи. В [1] автори представили картосхеми територій, охоплених високим ступенем кореляції між вертикальними зміщеннями земної кори і сейсмічною активністю території. В [2] встановлено, що місця прояву екстремальних значень швидкостей дилатації земної кори Європи у кожному році періоду дослідження пов'язані із основними тектонічними розломами, геологічними зонами та місцями підвищеної сейсмічної активності на території Європи. Виявлені в [3] закономірності механізму становлення насувів важливо враховувати для вирішення дискусійних питань тектонічного районування та структурної еволюції Українських Карпат. В [4] представлено результати досліджень оцінки можливості використання електромагнітних провісників від локальних землетрусів. В роботі [5] автори дослідили та представили часовий довгостроковий прогноз селевої активності, що ґрунтується на гіпотезі про закономірну повторюваність природних процесів. Встановлені в [6] ознаки сейсмічних подій різної природи дають змогу виділяти тектонічні землетруси на фоні техногенних і сейсмічних подій техногенно-природного характеру. Авторами в [7] досліджено просторово-часовий розподіл землетрусів даними інструментальних спостережень 2000–2012 рр., показано їх зв'язок з розломно-блоковою структурою земної кори, досліджено особливості розподілу вогнищ землетрусів з глибиною у зоні Закарпатського глибинного розлому. В роботі [8] авторами представлено використання інфразвукових спостережень, які разом зі сейсмічними дають змогу ідентифікувати подію у

режимі, близькому до реального часу. Результати досліджень проведені в [9] дають можливість надійніше прогнозувати та моніторити зони проявів приповерхневих ефектів від глибинних зон субвертикального зсуву. Дії Місяця, Сонця і планет та відцентрова сила, зумовлена обертанням Землі навколо своєї осі, яка різна в різних частинах Землі, зумовлюють знакоперемінні припливні деформації земної поверхні [10].

Сейсмічний стан Закарпаття в 2023-2024 роках. Розглянуто сейсмічність Закарпатського внутрішнього прогину за 2023 рік, показано в місячних інтервалах сейсмічність Закарпаття, проаналізовано регіони, де зареєстровано сейсмічні події. Для вирішення поставленої мети використано сейсмологічний бюлетень підготовлений Відділом сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики імені С.І. Субботіна НАН України за 2023-2024 роки. Сейсмологічний бюлетень підготовлений на основі результатів сейсмологічних спостережень в Закарпатському внутрішньому прогині за допомогою сейсмічних станцій нового покоління-цифрових сейсмометрів DAS-05-07, змонтованих в мережі режимних геофізичних станцій, сейсмічних станцій та пункті деформометричних спостережень „Королеве” Карпатської дослідно-методичної геофізичної та сейсмологічної партії Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики імені С.І. Субботіна НАН України. Аналіз бюлетеня показав, що в січні 2023 року на території Закарпатського внутрішнього прогину зареєстровано два місцеві землетруси в с. Довге: 03.01.2023 року, $M=3.5$ (13Н-28м-39 s), 04.01.2023 року $M=1.9$ (23Н-18м-48s). Глибини землетрусів варіюють від 6.5 км до 9.6 км. В грудні 2023 року на території Закарпаття зареєстровано один підземний поштовх в с.Доброні(01.15.39 за Грінвічським часом), глибина становить 6 км, магнітуда 2.8, землетрус класу відчутних. Березень 2023 року характерний реєстрацією одного землетрусу 01.03.2023 року, в м.Ужгород (глибина 5 км). В квітні зареєстровано 5 місцевих підземних поштовхів, які відбулися м. Мукачеві(05.04.2023), м. Сваляві(06.04.2023 року), в с. Довге(14.04.2023), глибина гіпоцентру становить 12 км, магнітуда 2.5; с. Приборжавське(

25.04.2023 року). В травні 2023 року на території Закарпаття відбулося 6 землетрусів: с. Забрідь(00.01.06), глибина гіпоцентру-3.5 км, біля м. Мукачеве(11.05.2023 року(10.00.20), (12.05.2023) о 09.45.29. Зареєстровано землетруси 15.05.2023 року, 31.05.2023 року в м. Свалява та поблизу м. Мукачеве о 15.14.36 за Грінвічським часом. Червень 2023 року характерний проявом 4 місцевих землетрусів, які відбулися:в с. Довге(21.06.2023 року) 2 поштовхи, в м.Ужгород-2 поштовхи зареєстровано 23.06.2023 року о 10.24.28 та 10.26.00 з глибиною гіпоцентру, що дорівнює 0.1 км(100 м). 5 землетрусів в Закарпатті зареєстровано в липні 2023 року:02.07.2023 року в с. Довге(глибина епіцентру 5.6 км, магнітудою $M=2.1$; с. Довге(03.07.2023) о 22.41.09 Н; с. Довге (07.07.2023 року) о 16.00.31 Н; м. Мукачево (21.07.2023 року) о 09.56.46 Н; м.Свалява(31.07.2023 року) о 11.25. 53 Н. Серпень 2023 року –зареєстровано 6 місцевих землетрусів: м.Ужгород (15.08.2023 року, 3 поштовхи), с. Довге(22.08.2023 року) о 13.06.20 Н; м.Мукачево(30.08.2023 року) о 08.27.44 Н. 6 місцевих землетрусів зареєстровано в вересні 2023 року:с.Великий Раковець(14.09.2023) о 07.52.15 Н, глибина гіпоцентру становить 5.7 км, магнітуда-1.4; 14.09.2023 року зареєстровано 2 землетруси в с. Великий Раковець, (08.52.56 Н, 09.02.27 Н; в селищі Королеве зареєстровано землетрус 22.09.2023 року о 11.31.21 Н; в м. Сваляві відбувся землетрус 23.09.2023 о 09.53.02 Н; в с. Нижнє-Селище 28.09.2023 року о 11. 02.21 Н. В жовтні 2023 року в регіоні зареєстровано 4 поштовхи: м. Мукачево -06.10.2023 року о10.01.49 Н; поблизу с. Приборжавське (08.10.2023 року, 09.10.2023 року), які відбулися після обіду: 14.08.2023 року. 25.10.2023 року зареєстровано землетрус 25.10.2023 року о 10.34. 25 Н поблизу м. Ужгород. В листопаді 2023 року зареєстровано 6 землетрусів на території Закарпаття: поблизу м. Ужгород (02.11.2023 року), м. Мукачево (03.11.2023 року), поблизу с. Шенборн (12.11.2023 року, 19.11.2023 року); в с. Королеве (23.11.2023 року), 26.11.2023 року зареєстровано землетрус біля м. Мукачеве. Грудень 2023 року характерний найбільшою кількістю землетрусів:9 подій поблизу м. Мукачево (09.12.2023 року, 13.12.2023, 15.12.2023, 21.12.2023, 28.12.2023 року-5 подій

сейсмічного характеру. Побудовано залежність часового розподілу місцевої сейсмічності в Закарпатті за весь 2023 рік (рис. 1).

**Рис. 1. Просторово-часовий розподіл місцевої сейсмічності. 2023 рік.
Закарпатський внутрішній прогин.**

На території Закарпатського внутрішнього прогину зареєстровано 55 місцевих Землетрусів. В першій половині року відбулося 19 землетрусів, тоді як в другій половині відбулося 36 підземних подій. Землетруси групуються в об'єднання по 3-7 подій з сейсмічним затишшям тривалістю близько 20 діб. Досліджено просторово-часовий розподіл місцевої сейсмічності в 2024 році в Закарпатському внутрішньому прогині та представлено на рис. 2.

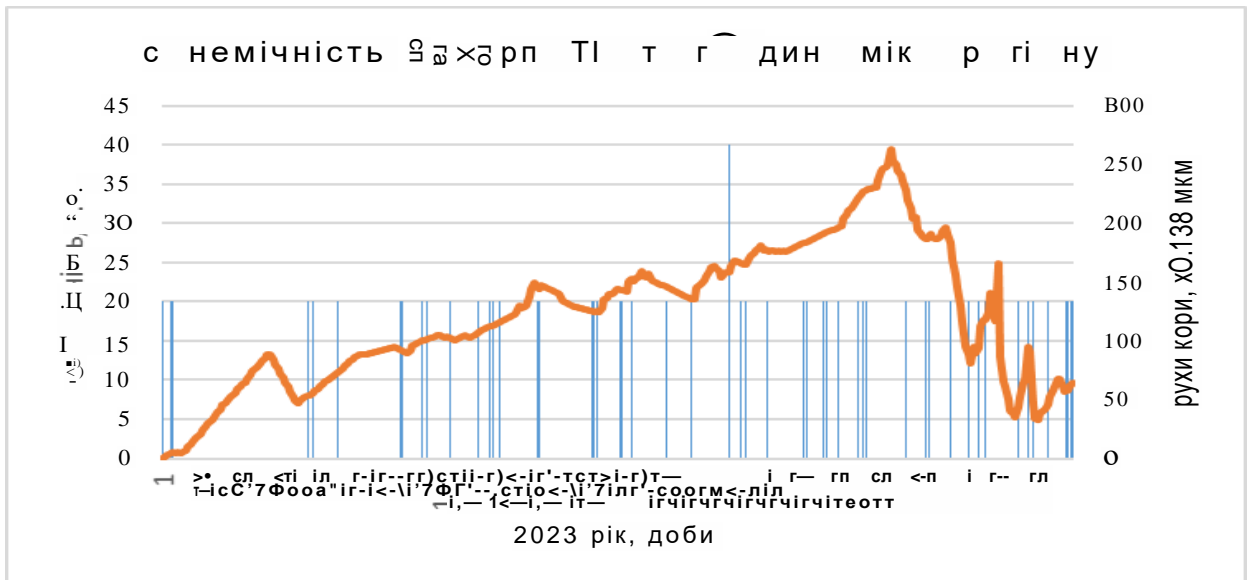
**Рис. 2. Просторово-часовий розподіл місцевої сейсмічності. 2024 рік.
Закарпатська область.**

В 2024 році на території Закарпатського внутрішнього прогину зареєстровано 115 сейсмічних подій. Серед них на території Закарпаття відбулося 30 місцевих землетрусів, просторово-часовий розподіл яких представлено на рис. 2. Як видно на діаграмі сейсмічність регіону в першій половині року відбувається більшість землетрусів. В січні 2024 року на території Карпатського регіону зареєстровано 5 землетрусів з яких 2 землетруси відбулися в Закарпатському внутрішньому прогині: 27.01.2024 року, м.Мукачево(14.34.54 Н);31.01.2024 року, с .Люта, (02.19.09 Н). В лютому 2024 року зареєстровано 15 землетрусів Карпатському регіоні, 7 землетрусів відбулося саме в Закарпатті: 13,02,2024 року в с.Королеве(15.09.21, 15.10.46), 14.02.2024 року о 04.49.09 Н. ;20.02.2024 року, м Ужгород(10.13.52Н), м. Мукачеве, 21.02.2024(09.32.35Н); 22.02.2024, м. Свалява(13.55.23 Н); 28.02.2024, м Мукачеве(12.16.56 Н). В березні на території Карпатського регіону зареєстровано 3 землетруси, 2 на території Закарпаття: 14.03.2024 року в м. Мукачеве(13.42.28Н); 27.03.2024 року о 11.15.58 Н. В квітні 2024 року на території Карпатського регіону відбулося 19 регіональних землетрусів серед яких на території Закарпаття відбулося 4 підземні поштовхи: в с. Королев, 04.04.2024 року, 23.04.2024 року в с. Королеве о 09.0318 Н та о 09.55.03 Н; 26.04.2024 року в м. Мукачеве(10.39.36Н). в травні зареєстровано на території Карпатського регіону 25 землетрусів, з яких 4 землетруси з епіцентрами в Закарпатті. Серед них:14.05.2024 року в м. Мукачеве(11.02.59 Н), 16.05.2024 року м. Ужгород (10.05.08 Н); 17.05.2024 в м Мукачеве(08.02.202 Н). 24.05.2024 року в м.Мукачеве(09.51.29 Н); На території Карпатського регіону в червні 2024 року зареєстровано 15 регіональних землетрусів, з яких на території Закарпаття відбулося 6 підземних поштовхів: 03.06.2024 року в м. Свалява(10.43.60 Н, 11.52.49 Н), 11.06.2024 року в м. Ужгород о 11.04.19 Н. 20.06.204 року зареєстровано землетрус поблизу м. Мукачеве о 08.44.56 Н, 23.06.2024 року в м. Свалява (00.58.57 Н), 23.06.2024 року в с. Довге о 01.12.20 Н. В липні 2024 року на території, що охоплює Карпатський регіон зареєстровано 4 землетрусу, на території Закарпаття-жодного, відмічено

сейсмічне затишшя. В серпні на території Карпатського регіону зареєстровано 13 землетрусів, струшувань на території Закарпаття не відмічено. Вересень характерний помірною сейсмічністю – зареєстровано 3 поштовхи на території Карпатського регіону, але Закарпаття залишилося в цей період спокійним в плані сейсмічної активності. В жовтні 2024 року на території Карпатського регіону відбулося 6 землетрусів, 2 землетруси зареєстровані на території Закарпатського внутрішнього прогину. 04.10.2024 року зареєстровано землетрус з епіцентром в м. Мукачеве о 03.09.06 Н, 17.10.2024 року знову в м. Мукачеве о 09.46.52 Н. Листопад 2024 року Карпатський регіон зазнав сейсмічної активності, тут відбулося 10 землетрусів, серед яких 3 землетруси відбулися в Закарпатті: 14.11.2024 року в м. Свалява о 12.17. 49 Н, 21.11.2024 року в м. Ужгород о 10.15.57, 25.11.2024 року в селищі Королеве(Берегівський район) о 10.46.59 Н. Також важливо відмітити, що глибини землетрусів, які відбулися на території Закарпаття є невеликі 1-15 км. На основі проведених досліджень можна вказати на такі висновки: в 2024 році в м. Мукачеве зареєстровано 12 землетрусів, в м. Ужгород зареєстровано 4 землетруси, поблизу с. Довге зареєстровано один землетрус, біля с. Королеве зареєстровано 8 землетрусів, біля с. Люта зареєстровано один землетрус, поблизу м. Свалява відбулося 4 землетруси. Таким чином, сейсмічна активність Закарпаття локалізується в Ужгородському та Мукачівському районах, активна частина Вигорлат Гутинського вулканічного пасма в зоні Оашського глибинного розлому (с. Королеве), також активною є північна частина Закарпаття з центром в м. Свалява. Слід нагадати, що періодичність Закарпатських сильних землетрусів становить 100 ± 30 років, а останні й сильний землетрус відбувся поблизу м. Свалява в 1908 році. Таким чином, ймовірність сильного землетрусу в Закарпатті зростає.

Геодинаміка сейсмогенеруючих регіонів. Сучасні рухи кори в Закарпатті. 2023-2024 рр. Геодинамічний стан Закарпатського прогину визначається сучасними горизонтальними рухами кори в зоні Оашського глибинного розлому, які вимірюються на пункті деформометричних

спостережень в с. Королеве(Берегівський район). Тут змонтовано горизонтальний кварцовий деформометр базою 24.5 м, та азимутом 80 °. Досліджено варіацію сучасних рухів кори за 2023-2024 рр. та їх вплив на місцеву сейсмічність Закарпаття, графік часових залежностей представлено на рис. 3.

Рис. 3. Просторово-часовий розподіл сейсмічності Закарпатського внутрішнього прогину за 2023 року(діаграма синього кольору), сучасні горизонтальні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому за 2023 рік(крива коричневого кольору).

Аналіз вищенаведеного графіку приводить до висновку, що сейсмічність Закарпатського внутрішнього прогину активізується в періоди загальних та локальних стиснень земної кори в зоні Оашського глибинного розлому за 2023 рік. Особливо це виділяється наприкінці року, коли реєструється інтенсивні рухи кори. Розраховано ступінь кореляції сучасних горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому та просторово-часового розподілу місцевої сейсмічності за 2023 рік. Сучасні горизонтальні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому в 2023 році представлені розширеннями порід величиною: +9 мкм, деформації становлять $+3.66 \times 10^{-7}$. Досліджено сучасні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому за 2024 рік, які представлені

інтенсивними розширеннями порід величиною: $+0.94$ мкм та деформацією величиною, $+13.85 \times 10^{-7}$. Важливо дослідити зв'язок між геодинамічним станом та сейсмічним станом Закарпаття за 2024 рік, для вирішення цього завдання побудовано просторово-часовий розподіл місцевої сейсмічності та сучасні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому, який представлено на рис. 4.

Рис. 4. Просторово-часовий розподіл сейсмічності Закарпатського внутрішнього прогину(діаграма синього кольору), сучасні горизонтальні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому(крива коричневого кольору). 2024 рік, Закарпаття.

Аналізуючи просторово-часовий розподіл місцевої сейсмічності в Закарпатському внутрішньому прогині за 2024 рік та рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому за цей період встановлено, що місцеві землетруси відбувалися особливо при інтенсивних стисненнях кори. Показано періоди, коли сейсмічність Закарпатського внутрішнього прогину майже відсутня (липень вересень 2024 року). Густина прояву місцевої сейсмічності підвищена при інтенсивних стисненнях порід в зоні Оашського глибинного розлому. Сейсмічність Закарпаття протягом 2023-2024 року представлена на рис. 5.

Аналізуючи просторово-часовий розподіл сейсмічності Закарпаття та сучасні горизонтальні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому важливо вказати, що місцева сейсмічність проявляється при інтенсивних локальних та сезонних стисненнях кори. Важливо відмітити, що сейсмічність проявляється при малих вікових ходах в сучасних горизонтальних рухів кори, інтенсивні рухи кори забезпечують накопичення геомеханічної енергії, граничні величини яких, можуть вивільнити енергію рухів кори через серію місцевих землетрусів. Сучасні рухи кори в зоні Оашського глибинного розлому супроводжуються проявом сейсмічності Карпатського регіону, зокрема в Закарпатському внутрішньому прогині. Сейсмічність Закарпатського внутрішнього прогину є періодичним процесом, епіцентри місцевих землетрусів мігрують із північно-західної частини в центральну частину регіону. Зменшення сейсмічної активності в Закарпатському внутрішньому прогині в 2024 році в порівнянні із 2023 роком вказує на сейсмічне затишшя. Ймовірність землетрусів в Закарпатті зростає. Отримані результати важливі при майбутньому прогнозуванні сейсмічності регіону, що суттєво впливає на екологічний стан Карпатського регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Третяк К. Романюк В.В. Дослідження взаємозв'язку між сучасними вертикальними зміщеннями земної кори і сейсмічною активністю Європи. Геодинаміка. 2014. 1(16). С. 7-20. <https://doi.org/10.23939/jgd2014.01.007>
2. Третяк К., Вовк А. Результати визначення горизонтальних деформацій земної кори Європи за даними ГНСС - спостережень та їх зв'язок з тектонічною будовою. Геодинаміка. 2014. 1(16).с. 21-33. <https://doi.org/10.23939/jgd2014.01.021>
3. Хом'як Л.М., Хом'як М.М. Моделювання напружено-деформованого стану осадового комплексу автохтону в зоні динамічного впливу насувного

- клинину. Геодинаміка. 2014. 1(16). С. 58-71.
<https://doi.org/10.23939/jgd2014.01.058>
4. Толстой М.Т., Шабатура О.В. провісників локальних землетрусів засобами їх прямої оцінки. Геодинаміка. 2014. 1(16). С.103-113.
<https://doi.org/10.23939/jgd2014.01.103>
  5. Кузьменко Е., Чепурна Т.Б. Прогнозування селів в Українських Карпатах. Геодинаміка. 2024. 1(16). С.129-143. <https://doi.org/10.23939/jgd2014.01.129>
  6. Кендзера О.В., Кутас В.В., Андрущенко Ю.А., Пігулевський П.Г., Лісовий Ю.В. Сейсмічність центральної частини Українського щита у період з 2007 по 2013 роки. Геодинаміка. 2014. 1(16). С. 144-158.
<https://doi.org/10.23939/jgd2014.01.144>
  7. Максимчук В.Ю., Пиріжок Н., Пронишин Р.С., Тимошук В.Р. Деякі особливості сейсмічності Закарпаття. Геодинаміка. 104, 2(17). С. 139-149
<https://doi.org/10.23939/jgd2014.02.139>
  8. Лящук О. Використання даних інфразвукових вимірювань в Україні для ідентифікації вибухів та землетрусів. Геодинаміка. 2015. 1(18). С. 36-44.
<https://doi.org/10.23939/jgd2015.01.036>
  9. Назаревич А., Бокун О.М., Назаревич Л. Структура, динаміка і сейсмотектоніка скидових зон (за результатами фізичного моделювання та польових досліджень) частина 2: Польові дослідження. Геодинаміка. 2015. 2(19). С. 55-71. <https://doi.org/10.23939/jgd2015.02.055>
  10. Крупський Ю.З., Бодлак В.П. До прогнозування землетрусів у зонах напруження земної кори за вимірами станцій глобальних навігаційних систем. Геодинаміка. 2015. 2(19). С. 100-108.
<https://doi.org/10.23939/jgd2015.02.100>

HISTORY, ARCHAEOLOGY AND CULTURAL STUDIES

УДК 314.1

Усатюк Оксана Василівна

учитель історії

Бойко Валентина Василівна

учитель вищої категорії, «Старший вчитель»,

заступник з навчальної роботи

Ризинський ліцей Водяницької сільської ради

Звенигородський район, Черкаська область, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація: у статті досліджено проблему збереження культурної спадщини під час війни як складного багатовимірного явища. Розкрито історичний контекст руйнування культурних цінностей під час збройних конфліктів від середньовіччя до сучасності. Проаналізовано сучасні загрози культурній спадщині у світі та в Україні, зокрема в умовах повномасштабної агресії російської федерації, яка супроводжується цілеспрямованим знищенням об'єктів культури, розграбуванням і спробами підриву національної ідентичності. Висвітлено наукові підходи до розуміння феномену «урбіциду» та ролі культурної спадщини як елемента національної безпеки. Окреслено основні напрями протидії загрозам, зокрема необхідність формування державної політики у сфері реституції культурних цінностей, розвитку механізмів документування злочинів, міжнародної співпраці та моніторингу незаконного обігу артефактів. Наголошено на важливості комплексного

підходу до збереження культурних цінностей, що поєднує правові, організаційні, технологічні та суспільні механізми.

Ключові слова: культурна спадщина, війна, збереження культурної спадщини, воєнний конфлікт, урбіцид, цифровізація, пам'ятки культури, національна ідентичність.

Проблема збереження об'єктів культурної спадщини під час війни належить до найбільш складних завдань у сфері охорони культурних цінностей у світі. У періоди збройних протистоянь культурна спадщина неминуче опиняється під загрозою пошкодження, знищення або незаконного привласнення.

У різні історичні епохи війни супроводжувалися масовим знищенням і пограбуванням культурних цінностей. Так, у період середньовічних воєн, зокрема під час хрестових походів, відбувалися масштабні привласнення культурних надбань. Наприкінці XVIII – на початку XIX століття значна кількість мистецьких цінностей була вивезена внаслідок військових кампаній Наполеона. Події Першої світової війни, а також політика радянського режиму, спрямована на боротьбу з релігією та «старими» традиціями, призвели до масового нищення культурної спадщини. У роки Другої світової війни людство зазнало величезних втрат культурних цінностей як через бойові дії, так і внаслідок цілеспрямованого вилучення мистецьких об'єктів.

Кінець XX століття також ознаменувався значними руйнуваннями культурної спадщини, зокрема під час конфліктів на Балканах. У XXI столітті проблема не втратила актуальності: численні випадки розграбування музеїв в Іраку та Сирії, а також цілеспрямоване знищення визначних пам'яток світового значення підтверджують масштаб загрози. Серед найбільш відомих прикладів – знищення статуй Будди в Афганістані, мавзолеїв у Малі та пам'яток Пальміри в Сирії.

Для України питання збереження культурної спадщини набуває особливого значення, адже її культура протягом століть зазнавала утисків і

руйнувань унаслідок колоніальної політики російської імперії та радянського союзу. У контексті російської агресії проти України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру у 2022 році, ця проблема стала надзвичайно актуальною для українського суспільства.

Метою дослідження є аналіз проблеми збереження культурної спадщини в умовах війни на сучасному рівні, зокрема в Україні, з метою визначення ефективних механізмів її захисту, документування, відновлення та протидії знищенню і незаконному вивезенню культурних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що збереження культурної спадщини під час війни є надзвичайно актуальною. Вона потребує комплексного підходу, який поєднує правові, соціальні, культурні та організаційні механізми захисту. Дослідження у цій сфері дозволяють глибше усвідомити масштаби загроз, спричинених війною, та сприяють розробці ефективних стратегій збереження і відновлення культурних цінностей.

Питання охорони культурної спадщини під час війни досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, що підкреслює глобальний характер цієї проблеми та необхідність міжнародної співпраці у її вирішенні.

Зокрема, О. Рішняк підкреслював, що охорона об'єктів культурної спадщини є невід'ємною частиною системи національної безпеки України. Він звертав увагу на важливість запровадження міжнародного досвіду, зокрема щодо захисту культурних цінностей під час воєнних дій та навчання військових базовим принципам збереження пам'яток. Окремо дослідник акцентував на необхідності фіксації злочинів проти культурної спадщини, а також постійного моніторингу ситуації на тимчасово окупованих територіях, де доступ до об'єктів культурної спадщини є суттєво обмеженим [1, с. 159-173].

О. Семенюк і В. Циганчук здійснили комплексний аналіз загроз, що виникають унаслідок знищення та незаконного вивезення культурної спадщини України в контексті російської агресії. Серед них вони виокремлюють руйнування пам'яток у ході бойових дій, розкрадання рухомих культурних цінностей, проведення псевдонаукових археологічних розкопок, а також

залучення організованих злочинних угруповань до нелегальної торгівлі об'єктами культурної спадщини.

Автори підкреслюють, що руйнація культурних цінностей, привласнення елементів нематеріальної спадщини та цілеспрямовані спроби витіснення національної пам'яті розглядаються як складова свідомої політики РФ, спрямованої на підрив української ідентичності. У цьому контексті збереження культурної спадщини набуває характеру екзистенційного виклику.

Вони також зазначають, що процес виявлення, ідентифікації та повернення викрадених культурних цінностей є складним багатоетапним завданням, яке потребує координації зусиль державних органів, правоохоронних структур і міжнародних партнерів, а також реалізації таких заходів:

- формування стабільної державної політики у сфері повернення культурних цінностей;
- впровадження окремої бюджетної програми для пошуку та реституції культурних об'єктів;
- створення національного органу, відповідального за координацію процесів реституції;
- систематичний моніторинг міжнародних аукціонів та ідентифікація українських артефактів за кордоном [2, с. 142-147].

Ж. Бучко та А. Стецюк [3, с. 20-27] у своєму дослідженні зосереджуються на явищі «військового урбіциду», під яким розуміють цілеспрямовану практику руйнування міст разом із їхньою культурною спадщиною в умовах збройного конфлікту. На думку авторів, російська агресія стала безпрецедентним випробуванням для українських міст і пам'яток культури з часів Другої світової війни. Її мета полягає не лише у фізичному знищенні інфраструктури, а й у свідомій спробі «викреслити історичну пам'ять» через руйнування архітектурних пам'яток, історичних будівель, культових споруд, музейних колекцій та елементів міської ідентичності.

Дослідники розглядають урбіцид як форму насильницької політики щодо міського простору та виділяють кілька його проявів:

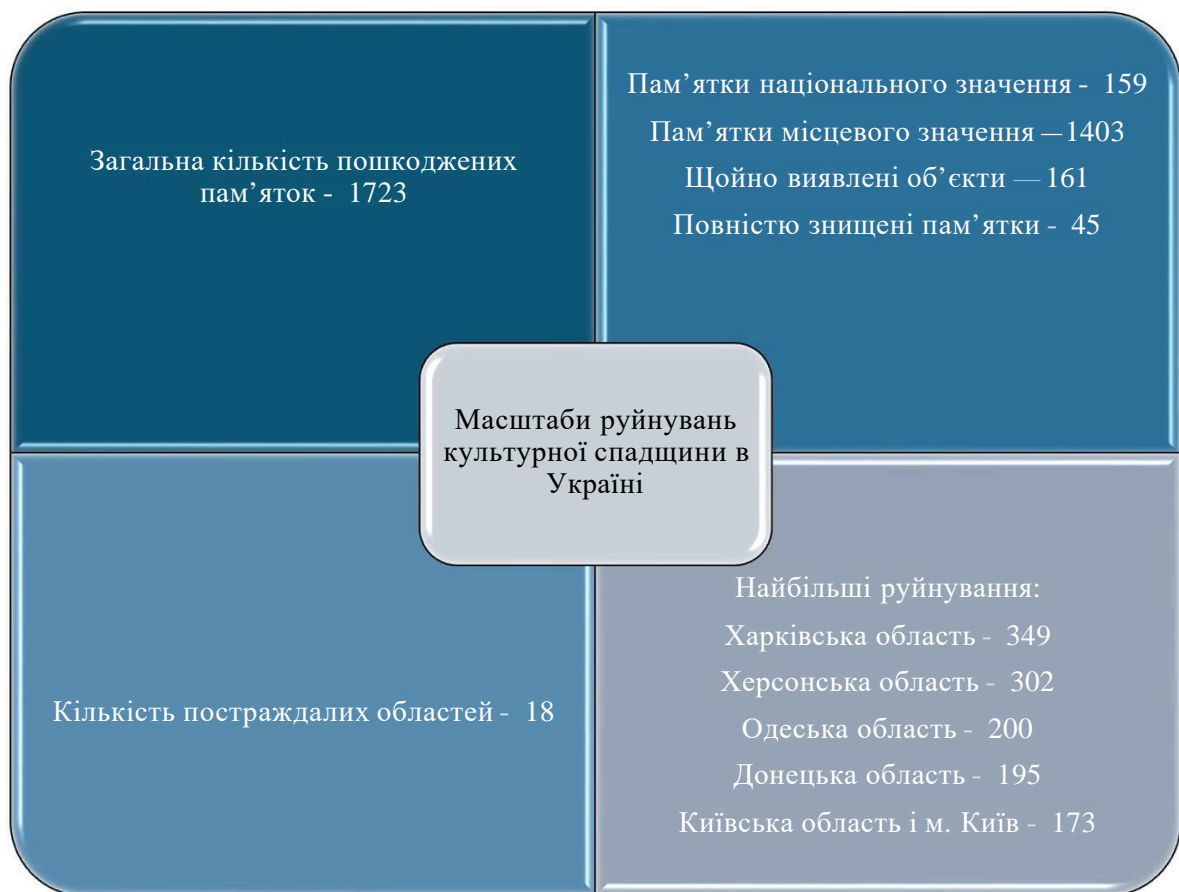
1. Прямий урбіцид – фізичне знищення об'єктів культурної та історичної спадщини.

2. Непрямий урбіцид – руйнування міської ідентичності через окупаційні практики, примусове переміщення населення та розграбування культурних цінностей.

3. Відкладений урбіцид – створення умов, за яких повернення мешканців стає неможливим через знищення життєво важливої інфраструктури та символічного простору міста.

Отже, в умовах повномасштабної війни дії РФ спрямовані не лише на захоплення територій, а й на системне підривання української ідентичності через руйнування, пошкодження та незаконне привласнення об'єктів культурної спадщини.

За даними Міністерства культури станом на квітень 2026 року внаслідок повномасштабної війни росії проти України пошкоджено або знищено 1723 пам'ятки культурної спадщини (див. рис. 1).

Рис. 1. Масштаби руйнувань культурної спадщини в Україні за квітень 2026 р. [4]

Нині збереження культурної спадщини, окрім фізичного, передбачає детальну документацію, фотограмметрію та лазерне сканування з метою забезпечення можливості подальшої відбудови. В Україні архівам і бібліотекам допомагає компанія «Архівні інформаційні системи», яка з 2005 року працює над оцифруванням українських архівних і бібліотечних колекцій, що включає масове оцифрування, впровадження стандартів довгострокового цифрового зберігання, а також постачання сучасного обладнання для сканування, реставрації та консервації фондів [5, с. 54].

В Україні також діють багато культурних ініціатив та організацій, які допомагають зберігати і розвивати національну культурну спадщину, розглянемо детальніше в табл. 1.

Таблиця 1.

**Основні організації та ініціативи зі збереження культурної спадщини
України [6]**

	Організація	Опис діяльності
	«Спадщина. Київ»	виявляє, документує і популяризує історичні пам'ятки Києва, а також проводить заходи, на яких розповідає громадськості про важливість їхньої охорони
	«Справжній Київ»	висвітлює маловідомі історичні факти про архітектурні пам'ятки та культурні об'єкти столиці, привертає увагу громадськості до їхнього значення та необхідності збереження
	«Українське товариство охорони пам'яток історії та культури»	залучає населення до вивчення, збереження і популяризації пам'яток історії та культури України
	«Архаїка»	здійснює цифрове збереження пам'яток, використовуючи методи фотограмметрії, лазерного сканування та аерофотозйомки, а серед її проєктів – Preserving Ukrainian Legasy, спрямований на оцифрування археологічних артефактів та 3D History for Ukraine, метою якого є створення цифрових копій об'єктів археологічної спадщини під час війни
	фонд «12 Вартових»	опікувався відродженням культурної спадщини України, але з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, розширив свою діяльність, включивши гуманітарну допомогу цивільним, військовим і переселенцям
	фонд «Відродження»	спрямовує свою діяльність на підтримку проєктів зі збереження та відновлення культурної і архітектурної спадщини країни
	онлайн-ресурс «Бекет»	присвячений збереженню та популяризації історико-культурної спадщини України.

Можна зробити висновок, що у сучасних умовах Україна стикається з серйозними викликами, спричиненими збройною агресією, що вимагає пошуку нових і ефективних підходів до захисту культурної спадщини. Масштаби руйнувань і цілеспрямований характер атак на об'єкти культури актуалізують необхідність розробки ефективних стратегій реагування на сучасні виклики. Це передбачає консолідацію зусиль державних органів, міжнародних інституцій, громадських ініціатив і професійної спільноти у сфері культури. Особливого значення набуває впровадження інноваційних підходів до збереження культурної спадщини, зокрема використання цифрових технологій для її

фіксації, створення віртуальних копій та документування воєнних злочинів з метою подальшої відбудови.

Важливим напрямом також є підготовка фахівців у сфері охорони культурної спадщини та формування сучасної національної доктрини (дорожньої карти) її захисту. Попри складні умови воєнного часу, діяльність закладів культури, у тому числі релокованих, та фахівців у цій сфері залишається надзвичайно важливою, адже забезпечує як фізичне, так і цифрове збереження культурних цінностей України та підтримує безперервність культурної пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті : міжнародний досвід другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та українська дійсність. Український історичний журнал. 2022. Ч. 4. С. 159–173.
2. Семенюк О., Циганчук В. Воєнні злочини проти культурної спадщини України. Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні : Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14-15 березня 2024 року, м. Київ. Київ : Алерта, 2024. С. 142–147
3. Бучко Ж., Стецюк А. Об'єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни : урбіцид та його наслідки. Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. статей. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2023. Т. 47. С. 20-27.
4. Російська агресія зруйнувала понад 1700 пам'яток: масштабні втрати культурної спадщини України. URL: <https://slovoproslovo.info/ruinuvannya-kulturnoyi-spadshchynu-ukrayina-2026> (дата звернення: 16.04.2026).
5. Тур О. М., Шабуніна В. В., Саранча В. І. Дигіталізація архівних фондів, музейних та бібліотечних колекцій як чинник збереження національної культурної спадщини України. Бібліотекознавство. Документознавство.

Інформологія. 2023. № 3. С. 49–56. URL: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290983>. (дата звернення: 16.04.2026).

- б. Як зберегти українську культуру: 18 проєктів та ініціатив, до яких можна доєднатися. URL: <https://share.google/ES9qsabVe29mVPVhE> (дата звернення: 16.04.2026).

LAW AND INTERNATIONAL LAW

УДК 347.9

Лисак Алла Андріївна

студентка 2 курсу денної форми

здобуття освіти другого (магістерського) рівня

вищої освіти спеціальності 081 "Право"

Навчально-науковий інститут права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СПРОЩЕНА ФОРМА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Анотація: стаття присвячена комплексному дослідженню наказного провадження як спрощеної форми цивільного судочинства в Україні. Проаналізовано історичний розвиток інституту наказного провадження, розкрито наукові підходи до визначення його поняття, акцентовано увагу на відсутності легального визначення у чинному законодавстві, що зумовлює різноманітність доктринальних позицій. У роботі визначено ключові ознаки наказного провадження, а також окрему увагу приділено аналізу спрощеної процедури розгляду справ, її співвідношенню зі спрощеним позовним провадженням та ролі у забезпеченні ефективного судового захисту прав. Обґрунтовано, що наказне провадження є ефективним механізмом оперативного вирішення безспірних вимог, який сприяє зменшенню навантаження на судову систему та підвищенню доступності правосуддя. Водночас підкреслено наявність законодавчих прогалин, зокрема відсутність

чіткого визначення поняття, що потребує подальшого вдосконалення нормативного регулювання.

Ключові слова: наказне провадження; цивільне судочинство; спрощене провадження; судовий наказ; безспірні вимоги; процесуальна економія; цивільний процес; доступ до правосуддя.

Abstract: The article is devoted to a comprehensive study of writ proceedings as a simplified form of civil procedure in Ukraine. It analyzes the historical development of the institution of writ proceedings, examines scholarly approaches to defining its concept, and emphasizes the absence of a legal definition in current legislation, which results in a diversity of doctrinal positions. The paper identifies the key features of writ proceedings and pays particular attention to the analysis of the simplified procedure for case consideration, its correlation with simplified claim proceedings, and its role in ensuring effective judicial protection of rights. It is substantiated that writ proceedings constitute an efficient mechanism for the prompt resolution of undisputed claims, contributing to the reduction of the courts' workload and enhancing access to justice. At the same time, the existence of legislative gaps is highlighted, in particular the lack of a clear definition of the concept, which necessitates further improvement of legal regulation.

Keywords: writ proceedings; civil procedure; simplified proceedings; court order; undisputed claims; procedural economy; civil process; access to justice.

Постановка проблеми. Історія зародження інституту наказного провадження в Україні вперше прослідковується у Цивільному процесуальному кодексі УРСР 1924 року, який чітко регулював процедуру видачі судового наказу. Натомість, у ЦПК УРСР 1964 року вже відсутні положення, які передбачають видачу судового наказу, проте такі повноваження перейшли до компетенції нотаріату і стягнення заборгованості здійснювалось на підставі виконавчих написів нотаріусів. Тобто, право на судовий захист реалізовувалося виключно в межах позовного провадження.

Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – "ЦПК України") від 2004 року вже ж остаточно ввів самостійний вид провадження – наказне провадження, якому присвячено II Розділ ЦПК України. Його впровадження зумовлено недоцільністю використання складної процедури позовного провадження, адже мова йде про безспірні вимоги, а тому застосування спрощеної процедури для їх розгляду є цілком виправданим.

У свою чергу, варто зауважити, що чинний ЦПК України не розкриває змісту поняття "наказне провадження", що свідчить про законодавчі прогалини, які негативно впливають на організацію наказного провадження в цілому.

Надалі, під час реформування судової системи у 2017 році, законодавець розширив перелік підстав для видачі судового наказу, що зумовило ефективність даного виду провадження.

Таким чином, актуальність дослідження інституту наказного провадження зумовлена спрощеним та швидким вирішенням спорів, що в свою чергу не вимагає повноцінної процедури, як це характерно для позовного провадження, та допомагає зменшити навантаження на суди України.

Метою даної роботи є дослідження сутності наказного провадження як окремого виду спрощених судових процедур у вітчизняному цивільному процесуальному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підхід до розуміння спрощеної процедури наказного провадження вивчали такі науковці, такі як М. В. Вербіцька, Ю. Навроцька, О.О. Штефан, С.В. Сенік, М. П. Воронов, О.Ю. Зубов, А. Андрушко, Ю. Білоусов, Д. Д. Луспенік та ін.

Виклад основного матеріалу. Цивільний процесуальний кодекс України не містить формального визначення поняття "наказне провадження". Відповідно до ч. 3 ст. 19 ЦПК України, наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Проте, дане положення не можна трактувати як визначення, адже не розкритою лишається природа даного інституту.

Зважаючи на зазначене, вважаємо за доцільне проаналізувати підходи науковців та судів щодо розуміння поняття "наказне провадження".

Так, позиція науковиці Штефан Олени Олександрівни зводиться до того, що наказне провадження – це самостійний вид цивільного судочинства, здійснюваного загальними судами загальної юрисдикції і спрямованого на постановлення судового наказу [3, с. 135].

З позиції Юрія Червоного, наказне провадження – це спрощений вид цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги [4].

А. Андрушко та Ю. Білоусов акцентують свою увагу на тому, що наказне провадження – це спрощений вид провадження у справах щодо вимог, які мають очевидно достовірний характер [5, с 139].

Світлана Щербак зазначає, що наказне провадження - це провадження, в якому немає цивільної процесуальної форми, а справу вирішують у межах правової процедури, спеціально передбаченої законодавством [7, с. 79].

У свою чергу, Ю. Єфимова пропонує розглядати наказне провадження як процесуальну процедуру, в результаті якої відбувається виконання вимог стягувача [8, с. 38].

Варто зазначити, що легальне визначення поняття наказного провадження міститься в Постанові Пленуму вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 року №14, відповідно до якої, наказне провадження є самостійним і спрощеним видом судового провадження у цивільному судочинстві при розгляді окремих категорій справ, у якому суддя в установлених законом випадках за заявою особи, якій належить право вимоги, без судового засідання і виклику стягувача та боржника на основі доданих до заяви документів видає судовий наказ, який є особливою формою судового рішення [6].

Як підсумок, на практиці склалися різні підходи до розуміння правової природи інституту наказного провадження, що свідчить про наявність прогалин в Цивільному процесуальному кодексі України.

Для більш повного розуміння сутності наказного провадження, вважаємо за доцільне проаналізувати його особливості. Так, до ознак наказного провадження можна віднести:

- **Спрощений порядок розгляду і вирішення справи:** суд розглядає заяву про видачу судового наказу без проведення судового засідання та виклику сторін. Вирішення справи ґрунтується лише на поданих доказах.
- **Безспірність вимог:** наказне провадження передбачає вимоги, які є обґрунтованими та не викликають сумніви щодо наявності права заявника (наприклад, стягнення заборгованості за договором).
- **Відсутність змагальності на початковому етапі:** на момент винесення судового наказу боржник не залучається до процесу, проте після його отримання, останній може подати заяву про скасування судового наказу.
- **Обмежений обсяг доказів:** суд досліджує письмові докази, подані із заявою про видачу судового наказу. Докази у своїй сукупності повинні бути достатніми для підтвердження обставин, на яких ґрунтуються вимоги заявника.
- **Швидкість розгляду:** судовий наказ видається протягом 5 днів з дня надходження заяви, що є значно швидше, порівняно з позовним провадженням.
- **Обмежений характер судового рішення:** судовий наказ не є рішення по суті спору, а підтверджує наявність безспірної вимоги. Він підлягає негайному виконанню, але може бути скасованим за заявою боржника.
- **Процесуальна економія:** мінімізація витрат сторін та навантаження на судову систему.

На думку В.І. Кисіля, аналіз наказного провадження дозволяє додатково виокремити ще й такі його ознаки: 1) підставою для відкриття провадження у справі є прийняття судом заяви про видачі судового наказу; 2) сторонами у

справі виступають заявник (стягувач) і боржник; 3) справа розглядається у спрощеному порядку в скорочені строки. Спрощений порядок наказного провадження полягає в тому, що видача судового наказу проводиться без судового засідання і сторони для заслуховування їх пояснень до суду не викликаються; 4) за результатами вирішення справи видається судовий наказ – особлива форма судового рішення. Особливість проявляється в тому, що судовий наказ водночас є виконавчим документом і має скорочений строк набрання законної сили; 5) за наявності визначених у законі підстав судовий наказ може скасувати той самий суд, який його видав [11, с. 60].

Ознаки наказного провадження досліджуються і встановлюються судами, наприклад, у постанові Запорізького апеляційного суду від 04.02.2025 року у справі № 334/6285/23 зазначено, що одними з характерних ознак наказного провадження є: спрощеність, оскільки має місце "урізана" цивільна процесуальна форма; на нього не поширюються принципи гласності, усності, безпосередності, змагальності; відсутність стадійності цивільного процесу; судовий наказ видається за відсутності сторін, та документарна видача судового наказу здійснюється лише на підставі безспірних письмових доказів, поданих заявником [13].

Таким чином, наказне провадження є ефективним механізмом для швидкого судового захисту безспірних прав, який забезпечує баланс між оперативністю та гарантіями прав боржника. Наведені ознаки свідчать, що даний вид провадження має свої особливості, зумовлені його метою і правовою природою. До того ж, ця форма судочинства особливо важлива для врегулювання типових фінансових спорів, де затягування процесу може завдати сторонам значних збитків.

Система спрощених проваджень у цивільному судочинстві України представлена наказним та спрощеним позовним провадженнями, які є автономними, альтернативними та відносно взаємозамінними спрощеними порядками захисту суб'єктивних цивільних прав. Розмістити наказне провадження на одному щаблі з спрощеним позовним провадженням дозволила

модифікація наказного провадження змінами до цивільного процесуального законодавства 2017 р., якими, окрім попередньо зазначеного, наказне провадження було позбавлено безспірності та наділено ознаками безумовного судового наказу. Досліджувані провадження як два єдино спрощені процедури перебувають у взаємодії через: 1) можливість розгляду справ наказного провадження в порядку спрощеного позовного, та деяких справ спрощеного позовного – у наказному провадженні; (2) взаємну силу судових рішень та послідовне застосування процесуальних проваджень [10, с. 192].

На відміну від позовного провадження, наказне провадження передбачає вирішення справи в спрощеній формі з метою процесуальної економії та пришвидшення здійснення реального судового захисту суб'єктивних прав учасників матеріальних правовідносин.

Наказне провадження – це окремий міжгалузевий субінститут, що передбачає розгляд безспірних вимог, які подаються до суду у встановлених процесуальним законодавством випадках за наявності належних документів, що підтверджують право вимоги.

Наказне провадження має документарний характер, оскільки цей спрощений спосіб захисту прав заявника ґрунтується на письмових доказах, що підтверджують безспірні вимоги до боржника, який не виконує своїх зобов'язань. Суддя під час розгляду заяви про видачу судового наказу аналізує лише надані документи, якщо вони підтверджують обґрунтованість вимог заявника, суд виносить наказ на його користь. Інші засоби доказування у цьому виді провадження не застосовуються.

Важливо зазначити, що безспірність доказів у наказному провадженні не означає повної відсутності спору про право, яка є характерною ознакою позовного провадження. Сам факт звернення заявника до суду свідчить про існування конфлікту – інакше не виникла б потреба в судовому захисті. Проте документи, надані заявником, вважаються безспірними для суду, що і є підставою для розгляду справи в наказному порядку.

Якщо подані докази достатні для підтвердження вимог, суд видає судовий наказ. Однак, якщо з наданих документів випливає наявність спору про право, який неможливо вирішити без додаткового з'ясування обставин або дослідження інших доказів, суддя відмовляє у прийнятті заяви. У такому випадку заявник може захистити свої права шляхом подання позовної заяви у загальному порядку позовного провадження.

Таким чином, спрощеність наказного провадження можна відобразити через сукупність ознак, серед яких:

- одноособовий розгляд заяви суддею;
  - розгляд справи на підставі письмових документів;
  - видача судового наказу без судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їхніх пояснень;
  - відсутність позовної форми захисту права (неможливим є пред'явлення зустрічної вимоги боржником);
  - відсутність судового доказування у повному обсязі;
  - скорочені строки розгляду і вирішення справи;
  - спрощений зміст судового наказу;
- скасування судового наказу судом тієї ж інстанції [9].

З наведеного слідує, що спрощеність наказного провадження сприяє оперативному захисту прав та інтересів учасників цивільного обігу, знижуючи витрати часу та коштів як для сторін, так і для судів. Цей інструмент є важливою частиною процесуальної економії та відповідає принципам доступності правосуддя.

Додатково, спрощеність цього виду провадження можна пояснити через призму кількох аспектів:

- **Відсутність змагальності на початковому етапі:** суд розглядає заяву про видачу судового наказу без виклику боржника та без проведення судового засідання. Це значно скорочує строки розгляду справи, оскільки виключає необхідність обміну процесуальними документами між сторонами до винесення рішення.

- **Стислі процесуальні строки:** законодавство встановлює чіткі строки для винесення судового наказу. ЦПК України передбачає, що суддя ухвалює рішення протягом 5 днів з моменту подання заяви. Це суттєво прискорює захист прав заявника порівняно зі стандартним позовним провадженням.
- **Обмежений обсяг доказів:** для відкриття наказного провадження достатньо подати письмові докази, що підтверджують безспірність вимоги (наприклад, нотаріально посвідчений договір або розрахунок заборгованості). До того ж, у п. 11 постанови Пленуму ВССУ "Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження" вказується, що оскільки, що розділом II ЦПК України процедура розгляду заяв у наказному провадженні полягає у виданні судового наказу, не можуть бути застосовані такі процесуальні інститути, як забезпечення доказів і призначення експертизи.
- **Типізація вимог:** наказне провадження допускається лише для певних категорій справ, де ймовірність спору мінімальна (наприклад, стягнення боргу за договором, несплачена зарплата, аліменти). Завдяки цьому інститут спрощується, оскільки не потребує складної оцінки юридичних фактів.
- **Спрощена процедура оскарження:** боржник може скасувати судовий наказ, подавши відповідну заяву протягом визначеного строку. Подання заяви автоматично анулює наказ і спір може перейти в позовний порядок, але без проведення тривалого апеляційного перегляду.
- **Відсутність судових дебатів та повної мотивації:** судовий наказ виноситься без складання повного тексту судового рішення з докладним мотивуванням. Це зменшує навантаження на судову систему та сприяє швидкому завершенню справи.

Крім того, відзначаючи значення запровадження наказного провадження як окремого виду спрощених проваджень, слід погодитись із позицією С.Г. Музичко про те, що спрощеність процесу в разі заявлення документально підтверджених, очевидно безспірних вимог, яка проявляється в усіх його

складових (доказуванні, формі вирішення справи, строках, процесуальних засобах, документальному поєднанні судового рішення та виконавчого листа тощо), є виправданою і такою, що раціоналізує судовий захист, робить його механізм дієвим і більш досконалим [12, с. 82]. Застосування спрощених проваджень сприяє реалізації права на справедливий суд, закріпленого у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що наказне провадження є ефективним інститутом вирішення безспірних спорів на підставі наявних документів по справі.

За можливе окреслити, що наказне провадження слід сприймати як процедуру розгляду окремої категорії справ за заявою про стягнення грошових коштів або витребування майна від боржника без проведення судового засідання та виклику сторін. Таке провадження здійснюється на підставі достатніх, допустимих і належних доказів, що підтверджують обґрунтованість вимог стягувача та низьку ймовірність заперечень з боку боржника.

Спрощеність наказного провадження виявляється в таких особливостях: справу вирішує суддя одноосібно, без виклику сторін і без судового засідання для заслуховування пояснень; відсутність позовних елементів (неможливість укладання мирової угоди, подання зустрічного позову або виклику свідків); спрощена процедура доказування на основі письмових документів; скорочені строки розгляду справи, спрощений порядок оскарження та набуття судовим наказом законної сили; можливість скасування наказу тим же судом, що його видав.

У свою чергу, недоліком ЦПК України є відсутність визначення поняття "наказне провадження", що має наслідком різне наукове трактування останнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.03.2026).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 06.03.2025).
3. Штефан О.О. Цивільне процесуальне право України. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 360 с. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depository/Оцифровані%20документи/Цивільне%20процесуальне%20право%20України%20.%20Штефан%20О.О.%202009р.pdf> (дата звернення: 06.03.2026).
4. Червоний Ю.С. Цивільний процес України. Київ : Істина, 2007. 392 с.
5. А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. Цивільний процес. Київ : Прецедент, 2005. 172 с.
6. Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження : Постанова Пленуму вищ. спеціаліз. суду з розгляду цивільн. і кримін. справ від 23.12.2011 № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11#Text> (дата звернення: 06.03.2026).
7. Фурса С. Я. Цивільний процес України : проблеми і перспективи : науково-практичний посібник. Київ, 2006. 448 с.
8. Вербіцька М. В. Наказне провадження в цивільному процесі України : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 "цивільне право і цивільний процес ; сімейне право, міжнародне приватне право". Львів, 2011. 231 с.
9. Сенік С. Поняття та характерні ознаки наказного провадження. Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. 2010. Вип. 51. С. 218–222.

10. Зуб О.Ю. Спрощене позовне vs. наказне провадження в цивільному процесі. Журнал східно-європейського права. 2018. № 58. С. 188–194.
11. Кисіль В.І. Наказне провадження як спрощений вид цивільного судочинства. Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права. Матеріали міжнародної науко-во-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського, м. Одеса, 8 квітня 2016 року. Одеса, 2016. С. 58–60.
12. Музичко С.Г. Принцип процесуальної економії в цивільному судочинстві України: дис. ... д-ра філос.: 08 – Право. Київ, 2024. 221 с.
13. Постанова Запорізького апеляційного суду від 04.02.2025 року у справі № 334/6285/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124904384>

Цимбалюк Леонід Сергійович

студент 2 курсу денної форми,

здобуття освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності 081 «Право»

освітньої програми «Право»

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

Анотація. Суддівський розсуд є важливою складовою цивільного судочинства, що забезпечує баланс між правовою визначеністю та індивідуальним підходом до справи. У статті проаналізовано сутність та правову природу суддівського розсуду, його теоретичні засади, проблеми визначення меж та застосування в українському цивільному процесі. Особливу увагу приділено ризикам суб'єктивізму, суддівського свавілля, впливу прогалин і колізій у законодавстві, а також факторам, що обмежують дискреційні повноваження суду. На основі аналізу наукової літератури та судової практики запропоновано напрями вдосконалення нормативного регулювання з метою мінімізації ризиків зловживань і підвищення ефективності правосуддя.

Ключові слова: суддівський розсуд, дискреційні повноваження, цивільне судочинство, межі суддівського розсуду, суддівське свавілля, принцип верховенства права, правова визначеність.

Abstract: Judicial discretion is an important component of civil proceedings, ensuring a balance between legal certainty and an individual approach to the case.

The article analyzes the essence and legal nature of judicial discretion, its theoretical foundations, problems of determining its limits and application in the Ukrainian civil process. Particular attention is paid to the risks of subjectivity, judicial arbitrariness, the impact of gaps and conflicts in legislation, as well as factors that limit the discretionary powers of the court. Based on the analysis of scientific literature and court practice, directions for improving the normative regulation are proposed in order to minimize the risks of abuse and increase the effectiveness of justice.

Keywords: judicial discretion, discretionary powers, civil proceedings, limits of judicial discretion, judicial arbitrariness, rule of law principle, legal certainty.

Постановка проблеми. Суддівський розсуд є невід’ємною складовою здійснення правосуддя в демократичній правовій державі. Він дозволяє суду враховувати індивідуальні особливості кожної справи, забезпечувати справедливість і ефективність судового процесу. Водночас в українському законодавстві поняття «суддівський розсуд» не має чіткого нормативного закріплення. Це породжує серйозні проблеми щодо його правової природи, меж застосування, співвідношення з принципом законності та ризиків суддівського свавілля.

У цивільному судочинстві суддівський розсуд особливо проявляється при оцінці доказів, визначенні розміру моральної шкоди, застосуванні способів захисту порушених прав, визначенні розумних строків розгляду справи та в інших процесуальних діях. Відсутність чітких законодавчих меж і єдиних критеріїв застосування дискреційних повноважень призводить до варіативності судової практики, зниження передбачуваності рішень, а в окремих випадках — до зловживань і втрати довіри суспільства до судової влади.

Актуальність проблеми посилюється тим, що в умовах реформування судової системи України та європейської інтеграції питання балансу між правовою визначеністю та гнучкістю правозастосування набуває особливого значення.

Метою статті є комплексне дослідження проблем визначення та застосування меж суддівського розсуду в цивільному судочинстві України, а також розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підхід до вивчення проблематики меж суддівського розсуду досліджували науковці С.В. Васильєв, М.Д. Савенко, Д.Д. Луспенік Д.Д, Н.В. Онищенко, О.В. Білостоцький та ін.

Виклад основного матеріалу. Суддівський розсуд є однією з ключових особливостей здійснення правосуддя, що розвиває дискусії серед науковців та практиків. Його особливість виникає в тому, що на законодавчому рівні він не закріплений, що зумовлює виникнення питань щодо його правової природи, складається з дискреційними повноваженнями судів, а також можливих ризиків, пов'язаних із судовим свавіллям.

Суддівський розсуд є одним із ключових категорій правозастосовної діяльності, що забезпечує баланс між правовою визначеністю та гнучкістю у прийнятих судових рішеннях. У юриспруденції під судовим розсудом розуміють можливість суду самостійно оцінювати особливості справи, вибирати із законодавчо визначених альтернатив або тлумачити норми права, керуючись принципами справедливості.¹

Науковці тлумачать суддівський розсуд як особливу форму правозастосування, що забезпечує баланс між формальною нормативністю та індивідуальним підходом до конкретної правової ситуації. Одночасно він є необхідними умовами забезпечення справедливості та ефективності правосуддя

Поняття суддівського розсуду можна розглядати в широкому та вузькому значенні. У широкому значенні – це загальна можливість судді впливати на правозастосування через інтерпретацію норм права. У вузькому значенні – це можливість вибору між кількома правовими альтернативами або ухвалення рішення на основі оцінки фактів та принципів права¹.

---

1. ¹ Савенко М.Д. Суддівський розсуд у цивільному процесі. Наукові записки. Т. 26. Юридичні науки ; [редкол. : Козюбра М.І., Ромовська З.В., Буроменський М.В. та ін. ; упоряд. : Козюбра М.І., Александрова Н.В.]. Київ : КМ Академія, 2004. С. 75-78.

Суддівський розсуд має як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, він забезпечує можливість адаптації правових норм до конкретних особливостей, що дозволяють уникати механічного застосування закону. З іншого боку, посилений суддівський розсуд може створити загрозу правовій визначеності, викликаючи ризики суб'єктивізму або свавілля з боку суддів. Тому дослідження теоретико-правових засад визначення меж суддівського розсуду є надзвичайно актуальним.

С.В. Васильєв зазначає, що активне повноваження суду, так само як і права сторінка, є важливою складовою процесуальної діяльності, зокрема в аспектах керування ходом процесу, оцінки доказів та залучення інших учасників цивільних процесуальних правовідносин. Ця особливість притаманна законодавству багатьох країн. Наприклад, принцип провідної ролі суду в процесі закріплений у цивільному процесуальному законодавстві ряду держав (ст. 9 ЦПК Молдови, ст. 15 ЦПК Литви), що передбачає обов'язок суду першої та апеляційної інстанцій самостійно перевіряти докази під час розгляду цивільної справи².

У свою чергу, Д.Д. Луспенник зауважує, що хоча суд і наділений широкими процесуальними повноваженнями, вони мають чіткі межі. Таким чином, він не має права відкривати цивільну справу за власною ініціативою³.

Таким чином, суддівський розсуд є важливим елементом судової діяльності, що дозволяє балансувати між правовою визначеністю та необхідною гнучкістю у застосуванні норм права. Його сутність полягає у можливості суддів оцінювати обставини справи, обирати між передбаченими законом альтернативами та тлумачити правові норми відповідно до принципів справедливості.

Дискреційні повноваження суду є важливою складовою здійснення правосуддя, оскільки судді виконують складну функцію тлумачення норм права

---

2. ² Васильєв С. В. Порівняльний цивільний процес. Київ : Алерта, 2015. 352 с.

3. ³ Луспенник Д. Роль суду в цивільному диспозитивному процесі. Юридичний журнал. 2004. № 6. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1253>.

у випадках наявності прогалин чи колізій у законодавстві. В Україні перше нормативне формулювання дискреційних повноважень з'явилося в наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження методології проведення антикорупційної експертизи» від 24.04.2017 р. № 1395/5, де дискреція визначається як «сукупність прав та повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування»⁴.

Н.В. Онищенко визначає ключові ознаки дискреційних повноважень:

1. належність суб'єктам владних повноважень;
2. можливість діяти на власний розсуд у межах закону;
3. здійснення у певних умовах, зокрема в екстремальних чи надзвичайних ситуаціях⁵.

Проблема визначення меж суддівського розсуду полягає в тому, що він водночас має забезпечувати справедливість судового процесу та уникати суддівського свавілля.

По-перше, суддя, обираючи один із кількох можливих варіантів ухвалення рішення, має забезпечити баланс між законністю та доцільністю.

По-друге, судова практика підтверджує, що суддівський розсуд повинен враховувати не лише формальні норми, а й соціальну доцільність. При цьому, якщо рішення суду ухвалене з неправильним застосуванням норм матеріального та порушенням норм процесуального права, воно може бути переглянуте та змінене у вищих судових інстанціях.

По-третє, Законодавець не може передбачити всі можливі ситуації, що виникають у судовій практиці, тому суди часто змушені застосовувати аналогію права чи тлумачити закони з урахуванням принципу верховенства права.

---

4. ⁴ Методологія проведення антикорупційної експертизи: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>

5. ⁵ Онищенко Н. Дискреційні повноваження та гідність людини: формат сучасного розгляду. Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: Матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 травня 2021 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВГО «Асоціація українських правників». Київ: «Видавництво Людмила», 2021. С.15- 19. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37529/1/20%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F%2021%20%D0%90%D0%A3%D0%9F.pdf>

По-четверте, суддівський розсуд значною мірою залежить від інтелектуально-вольових характеристик судді, його правосвідомості та професійної підготовки.

По-п'яте, надмірна свобода суддівського розсуду може призвести до прийняття рішень, які базуються на особистих поглядах судді, а не на принципах права. Це створює ризики суддівського свавілля та корупційних проявів.

По-шосте, Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що реалізація дискреційних повноважень суду повинна відповідати критеріям обґрунтованості та законності⁶.

Щодо шляхів вдосконалення нормативного регулювання меж суддівського розсуду, то варто виокремити наступні:

1. Уніфікація законодавства - встановлення чітких меж суддівського розсуду через процесуальні кодекси та рекомендації Верховного Суду сприятиме зменшенню ризику свавільних рішень.

2. Запровадження системи суддівського контролю - моніторинг судових рішень та аналіз прецедентів дозволить визначити типові помилки та вдосконалити механізми правозастосування.

3. Розвиток правової доктрини - узагальнення судової практики та розробка методичних рекомендацій сприятиме більш прогнозованому застосуванню суддівського розсуду.

4. Обмеження суддівського розсуду в стратегічних справах - у справах, що мають значний суспільний резонанс, доцільно передбачити механізм колегіального розгляду або обов'язкову апеляцію.

Отже, межі суддівського розсуду повинні бути чітко визначені, щоб забезпечити баланс між законністю, справедливістю та ефективністю судового процесу. Удосконалення законодавства та контроль за його застосуванням

---

6. ⁶ Білостоцький О.В. Ознаки (характерні риси) дискреційних повноважень судді. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. №5(46). С.26-29. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2022/4.pdf.

допоможуть уникнути зловживань і підвищити довіру суспільства до судової системи.

В контексті проблем застосування суддівського розсуду слід зазначити, що суддівський розсуд дає суддям можливість обирати між різними варіантами правозастосування, якщо закон допускає неоднозначність чи має прогалини. Відповідно до принципу верховенства права, судді повинні діяти в межах закону та з дотриманням прав людини. Однак застосування суддівського розсуду породжує низку проблем, пов'язаних із можливими зловживаннями, правовою невизначеністю та суб'єктивністю судових рішень.

Проблеми застосування суддівського розсуду пов'язані з наступними аспектами:

1. **Невизначеність правових норм.** Судді змушені тлумачити закони, що містять оціночні поняття (наприклад, «розумний строк», «значна шкода»).

2. **Вплив судової практики на формування суддівського розсуду.** Верховний Суд поступово розширює межі дискреції, як це сталося у справі № 174/760/21, де суд вирішив питання, виходячи з принципу пропорційності, а не формальної вимоги закону⁷.

З огляду на судову практику, особливу увагу слід звернути на постанову Верховного Суду у справі № 522/1528/15, де було наголошено, що суд не може застосовувати спосіб захисту, не передбачений законом, без належного обґрунтування⁸.

Таким чином, судова дискреція повинна використовуватися з урахуванням принципів законності, обґрунтованості та юридичної визначеності.

Власне однією з головних проблем є суб'єктивність суддівських рішень. Закон не може передбачити всі можливі варіанти розвитку подій, тому суддя інколи змушений самостійно визначати справедливе рішення, однак такий підхід може призвести до:

---

7. ⁷ Постанова Верховного Суду від 15.08.2023 у справі №174/760/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112896497>.

8. ⁸ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.01.2021 у справі № 522/1528/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509407>.

- **Відмінностей у судовій практиці**, тобто рішення у аналогічних справах можуть бути різними.

- **Зловживань**, зокрема коли суддя може використати власний розсуд у корисливих цілях або для ухвалення політично мотивованих рішень.

Прикладом проблеми суб'єктивізму може бути різне тлумачення одного й того ж поняття в цивільному процесі. Наприклад, у цивільних справах деякі судді визнають певні моральні збитки значними та присуджують великі суми компенсації, тоді як інші – мінімальні або взагалі відмовляють у задоволенні таких позовів.

Ще однією проблемою є наявність колізій у законодавстві. Українське право містить чимало суперечливих положень, через що судді можуть приймати кардинально різні рішення. Наприклад в одному суді певний договір можуть визнати недійсним через порушення публічного порядку, а в іншому – вважати його дійсним, посилаючись на принцип свободи договору. Також слід зазначити про політичний та економічний тиск на суддів є ще однією важливою проблемою суддівського розсуду, зокрема існують ризики коли судді можуть ухвалювати рішення, керуючись не тільки правом, а й:

- **тиском з боку органів влади** – суди можуть ухвалювати рішення, що відповідають політичним інтересам уряду чи окремих політиків.

- **корупцією** – окремі судді можуть використовувати дискреційні повноваження для ухвалення рішень на користь певних осіб або компаній.

- **впливом громадської думки** – суспільний тиск може змусити суд ухвалити рішення, що суперечить правовим нормам, але відповідає суспільним очікуванням, зокрема у резонансних справах.

Висновки. Таким чином, у процесі дослідження проблем визначення меж суддівського розсуду було встановлено, що ця категорія відіграє ключову роль у здійсненні правосуддя, оскільки дозволяє суддям тлумачити норми права, ухвалювати рішення в умовах правової невизначеності та враховувати індивідуальні обставини справи.

Одним із головних викликів суддівського розсуду є його невизначеність на законодавчому рівні, що зумовлює дискусії щодо правової природи цього явища. У законодавстві України немає чіткого закріплення поняття суддівського розсуду, що дозволяє різні підходи до його тлумачення та застосування в судовій практиці. Межі суддівського розсуду можна розглядати як особливу форму правозастосування, яка забезпечує баланс між формальною нормативністю та індивідуальним підходом до конкретної правової ситуації.

Науковий аналіз показав, що межі суддівського розсуду мають як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, він дозволяє суддям враховувати індивідуальні обставини кожної справи та застосовувати право з урахуванням принципів справедливості. З іншого боку, надмірна свобода суддівського розсуду може призвести до суддівського свавілля, корупційних ризиків, правової невизначеності та неоднакової судової практики.

Серед основних проблем визначення меж суддівського розсуду можна виокремити:

1. Відсутність чітких законодавчих обмежень – відсутність єдиного нормативного визначення суддівського розсуду призводить до того, що судді самостійно встановлюють межі його застосування.
2. Варіативність судових рішень – різні судді можуть ухвалювати протилежні рішення в аналогічних ситуаціях, що підриває правову визначеність і передбачуваність судочинства.
3. Вплив суб'єктивного фактора – особисті характеристики судді, його досвід, професійний рівень та правосвідомість відіграють значну роль у процесі здійснення суддівського розсуду.
4. Колізії та прогалини в законодавстві – суди змушені використовувати суддівський розсуд у ситуаціях, коли закони містять невизначені формулювання або суперечності.
5. Можливість суддівського свавілля – наявність дискреційних повноважень без чітких механізмів контролю може спричинити ухвалення упереджених рішень або зловживання повноваженнями.

б. Відсутність єдиної судової практики – відмінності в судових рішеннях щодо схожих справ негативно впливають на стабільність правозастосування.

З огляду на вищевикладене можна підсумувати, що основними напрямками вдосконалення нормативного регулювання меж суддівського розсуду є:

- законодавче визначення суддівського розсуду – необхідно закріпити в законодавстві України поняття та межі суддівського розсуду, а також розробити критерії його застосування.

- Стандартизація судової практики – Верховний Суд повинен систематизувати судову практику та забезпечити єдині підходи до застосування суддівського розсуду.

- Посилення суддівської відповідальності – необхідно розробити механізми контролю за здійсненням суддівського розсуду, щоб запобігти зловживанням та свавіллям.

- Розвиток правової доктрини – важливо активізувати наукові дослідження щодо суддівського розсуду та розробити доктринальні підходи до його обмеження.

- Запровадження механізму апеляційного контролю – суди апеляційної та касаційної інстанцій повинні мати повноваження перевіряти обґрунтованість суддівського розсуду в конкретних справах.

- Удосконалення системи підготовки суддів – необхідно впровадити навчальні програми, спрямовані на формування у суддів навичок правильного застосування суддівського розсуду.

Загалом суддівський розсуд є невід'ємною складовою судової влади, що забезпечує можливість прийняття гнучких та справедливих рішень. Однак його ефективне застосування потребує чітких меж, які будуть гарантувати рівновагу між правовою визначеністю та необхідною гнучкістю, тому актуальним є питання вдосконалення нормативно-правового регулювання суддівського розсуду, стандартизації судової практики та впровадження механізмів

контролю, це дозволить мінімізувати ризики суб'єктивізму, підвищити рівень довіри до судової системи та забезпечити більш ефективне та справедливе здійснення правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савенко М.Д. Суддівський розсуд у цивільному процесі. Наукові записки. Т. 26. Юридичні науки ; [редкол. : Козюбра М.І., Ромовська З.В., Буроменський М.В. та ін. ; упоряд. : Козюбра М.І., Александрова Н.В.]. Київ : КМ Академія, 2004. С. 75-78.
2. Васильєв С. В. Порівняльний цивільний процес. Київ : Алерта, 2015. 352 с.
3. Луспеник Д. Роль суду в цивільному диспозитивному процесі. Юридичний журнал. 2004. № 6. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1253>.
4. Методологія проведення антикорупційної експертизи: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>
5. Оніщенко Н. Дискреційні повноваження та гідність людини: формат сучасного розгляду. Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: Матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 травня 2021р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВГО «Асоціація українських правників». Київ: «Видавництво Людмила», 2021. С. 15 - 19.
URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37529/1/20%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F%202021%20%D0%90%D0%A3%D0%9F.pdf>
6. Білостоцький О.В. Ознаки (характерні риси) дискреційних повноважень судді. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. №5(46). С.26-29. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2022/4.pdf.
7. Постанова Верховного Суду від 15.08.2023 у справі №174/760/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112896497>.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.01.2021 у справі № 522/1528/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509407>.
9. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 8 лют. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

УДК 339.9:658.114.1

Лаврук Поліна Олександрівна

студентка

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА МАЛОГО БІЗНЕСУ

У сучасних умовах глобалізації економічних процесів та інтеграції України у світовий економічний простір питання впровадження елементів міжнародного менеджменту в діяльність суб'єктів малого бізнесу набуває особливої актуальності. Малий бізнес, як гнучкий та адаптивний сегмент економіки, все частіше орієнтується на зовнішні ринки, що зумовлює необхідність трансформації управлінських підходів.

У науковому контексті міжнародний менеджмент розглядається як система управління діяльністю підприємства в умовах міждержавної взаємодії, що включає адаптацію до різних економічних, правових та культурних середовищ. Імплементация його елементів передбачає використання інструментів стратегічного планування, управління ризиками, міжнародного маркетингу та міжкультурної комунікації.

Важливість імплементації елементів міжнародного менеджменту у діяльність суб'єктів малого бізнесу підтверджується сучасними дослідженнями українських науковців. Зокрема, у праці Кравченка О. В. та Сича Є. М. наголошується, що розвиток малого бізнесу в умовах глобалізації супроводжується необхідністю інтеграції підприємств у міжнародні економічні процеси, що передбачає адаптацію управлінських підходів до вимог зовнішнього середовища [3].

Автори обґрунтовують, що ключовими чинниками підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу є орієнтація на зовнішні ринки, цифровізація діяльності та впровадження сучасних управлінських практик, які відповідають міжнародним стандартам. У цьому контексті міжнародний менеджмент виступає не лише як інструмент управління зовнішньоекономічною діяльністю, а як комплексна система, що забезпечує узгодження внутрішніх можливостей підприємства із глобальними тенденціями розвитку бізнесу.

Подібної позиції дотримуються й інші дослідники, які зазначають, що сучасний розвиток підприємництва відбувається під впливом цифрової трансформації та інтеграції у глобальні ринки, що зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до управління та формування стратегічних орієнтирів розвитку бізнесу.

Аналіз діяльності суб'єктів малого бізнесу в Україні свідчить про поступове зростання їх участі у зовнішньоекономічній діяльності. Це проявляється у збільшенні обсягів експорту продукції, розширенні партнерських зв'язків та впровадженні міжнародних стандартів ведення бізнесу (табл. 1).

Таблиця 1.

**Динаміка участі малого бізнесу у зовнішньоекономічній діяльності
(2021–2025 рр.)**

Показник	021 рік	022 рік	023 рік	024 рік	025 рік	Абсо лютна зміна (2025/2021)	Пр иріст, %
Частка малих підприємств, що здійснюють експорт, %	2,5	3,8	5,6	7,9	0,3	7,8	62 ,4
Обсяг експорту малого бізнесу, млрд дол.	,2	,8	,6	,7	,9	3,7	88 ,1
Кількість міжнародних контрактів, тис.	8,4	0,1	3,7	7,5	1,2	12,8	69 ,6

Джерело: сформовано автором на основі [1-2]

Проведений аналіз динаміки участі малого бізнесу у зовнішньоекономічній діяльності свідчить про суттєве посилення процесів інтернаціоналізації у 2021–2025 рр. Зокрема, частка малих підприємств, що здійснюють експорт, зросла на 7,8 в.п., або 62,4%, що підтверджує розширення залучення малого бізнесу до зовнішніх ринків. Найбільш динамічне зростання спостерігається за показником обсягу експорту, який збільшився на 3,7 млрд дол. або 88,1%, що свідчить про інтенсифікацію зовнішньоекономічної активності та підвищення ролі малого бізнесу в експортному потенціалі країни. Кількість міжнародних контрактів зросла на 12,8 тис. (69,6%), що відображає розширення партнерських зв'язків та інтеграцію у глобальні бізнес-мережі.

З наведеного зазначимо, що міжнародний менеджмент виконує функцію інструменту узгодження внутрішнього потенціалу підприємства із зовнішніми умовами функціонування. Його застосування дозволяє забезпечити більш ефективний розподіл ресурсів, підвищити рівень організаційної гнучкості та мінімізувати вплив зовнішніх ризиків. Водночас рівень впровадження таких підходів залежить від масштабів діяльності підприємства, наявності управлінських компетенцій та доступу до інформаційних і фінансових ресурсів.

Отже, результати дослідження свідчать, що імплементація елементів системи міжнародного менеджменту є об'єктивно необхідною умовою підвищення ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів малого бізнесу в умовах глобалізації. Зростання частки підприємств, залучених до зовнішньоекономічної діяльності, збільшення обсягів експорту та розширення міжнародних контрактів підтверджують активізацію процесів інтернаціоналізації малого бізнесу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національний інститут стратегічних досліджень. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2025 року. 2026. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2025-roku> (дата звернення: 03.04.2026).
2. Дія.Бізнес. Результати дослідження стану бізнесу в Україні у 2025 році. 2025. URL: <https://business.diia.gov.ua/analytics/research/rezultaty-doslidzhennia-stanu-biznesu-v-ukraini-v-berezni-2025-roku> (дата звернення: 03.04.2026).
3. Кравченко О. В., Сич Є. М. Розвиток малого бізнесу в Україні в умовах глобалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2025. № 5. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2025.05.082> (дата звернення: 03.04.2026).

Луценко Григорій Васильович

доктор педагогічних наук, професор

Матюхіна Дар'я Анатоліївна

аспірантка спеціальності 073 Менеджмент

Глухівський національний педагогічний університет

імені Олександра Довженка

м. Глухів, Україна

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПАРТНЕР У СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. У сучасних умовах трансформації системи вищої освіти України особливого значення набуває діяльність студентських громадських об'єднань як активних суб'єктів стратегічного розвитку університетів. Вони виступають не лише інструментом реалізації студентського самоврядування, а й важливим чинником формування демократичної культури, соціальної відповідальності та інноваційної активності молоді. Громадські студентські організації (ГСО) забезпечують інтеграцію когнітивних та емоційних компонентів особистості, сприяють розвитку лідерських компетенцій, комунікативних навичок та здатності до колективного прийняття рішень.

Університети, що орієнтуються на європейські стандарти якості освіти, розглядають ГСО як легітимізовані підсистеми освітнього простору, здатні впливати на стратегічні пріоритети закладу. Їхня діяльність охоплює участь у розробці освітніх програм, організацію культурних та волонтерських проєктів, формування партнерських зв'язків із громадою та міжнародними інституціями. Таким чином, студентські об'єднання стають каналом інтеграції університету у суспільне середовище, забезпечуючи баланс між академічними завданнями та соціальними викликами.

Ключові слова: студентські громадські об'єднання; стратегічний розвиток університету; європейський освітній простір; самоорганізація студентів; управлінсько-педагогічний підхід; соціальна відповідальність; інноваційна активність.

Трансформація національної системи вищої освіти України відбувається в умовах поєднання глобалізаційних викликів та потреби збереження національної ідентичності. Стратегічні орієнтири європейської інтеграції й формування «суспільства знань» вимагають не поверхових змін, а глибокого переосмислення університетського менеджменту. Університет поступово переходить від консервативної моделі до відкритого простору продукування соціальних смислів та інновацій [3].

У центрі цієї парадигмальної зміни постає проблема обґрунтування суб'єктності студента, яка реалізується через діяльність громадських студентських об'єднань (ГСО). Сучасна педагогіка й освітній менеджмент розглядають ГСО не як допоміжні дозвілєві структури, а як стратегічно впливового суб'єкта розвитку закладу вищої освіти. Такий підхід відповідає світовому переходу від класичної «гумбольдтівської» моделі до концепції «Університету 4.0».

Мета статті - визначити роль студентських громадських об'єднань у стратегічному розвитку університету та окреслити механізми їхнього впливу на освітнє середовище й управлінські процеси.

Класична академічна традиція XIX–XX ст. ґрунтувалася на жорсткій ієрархії, де студент залишався пасивним реципієнтом знань. Модель «Університету 4.0» докорінно змінює цю архітектуру, перетворюючи заклад на відкриту динамічну екосистему, де стратегічним ресурсом стають соціальний капітал і мережева взаємодія.

У цьому контексті громадські студентські об'єднання (ГСО) виступають ключовими вузлами університетської соціальної мережі:

1. Генератори довіри – формують простір для комунікації та співпраці між студентами, викладачами й адміністрацією.
2. Джерела горизонтальних зв'язків – створюють міждисциплінарні команди, здатні до інноваційних рішень.
3. Інкубатори соціальних інновацій – ініціюють проекти з вирішення соціальних, екологічних та волонтерських проблем.

Трансформація суб'єктності студента означає перехід від моделі «студент-клієнт» до співтворця освітнього процесу. Це узгоджується з концепцією «Students as Partners» (M. Healey, C. Bovill, A. Cook-Sather), що передбачає залучення студентів до проектування програм, забезпечення якості та управління ресурсами університету [4].

У суспільстві знань, де технологічна інформація швидко застаріває, пріоритет зміщується до формування «м'яких навичок» як ключового елементу професійної компетентності. Як зазначають І. Бех (2018) та В. Кремень (2015), саме громадська активність інтегрує когнітивні й емоційні компоненти особистості. У межах ГСО студент опановує управлінську рефлексію, адаптивне лідерство та комунікативну медіацію [1].

Це вимагає зміни управлінського підходу: розвиток ГСО слід розглядати не як контроль дозвілля, а як стратегічний напрям менеджменту, що забезпечує:

1. Інноваційну стійкість – «низові» ініціативи сприяють адаптації університету до ринку праці та соціальних викликів.
2. Академічну демократичність – реальна участь студентів у врядуванні знижує корупційні ризики та підвищує довіру.
3. Глобальну конкурентоспроможність – активність студентів стає ключовим показником міжнародних рейтингів і умовою європейської акредитації програм.

Інтеграція потенціалу громадських студентських об'єднань (ГСО) у стратегію розвитку університету перетворює його з «фабрики дипломів» на інтелектуальний та соціальний хаб, здатний готувати лідерів нового типу. Для побудови науково обґрунтованої моделі управління важливим є чітке

визначення поняття «ГСО», адже сучасний дискурс демонструє різноманітність трактувань цього феномену, що поєднує педагогіку, соціологію, менеджмент і філософію освіти [6].

Дослідники пропонують різні акценти:

- Л. Жалдак розглядає студентську активність як чинник модернізації освітнього простору та реалізації «університетської демократії».
- Н. Коляда трактує ГСО як платформу розвитку лідерського потенціалу й виховання інноваторів, здатних до гнучкого управління в кризових умовах [2].

Участь у студентських об'єднаннях сприяє соціалізації молоді та формує вищий рівень самовиховання, коли моральні цінності набувають конкретного соціального виміру. М. Давидюк визначає такі об'єднання як простір неформальної освіти, де активно розвиваються «м'які навички» – командна робота, критичне мислення. Вона також підкреслює інституційний статус студентських організацій як рівноправних партнерів університетського управління, що відповідає європейським стандартам спільного врядування [1].

Таким чином, сучасна наукова думка трактує громадські студентські об'єднання не лише як форму самоорганізації, а як стратегічний ресурс інноваційного розвитку університету, який поєднує академічне навчання, громадянське становлення та професійну підготовку.

У межах нашого дослідження ГСО визначаються як добровільні, некомерційні, самоврядні формування здобувачів вищої освіти, створені на основі спільних інтересів (наукових, творчих, соціальних, професійних) для реалізації прав і свобод, розвитку лідерського потенціалу та участі в управлінні академічним життям через механізми прямої демократії. Критично важливим для наукової точності є розмежування понять «громадське студентське об'єднання» та «органів студентського самоврядування» (ОСС). Хоча обидві інституції мають спільну мету — представництво інтересів студентства — вони суттєво різняться за правовим статусом, ступенем свободи та функціональним наповненням:

1. Нормативно-правова регламентація: Діяльність ОСС жорстко регламентована статтею 40 Закону України «Про вищу освіту», що визначає їх як обов'язковий елемент структури управління ЗВО. ГСО, натомість, діють переважно на підставі Закону України «Про громадські об'єднання», що надає їм ширший простір для інституційного маневру та самостійного визначення пріоритетів.

2. Ступінь гнучкості та адаптивності: На відміну від ОСС, які обтяжені формальними процедурами виборності та звітності перед адміністрацією, ГСО характеризуються високою динамікою. Це дозволяє їм оперативно реагувати на актуальні запити студентства, створюючи тимчасові проєктні групи, волонтерські штаби чи наукові стартап-хаби.

3. Функціональне розмаїття: Якщо ОСС фокусуються на захисті прав та вирішенні побутових питань у межах ЗВО, то ГСО виступають платформою для неформальної та інформальної освіти. Як зазначає Р. Безпальча, саме в ГСО реалізується принцип соціального партнерства, де студенти отримують досвід реального сектору управління через взаємодію з зовнішніми стейкхолдерами.

Управління розвитком громадських студентських об'єднань у сучасному університеті потребує переходу від жорстких ієрархічних методів до гнучких стратегій фасилітативного менеджменту. З огляду на автономність ГСО, адміністрація має не контролювати їхню діяльність, а створювати сприятливу екосистему для еволюції студентських ініціатив у сталі інституційні форми [5].

Відповідно до концепцій партисипативного управління (І. Василенко), цей процес охоплює три етапи:

Діагностично-прогностичний – визначення актуальних потреб студентства та лідерського потенціалу.

Організаційно-моделювальний – формування нормативних та інфраструктурних умов.

Практична реалізація - застосування інструментів Agile-менеджменту, зокрема Scrum, що дозволяє розбивати проєкти на короткі цикли та підвищує адаптивність команд.

Ключовим елементом є фасилітація: викладач чи адміністратор виступає модератором, стимулюючи самостійний пошук рішень студентами, а не диктуючи їх.

Таким чином, у нашому дослідженні ГСО розглядаються як «м'яка інфраструктура» університету, що, на відміну від «жорсткої» структури ОСС, забезпечує інноваційний розвиток закладу через горизонтальні зв'язки, творчу свободу та високий рівень мотивації учасників. Це підтверджує думку М. Давидюк [1], що саме різноманітність студентських об'єднань є запорукою демократизації академічного середовища та запобігас монополізації представницьких функцій.

У контексті стратегічного розвитку закладу вищої освіти (ЗВО), громадські студентські об'єднання виконують низку критичних функцій, що забезпечують його конкурентоспроможність та інноваційну стійкість:

1. Інноваційно-проектна функція. Студентські об'єднання виступають специфічними генераторами соціальних та наукових проєктів (стартапи, краудфандингові ініціативи, хакатони), які підвищують престиж університету.

2. Моніторингова функція та експертиза якості. Залучення лідерів ГСО до внутрішніх систем забезпечення якості освіти дозволяє адміністрації отримувати валідний «зворотний зв'язок» щодо актуальності освітніх програм та методів викладання.

3. Функція розвитку людського та соціального капіталу. ГСО є середовищем інтенсивного засвоєння «м'яких навичок» (*soft skills*). Це простір, де формуються лідерські компетенції, емоційний інтелект, здатність до фасилітації конфліктів та командна робота в умовах невизначеності.

4. Комунікативно-інтеграційна функція. ГСО забезпечують горизонтальні зв'язки між різними курсами, факультетами та зовнішніми стейкхолдерами.

Стратегічна значущість ГСО отримала легітимізацію на рівні міжнародних стандартів. Саме тому ми розглядаємо ГСО як складну динамічну підсистему університету, розвиток якої вимагає науково обґрунтованого, партисипативного

управління. Така модель має базуватися на принципах довіри, делегування повноважень та спільного цілепокладання [4].

Отже, громадські студентські об'єднання в архітектоніці сучасного ЗВО виступають не лише формою соціалізації чи дозвілля, а є стратегічним ресурсом інституційної трансформації, ключовим інструментом демократизації академічного простору та ефективним середовищем формування нової генерації фахівців, здатних до адаптивного лідерства у глобальному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давидюк М.І. Роль студентського самоврядування у формуванні національної еліти України: політико-культурний контекст. (Автореф. дис. канд. політ. наук). Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Київ. 2015.
2. Коляда Н. М. Молодіжна робота як засіб неформальної громадянської освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2019, Вип. 19. С. 72–79.
3. Bovill C. A Framework to explore roles within student-staff partnerships in higher education. *International Journal for Students as Partners*. 2017, Vol. 1. No. 1.
4. Healey M., Flint A., Harrington K. Engagement through partnership: students as partners in learning and teaching in higher education. York: HE Academy, 2014. 78 p.
5. Irsay S. Histoire des universités françaises et étrangères des origines à nos jours. Paris: Picard, 1933. 572 p.
6. Klemenčič R. Student power in a global perspective and contemporary trends in student organising. *Studies in Higher Education*. 2015. Vol. 40. No. 3. P. 386–399.

MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES

УДК 339.138

Бєлоусов Ярослав Ігорович

доктор економічних наук, доцент

Сєрєбряк Ксенія Ігорівна

доктор економічних наук, професор

Бєлоусова Любов Іванівна

кандидат економічних наук, доцент

Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля

м. Київ, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ

Анотація. Розвиток підприємства відбувається через діючі економічні і соціальні умови, через побудову сучасної ефективної маркетингової стратегії інноваційної діяльності з притаманними їй характерними особливостями та елементами, які мають певний вплив на стратегію розвитку підприємства та споживчі ринки.

Ключові слова: товар, споживачі, планування, ризики, інновації, дослідження, моніторинг, розвиток, діяльність.

Інновації, інноваційні технологічні процеси, потенціали, якими володіє підприємство, інфраструктура зовнішнього та внутрішнього середовища, ступінь регіонального розвитку, споживчі ринки та їх сегменти безпосередньо впливають на формування маркетингової стратегії підприємства. Побудована маркетингова стратегія підприємства, як аспект його загальної стратегії управління, повинна міняти свої напрями, змінюватися та підлаштовуватися до суспільних сучасних потреб населення.

Спеціальна економічна політика, яка реалізується через особливий режим управління внутрішніми економічними ресурсами підприємства, потенціалами вводиться для забезпечення зростання і розвитку інноваційного потенціалу, який стає основою для формування додаткових можливостей та якостей споживчих ринків, пошуку нових ринків, зумовлює виконання регулюючої, посередницької та ціноутворюючої функції.

Результативність діяльності споживчих ринків залежить від рівня конкуренції та чинників впливу, які формуються в зовнішньому середовищі та впливають на співвідношення попиту на товар з боку покупців і пропозицією підприємства щодо готового товару. Для підприємств промислової сфери найбільш важливим є дослідження споживчого ринку за рівнем конкуренції, географічними ознаками та ступенем наповненості. Результат дослідження споживчого ринку дає підприємству змогу виходити на ринки, в тому числі міжнародні, з новими умовами реалізації, оптимізувати внутрішні процеси, зменшувати або збільшувати обсяги виробництва, скорочувати витрати та ефективно управляти ресурсним потенціалом.

Основою управління інноваційною діяльністю підприємства є чітко визначена маркетингова стратегія інноваційної діяльності, яка скерована на просування товару підприємства з інноваційною складовою на міжнародні, зарубіжні ринки. Маркетингова стратегія інноваційної діяльності передбачає комбінування різних методів збору та аналізу інформації, яка перетворюється в єдину методологічну базу інформаційного обміну та формує систему комунікацій. Система комунікацій виступає необхідним інструментом

маркетингового управління. Побудована маркетингова стратегія інноваційної діяльності адаптується до споживачів товару та ґрунтується на залученні активів, що приносять економічну вигоду для підприємства та утворюють споживчу вартість. Ними можуть слугувати освіта, відомі бренди, авторські права, торгові марки, гудвіл, ліцензії, але особове місце займають нові технології, впровадження яких впливає на формування планових показників підприємства, змінюючи їх. Зміни у планових показниках призводять до появи нових управлінських рішень. Попередні моніторингові спостереження, як внутрішнього середовища так і зовнішнього, а саме, оцінювання ринкових особливостей, попиту населення та їхнього впливу на розвиток підприємства, є показниками впливу, які зумовлюють формування основних завдань та сприяють побудові пріоритетних цілей розвитку. Проведення експертних оцінок щодо використання форм реалізації організаційно-економічного механізму маркетингового управління виробничою та збутовою діяльністю, використання маркетингових інструментів стимулювання збуту, надає гарантії підприємству у досягненні конкурентоспроможності. Підприємство на етапі формування завдань маркетингової стратегії інноваційної діяльності визначає не тільки основні ключові цілі, а й стратегічні управлінські заходи – етапи, направленість підприємства та механізми досягнення результатів, які реалізуються через систему взаємозв'язаних елементів - сукупності управлінських, організаційних та економічних інструментів.

Інвестиційна політика, яка проводиться на підприємстві використовує економічні механізми, включає фінансові та ресурсні інструменти, застосовує методи управління витратами, аналіз та контроль відхилень від стандартних значень, встановлює нормативні значення для використання ресурсів підприємства, використовує метод бюджетування, що реалізується через контроль виконання бюджету, стратегію диференційованого ціноутворення, коли встановлюються різні ціни на товар для різних сегментів споживчого ринку. Такі фактори набувають певного значення в умовах, коли підприємство у своїй діяльності повинно враховувати довгострокову стратегію розвитку.

Управлінські заходи маркетингової стратегії інноваційного розвитку скеровані на інноваційний розвиток та забезпечують планування спеціальних індикаторів для збалансованої системи показників, яка допомагає визначити найважливіші цілі. Такі цілі можуть потребувати додаткових витрат, ресурсних потенціалів, інвестиційних коштів. Збалансована система показників полягає у побудові системи стратегічних завдань через які оцінюється ступінь досягнення цілей та результати реалізації стратегій підприємства, що об'єднують показники стратегічної й операційної діяльності та відповідають вимогам поставлених завдань, виступають інструментарієм, доповнюють систему планування.

Інформаційний механізм як елемент інвестиційної політики, забезпечує інформаційні системи даними, аналітичними показниками, що зумовлюють подальший розвиток і конкурентоспроможність підприємства через впровадження та оптимізацію сучасних інноваційних технологічних процесів. Інформація отримана в результаті моніторингових спостережень щодо реалізації маркетингової стратегії інноваційної діяльності, проведення оцінювання ефективності реалізації управлінської стратегії, контрольних показників, є підставою для формування збалансованої системи показників.

Зусилля підприємства при застосуванні маркетингової стратегії інноваційної діяльності скеровані на вивчення якостей ринку, його географічні, демографічні характеристики та задоволення потреб покупців, а отже, на отримання прибутку, що характеризує стійкість підприємства, зумовлює створення відповідних резервних фондів, стимулювання персоналу і керівництва до розширення і вдосконалення виробничого процесу, оптимізації та скорочення витрат і підвищення якості товару. Наприклад, для збільшення прибутку, підприємства легкої промисловості уникають непродуктивних та попереджають виникнення понаднормативних витрат, фактів виготовлення та реалізації продукції за зниженими цінами, які підприємство вимушене встановлювати у випадку виготовлення її з відхиленнями від стандартних, нормативних вимог та технічних завдань [1, с. 259-272]. Аналіз споживчого

ринку дає можливість для виявлення його ємності, тенденцій і властивостей, визначення масштабів і якості, переваг споживачів, їх потреб та задоволеності, рівня попиту. Результат за таким аналізом може впливати на його подальше сегментування, диверсифікаційні процеси, на проведення оцінювання потреб ринку в інноваціях. Підприємство може використовувати ефект масштабу виробництва, зменшуючи операційні витрати, що веде до зростання прибутку та можливості використовувати ефект мультиплікації ринку, застосовуючи для іншого географічного ринку або групи клієнтів вже апробовані, та такі, що підтвердили свою результативність методи, прийоми та способи роботи [2, с. 214-220]. Маркетингове управління інноваційною діяльністю підприємства реалізується з готовності підприємства впроваджувати та забезпечувати населення новим асортиментом якісного сучасного товару. Готовність підприємства виражається у визначенні рівня задоволеності споживачів існуючими товарами. З метою визначення певних перспектив у реалізації продукції, підприємству необхідно прогнозувати розвиток споживчого ринку в умовах сезонності, конкуренції з боку інших підприємств, проводити адаптивні заходи, визначати розрахунок ємності ринку. Кожен споживчий ринок регіону з довгою історією роботи чи новий, є завжди обмежений кількістю споживачів, попитом, а, отже, майбутнім прибутком. Підприємства вирішують такі проблем через пошук нових ринків збуту та можливість виходу на них, сегментування старих ринків. В таких ситуаціях значно зростає ступінь ризику, з'являються додаткові ризики у прибутковості підприємства, що пов'язані з впровадженням нових технологій, з слабкими внутрішніми ресурсними потенціалами, незадовільним кадровим забезпеченням, логістикою, сировинними джерелами. З'являються труднощі з'ясування реальних конкурентних умов для нового напряму роботи та виникає необхідність постійної інноваційної діяльності. За таких обставин підприємство потребує більшого обсягу інформації та розробляє спеціальні управлінські рішення, так як ступінь невизначеності при виході на новий ринок значно зростає. Ефективність нового споживчого ринку залежить від масштабів виробничого, торгово-збутового потенціалу та потребує

нових технологій і капітальних вкладень. Їх відсутність може призводити до тимчасової втрати обсягів реалізації товару та інвестиційних коштів, до зниження рівня інноваційної діяльності підприємства,

Стан інноваційної діяльності підприємства оцінює стратегічний аналіз інноваційної діяльності, направлений, насамперед, на дослідження чинників, що вказують на інноваційні резерви, готовність підприємства до інновацій або втрату інноваційного потенціалу. На підставі отриманих показників аналізу формуються висновки щодо виявлених факторів впливу на зміцнення потенціалів підприємства або наявності потенційних небезпечних явищ, що дозволяє своєчасно розробити заходи з безпеки на випадок виникнення в майбутньому кризових ситуацій тощо. Отримана інформація дозволяє оцінити дійсне становище та спрогнозувати очікувані результати на короткостроковому перспективу.

За результатами аналізу виникає можливість вирахувати основні проблеми в реалізації маркетингової стратегії інноваційної діяльності, причини та шляхи їх подолання. Причиною втрати стратегічного напрямку розвитку маркетингової стратегії інноваційної діяльності підприємства є нечітке визначення стратегічних планів, коригування або безпідставні, необґрунтовані зміни стратегії, розбіжності у визначенні пріоритетних напрямів реалізації стратегії та шляхів подолання протиріч [3, с. 308-314]. Через стратегічний аналіз з'являється можливість вчасно визначити фактори, що впливають на інноваційні процеси, зокрема технологічні зміни, передбачити не тільки показники діяльності ринку, а й нові потреби споживацької аудиторії, визначити динаміку до збільшення або зменшення попиту на нові товари, орієнтацію на певні моделі, послуги, бренди з урахуванням міграційних процесів споживачів тощо. Вчасне визначення факторів впливу може сприяти залученню інвестицій в інноваційну сферу підприємства, дозволить окреслити перспективи його розвитку та зміцнити інноваційний потенціал. Для прискорення інвестиційних процесів на підприємстві повинна здійснюватися цілеспрямована стратегія формування його іміджу.

Визначення ефективності маркетингового управління підприємства засновано на проведенні ситуаційного аналізу, який складається, по-перше, з аналізу обсягів реалізації товару, його збуту, з аналізу прибутків, ресурсних потенціалів, товару, що реалізується конкурентними підприємствами, по-друге, з аналізу споживацького середовища та вартісних показників. Ситуаційний аналіз забезпечує обробку показників, отриманих з усіх структур діяльності і ланок виробництва, застосування отриманої достовірної інформації, зібраної та систематизованої за результатами проведення моніторингу діяльності споживчих ринків та їх сегментованих ділянок.

З метою одержання достовірних показників для проведення ситуаційного аналізу, на підприємстві повинні провести прогностичні розрахунки на довгостроковий період, визначити оцінку реального стану. Проведення аналізу щодо ефективності функціонування системи маркетингового управління на підприємстві здійснюється за результатами попередніх показників, отриманих, як висновки моніторингових спостережень [4, с. 449-517].

Посилення дій, скерованих на заснування, формування та представлення нового інноваційного товару на споживчий ринок, є важливою функцією стратегічного маркетингового управління інноваційною діяльністю підприємства.

В маркетинговому управлінні інноваційною діяльністю підприємства значну роль відіграє фактор стратегічної організації, контролю і оцінки результатів, які дозволяють менеджерам приймати безпосередню участь у формуванні стратегій та окреслити базові напрями, формувати інформаційний потенціал на кожному етапі діяльності підприємства, здійснювати оцінювання реалізованих стратегічних завдань. Контроль і оцінювання результатів дає змогу відслідковувати показники ефективності, проводити аналіз відхилень і коригування запланованих заходів, ідентифікацію ризиків, пропонувати заходи, скеровані на мінімізацію витрат. За допомогою контрольних дій управлінські служби здатні провести внутрішній аудит з метою виявлення ключових показників [5, с. 448-520]. Такі дії скеровані на попередження можливих

ризиків в діяльності, відслідковування стратегічних змін, небезпечних явищ, дозволяють вчасне корегування планових показників підприємства. Головними завданнями, що стають перед підприємством, яке орієнтується на досягнення сталості та конкурентоспроможності, це збільшення обсягів виробництва, підвищення якості товару, оновлення асортименту товару з новою економічною складовою. Нова економічна складова враховує не тільки собівартість, але й ціну товару, рентабельність та прибуток, який формує дохідну частину. Планування, яке враховує всі зміни та етапи формування стратегічних завдань, передбачає економію ресурсних потенціалів підприємства. Підприємство, що з яких то причин втратило ресурсні потенціали, змінило логістичні мережі або джерела поставки матеріалів, повинно скорегувати плани, передбачити в них заходи, які будуть скеровані на мінімізацію ризиків та усунення комплексу складних проблем. Ці явища впливають на процес виконання стратегічних завдань, скерованих на реалізацію стратегії розвитку. Сутність процесу виражається у переході від стратегічного планування до практичної реалізації поставлених цілей підприємства і розподіляється на етапи, основним з яких є декомпозиція стратегічних цілей, що дозволяє збільшити продажі товару, оптимізувати витрати підприємства та вийти на нові ринку збуту.

Для забезпечення ефективного результату функціонування маркетингової стратегії інноваційної діяльності необхідно визначити комплекс заходів з її реалізації та послідовність їх впровадження в управління розвитком підприємства. Послідовність та виваженість управлінських рішень маркетингової стратегії інноваційної діяльності підприємства дають інструменти для впливу на формування споживчого ринку та забезпечення удосконалення механізмів управління інноваціями, інвестиційними програмами, планування та проведення модернізації підприємства, проведення моніторингу індикаторів, контролю показників впливу.

Маркетингова стратегія інноваційної діяльності не може бути побудованою без визначення впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства та без проведення аналізу чинників впливу внутрішнього

середовища, встановлення основних пріоритетів впливу. Для багатьох підприємств створення маркетингової стратегії інноваційної діяльності це необхідна умова для виходу на зовнішні ринки та побудови відносин з ними. Очевидно, що активна участь підприємств в зовнішній економічній діяльності потребує підвищення рівня якості управління. Зовнішньоекономічні зв'язки стають все більш необхідною складовою діяльності підприємств, сприяють його інноваційному розвитку та створюють сприятливі передумови для збільшенню обсягів залучення інвестицій.

В цих умовах все більше підприємств, особливо таких галузей, як металургійна, енергетична та машинобудівна, мають потребу у достовірній, сучасній інформації про світовий ринок, його масштаби, цілісність та інфраструктуру, механізми організації та інструменти здійснення бізнесових операцій на ньому. Вчасно отримана інформація може забезпечити підприємство від зайвих ризиків, так як збільшується ступінь невизначеності в його діяльності, підвищуються вимоги до організаційних дій, до координації різних напрямів і сфер діяльності, зростають потреби в інвестиціях, як ключовому аспекті розвитку не тільки підприємства, а й регіону, в якому воно розвивається.

Зростаюча конкуренція в умовах ринкової економіки сприяє удосконаленню як вже існуючих маркетингових елементів, так і пошуку нових ефективних підходів, що, в свою чергу, призводить до зміни в структурі маркетингу підприємств. В умовах сьогодення підприємствам для виживання та збереження своїх позицій за постійно зростаючої конкуренції, поряд із розширенням асортименту послуг, забезпеченням високої їх якості та бездоганного сервісу, потрібне ефективне функціонування служби маркетингу[6] та якісно розробленої маркетингової стратегії інноваційної діяльності.

В сучасних умовах коли падіння споживчого попиту посилює конкуренцію за ринки збуту, однією з найважливіших передумов ефективної діяльності

підприємств стає забезпечення конкурентної переваги в області інноваційної політики як на стратегічному так і на тактичному рівні прирахуванні впливу факторів маркетингового оточення. Це обумовлює посилення уваги к стратегічним аспектам маркетингового управління інноваційної активності підприємств. На наш погляд маркетингове управління інноваційною активністю – це процес здійснення ретельно продуманої інтегрованої політики щодо розвитку інноваційного потенціалу та ініціювання маркетингових можливостей, спрямованих на ефективну реалізацію інноваційних стратегій та більш повне задоволення потреб покупців.

Стратегічний аналіз інноваційної активності повинен бути направлений насамперед, на дослідження факторів інноваційного клімату з метою виявлення загроз і можливостей для підприємств, що дозволить своєчасно розробити адаптивні заходи на випадок виникнення непередбачених обставин. Важливим напрямом стратегічного аналізу є оцінка потреб ринку в інноваціях. Інноваційна діяльність підприємства повинна починатися з вивчення потреб споживачів виявлення їх вимог до асортименту і якості товарів, визначення рівня задоволеності споживачів існуючими товарами. Прогноз умов розвитку ринку дає змогу вчасно спрогнозувати нові потреби, тенденцію до збільшення або зменшення попиту на нові товари. Перспективи розвитку інвестицій в інноваційну сферу та інше. В ході стратегічного аналізу інноваційної активності необхідно проводити діагностику потенціалу підприємства з метою визначення сильних та слабких сторін. Діагностику інноваційного потенціалу підприємства доцільно здійснювати в наступній послідовності: аналіз структури інноваційного потенціалу виявлення ступеня використання внутрішніх інноваційних можливостей підприємства, оцінка рівня інноваційної активності підприємства.

На етапі стратегічного планування процесу маркетингового управління інноваційною активністю здійснюється формування системи цілей маркетингового управління інноваційною активністю підприємства і розробка

портфеля стратегій управління інноваційною активністю та маркетингових стратегій інноваційного розвитку.

Наступним етапом стратегічного маркетингового управління інноваційною активністю є стратегічна організація. У сучасних умовах вдосконалення організаційних моделей управління інноваційною діяльністю підприємств є важливим засобом вибору інноваційної стратегії з одного боку, - і реструктуризація з іншого. У зв'язку з чим актуалізується пошук оптимальних варіантів організації і здійснення інноваційного процесу.

На даному етапі підприємствам доцільно здійснювати оцінку реалізацій стратегічних змін. Однією з важливих функцій стратегічного маркетингового управління інноваційною активністю підприємств є мотивація, основною метою якої є активізація зусиль підприємств у напрямі створення та просування на ринок конкурентоспроможних інноваційних продуктів. Саме у зв'язку з специфічними особливостями інноваційної діяльності, вибір прийнятих стимулів стає більш важливішим в мотиваційному управлінні, ніж масштаб та кількість заохочень. При цьому доцільне комплексне застосування зовнішньої та внутрішньої мотивації творчої активності персоналу на кожному етапі здійснення процесу управління.

Заключним етапом стратегічного маркетингового управління інноваційною діяльністю підприємств є стратегічний контроль. На даному етапі підприємствам необхідно здійснювати оцінку ефективності маркетингового управління інноваційною діяльністю підприємства, основною метою якої є організація системи управління інноваційною діяльністю скерованою на досягнення цілей інноваційної політики підприємств. Таким чином, у сучасних умовах. Одним з основних напрямів підвищення ефективності діяльності підприємств є активізація їх інноваційної діяльності за рахунок використання стратегічного маркетингового підходу до управління

Основні завдання маркетингових досліджень на підприємстві:

Конкурентний аналіз ринку: визначення масштабів ринків. Розрахунок ємності ринку, сезонності тощо;

Визначення та прогнозування споживчого попиту;

Дослідження споживачів на основі якого проводять сегментацію ринку та позиціонування фірми, товару;

Конкурентний аналіз;

Стратегічний аналіз ринку, позицію ринку. Найбільша різниця в маркетингових дослідження на споживчому та промисловому ринках полягає в об'єкті вивчення. Предметом дослідження є клієнти, конкуренти, галузь. Вивчення конкурентів та галузі в цілому практично не відрізняється в залежності від сфери в якій працює підприємства Проте вивчення клієнтів значно відрізняється по секторам. Основна різниця є в тому що клієнти, думка яких вивчається – різні. Для підприємств промислової сфери найбільш важливим є дослідження ринку для подальшої побудови стратегії розвитку. Я

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Серебряк К.І., Белоусов Я.І., Белоусова Л.І. Сутність планування та аналіз чинників впливу на розвиток підприємств легкої промисловості. Наукові перспективи. № 10(16) 2021. С. 259-272.
2. Довгань Л.Є., Каракай Ю.В., Артеменко Л.П. Стратегічне управління/ Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. - К,: Центр учбової літератури, 2009. - 440 с.
3. Гризовська Л.О., Сітарчук О.В. Ефективність управління маркетинговою діяльністю на підприємстві. Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство. Випуск №16/ 2018. С. 308-314.
4. Серебряк К.І., Белоусов Я.І., Белоусова Л.І., Ріпка Г.А. Роль системи маркетингового управління у забезпеченні ефективної діяльності та розвитку підприємства легкої промисловості. Наукові перспективи. №4(46) 2024. С. 499-517.

5. Гріфін Р., Яцура В. Основи менеджменту/ Р. Гріфін, В. Яцура. – К,: БаК., 2001. 624 с.
6. Палка І.М. Роль маркетингу в сучасних умовах господарювання. Дніпровський аграрно-економічний університет. Ефективна економіка. №5/2019. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.5.32

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

УДК 612.146:615.22

Гаман Ірина Олегівна

к.мед.н., доцентка

Василечко Мар'яна Михайлівна

к.мед.н., доцентка

Кочержат Оксана Ігорівна

к.мед.н., доцентка

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Човганюк Ольга Степанівна

к.мед.н., доцентка, лікар-терапевт

ФОП Балла Роксолана Андріївна,

м. Івано-Франківськ, Україна

Вацеба Богдана Романівна

асистентка

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКУВАННЯ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНРОМУ: ЕФЕКТИВНІСТЬ МОКСИНІДІНУ

Анотація: Метаболічний синдром (МС) – соціальна проблемою, яка впливає на якість та тривалість життя пацієнтів. Поширеність МС в Україні – від 20% до 35% [1].

Мета. вивчити особливості впливу моксинідину залежно від наявності чи відсутності інсулінорезистентності у хворих з МС в умовах тривалого застосування еналаприлу-Н.

Матеріали і методи. Обстежено 20 хворих (6 чоловіки, 14 жінки) на АГ II-III стадії, середній вік – $(56,47 \pm 10,95)$ років, тривалість захворювання – $(12,39 \pm 6,54)$ років. Проведено: антропометричне обстеження, добове моніторування АТ (ДМАТ), пероральний глюкозо-толерантний тест (ОГТТ) з паралельним визначення рівня глікемії, ендогенного інсуліну (ЕІ), С-пептиду, контрінсулярного гормону кортизолу імуноферментним методом за допомогою стандартних наборів імуноферментним методом та розраховували індекс ІЧІ. В дослідження включили пацієнтів, які впродовж 1,5-2 роки вживали еналаприл-Н (еналпарил, гідрохлортиазид, Корпорація Здоров'я, Україна) в дозі 20-40/12,5-25 мг/д. До курсу лікування всім хворим додали моксонідин (фізіотенз, Mylan Laboratories SAS (Майлан Лабораторіс САС, Франція) в дозі 0,2-0,4 мг/д впродовж 52-60 днів. Статистичну обробку отриманих результатів проведено за допомогою табличного процесора «Microsoft Excel». Вірогідність результатів оцінювали за t-критерієм Стьюдента та χ^2 .

Результати.

Для всіх пацієнтів характерними були базальні рівні АТ $> 160/90$ мм рт.ст., концентрація глюкози в крові коливалась на рівні $(5,50 \pm 0,50)$ ммоль/л. В залежності від рівня ЕІ в крові хворі розділені на 2 групи. Першу групу склали 11 (55,0%) хворих з реактивною гіперінсулінемією (ГІ), другу групу – 9 (45,5%) хворих із спонтанною ГІ. Контрольну групу склали 10 здорових людей. Встановлено, що показник ЕІ в крові у пацієнтів 1 групи через 2 місяці достовірно знизився після навантаження глюкозою ($p < 0,05$), що розцінювалось нами як регрес ІР під впливом моксонідину [2]. У цих хворих відмітили достовірне підвищення ІЧІ ($p > 0,05$) та ($p < 0,05$), що свідчить відновлення чутливості тканин до інсуліну [3]; показник С-пептиду після ОГТТ знизився в 2 рази ($p < 0,05$) і коливався на верхній межі норми через 2 місяці ($p < 0,05$). У хворих 2 групи показник ЕІ в крові натще та після ОГТТ стабілізувався на рівні

нормальних величин ($p < 0,05$); відмітили достовірне підвищення ГЧІ ($p < 0,05$); рівень С-пептиду натще – знизився та коливався в межах контролю ($p < 0,05$), після ОГТТ стабілізувався на верхній межі норми ($p < 0,05$). Виявлено, що в умовах тривалого застосування еналаприлу-Н відбуваються неоднозначні зміни пресорних ланок нейрогуморальних систем в залежності від рівня ЕІ в крові. У вихідному стані рівень кортизолу у хворих 1 групи коливався на верхній межі контролю ($139,13 \pm 7,95$) нг/мл, гіперкортизолемію виявили у 3 (27,27%) випадках; у хворих 2 групи – спостерігали вищу концентрацію кортизолу в крові порівняно з контролем та 1 групою ($p < 0,05$). Під впливом застосування моксонідину рівень контрінсулярного гормону кортизолу у хворих 1 групи знизився – на 38,11% ($p < 0,05$); у хворих 2 групи відмітили достовірне зниження рівня кортизолу в крові – на 36,74% ($p < 0,05$) [4].

Висновки:

1. Недостатній контроль АТ у 75% випадках може бути обумовлений формуванням інсулінорезистентності та гіперкортизолемії.
2. Моксонідин позитивно впливає на стан інкреторної функції підшлункової залози та відновлення чутливості тканин до інсуліну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калмикова Ю. С. Поширеність ожиріння та метаболічного синдрому у осіб молодого віку: сучасний стан проблеми. / Ю. С. Калмикова // Rehabilitation & Recreation. 2023. №14.:49-55. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rehrec_2023_14_7
2. Відомі та невідомі можливості моксонідину. ОС Сичов, ОМ Романова, ВЮ Романов. Український медичний часопис, 63-67, 2022. 1, 2022. Режим доступу: <https://umj.com.ua/uk/publikatsia-233108-vidomi-ta-nevidomi-mozhливosti-moksonidinu>
3. Спосіб лікування хворих на артеріальну гіпертензію з синдромом інсулінорезистентності із включенням до курсу лікування моксонідину.

Реєстр. 326/33/10 / М.А.Оринчак, О.С.Човганюк // Реєстр галузевих нововведень. – 2010. – Випуск реєстру №32-33. – С. 182. Режим доступу: <https://dir.ukrintei.ua/view/ok/f8efc7c14e9be56f00e682929c90beea>

4. Оринчак М.А. Оптимізація антигіпертензивної терапії в сучасних умовах: у фокусі моксонідин / М.А. Оринчак, О.С. Човганюк, І.О. Гаман, М.М. Василечко, О.І. Кочержат, В.Є. Нейко, В.В. Дзвонковська, Д.П. Александрук // Український кардіологічний журнал, том 30, 2023, Додаток 1. - С. 91-92. URL: <https://therapy.org.ua/files/Koval19-22-09-2023.pdf>

MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND STATE BORDER SECURITY

УДК 351.746.1

Зінченко Роман Миколайович

кандидат юридичних наук

Служба безпеки України

м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАНЬ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Анотація: можна з впевненістю сказати, що повномасштабна військова агресія РФ проти незалежної, суверенної держави України поділила історію світу на «до» і «після». У результаті нападу була трансформована безпекова, політична, економічна та гуманітарна карта світу. На новий рівень світової цивілізації піднялося питання війни та миру. Нової актуальності набули теми реформування правової системи, системи освіти та системи національної безпеки.

Ключові слова: освіта, розвиток суспільства, війна, військова агресія, національна безпека.

Фактично на наших очах народжується нова реальність, де одні гравці намагаються утримати свій вплив, а інші, поступово набираючи силу, все жорсткіше руйнують чинний порядок речей. З великою швидкістю змінюється геополітична обстановка на мапі світу. Це, в свою чергу, веде до певних змін

геополітичних і гео економічних процесів, що пов'язані з питаннями забезпечення безпеки та миру у різних регіонах світу. Глобальна система безпеки перебуває в глибокій кризі. Міжнародні організації вже не в змозі належно й своєчасно реагувати на виклики, що виникають. Міжрелігійні та між цивілізаційні протиріччя набувають усе більш загрозливих рис. Виникаючі розбіжності стає практично неможливо розв'язати шляхом дипломатії та права.

Із квітня 2014 року на сході України проводилась широкомасштабна антитерористична операція із залученням сил та засобів багатьох суб'єктів боротьби з тероризмом, використанням усього арсеналу військових методів і за ознаками фактично являла собою повноцінний локальний збройний конфлікт, ускладнений гібридними технологіями різного виду. З квітня 2018 року формат антитерористичної операції був змінений на операцію Об'єднаних сил. З початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України, 24 лютого 2022 року формат операції Об'єднаних сил було змінено. В Україні введено військовий стан. Тому можна стверджувати, що із початку протидії військовій агресії змінилася й парадигма мислення українського народу. Відсутність прогресивних механізмів протидії військовій агресії вказує на певну кризу наявних стратегій боротьби з цією загрозою та вимагає створення нової композитної стратегії.

Боротьба України проти військової агресії рф є прикладом для усього світу. Будь-яка агресія – це система, що включає в себе не тільки військову, а й військово - політичну, економічну та інформаційно - правову складову. Боротьба проти агресії рф виявила протиріччя демократичного і авторитарного світу, що зумовлені економічною та політичною конкуренцією. Україна знаходиться у не зворотньому процесі розвитку демократії, права та цивілізаційних цінностей суспільства загалом.

Вже сьогодні керівництво країни на чолі з Президентом України Володимиром Зеленським розглядає питання повоєнної розбудови України. На думку Президента, відбудова повинна відбуватися за наступними пріоритетами: цифровізація, безпека та оборонний потенціал у синергії з доведеними до кінця

судовою, антикорупційною й іншими реформами. Відбудова України здійснюватиметься кількома силами: і внутрішніми ресурсами, і з допомогою інших країн, і з коштів спеціальних фондів. Зрозумілим є необхідність підготовки кваліфікованих кадрів для виконання цих важливих завдань. Питання освіти, вищої освіти є надважливим сьогодні.

Війна в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей є освіта. Навчальні заклади змушені адаптуватися до обмежень та загроз, необхідністю гарантувати безпеку. Головне зараз - надійність і доступність освіти.

Вплив війни на освіту в Україні – це питання, яке слід вивчати і обговорювати. Але вже сьогодні від нього залежить майбутнє як кожного з нас, так і країни загалом, майбутнє наступних поколінь.

За даними різних джерел близько 4000 закладів освіти різного рівня постраждали від бомбардувань та обстрілів від початку повномасштабного вторгнення. Близько 400 закладів освіти було повністю зруйновані. Станом на серпень 2023 року прямі втрати оцінюють в \$9,7 млрд. Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень закладів освіти у Харківській, Донецькій, Чернігівській, Запорізькій та Київській областях [1].

Безумовно, освіта є фундаментом для майбутніх поколінь та важливим фактором для формування сучасної системи національної безпеки в цілому. В Україні право на освіту закріплено у Конституції України. Стаття 53 Конституції України гарантує, що кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі[2].

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і

суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [3]. Закон України «Про освіту» регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти.

Війна впливає на якість освіти. Педагоги та учні знаходяться під загрозою обстрілів. Хтось втрачає мотивацію разом з втратою системності, що пов'язані з відключенням світла, навчанням онлайн. Хтось немає достатніх моральних ресурсів. Проблем, на жаль, вистачає. Недоліки і не доопрацювання у цей складний час можуть мати наслідки у майбутньому. Це може проявлятися у недостатньому рівні освіти, недостатній кваліфікації, складнощах у подальшій самореалізації. Все це потребує серйозного вивчення, планування та організації освітніх процесів.

Стаття 5 Закону України «Про освіту» визначає освіту як державний пріоритет, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави[3].

Серед рекомендацій, які б могли покращити якість освіти сьогодні можуть бути:

- впровадження та дотримання заходів безпеки для учасників освітнього процесу;
- координації та співпраці між державними органами, місцевими організаціями, міжнародними співтовариствами, місцевими організаціями для забезпечення максимальної ефективності освітнього процесу та захисту освітян;
- забезпечення методичними матеріалами, соціальною та емоційною підтримкою, культурними заняттями, доступом до сучасних технологій;

- розробка інноваційних методів навчання, що можуть бути застосовані у екстремальних ситуаціях;

- підвищення кваліфікації педагогічного складу;

- забезпечення достатнім фінансуванням та матеріально-технічним обладнанням;

- моніторинг та контроль з боку держави для подолання недосконалості в освітній системі, що може проявлятися під час війни.

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави[2]. Однак освіта є лише одним із багатьох аспектів процесу відновлення країни та формування надійної системи національної безпеки, без якої цей процес не може бути ефективним. Шлях відновлення України та перетворення її на квітучу, економічно розвинену, демократичну державу - складний і багатоетапний процес, що потребує зусиль усіх державних органів та структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>
2. Конституція України - Розділ 2. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
3. Закон України Про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Согорін Андрій Анатолійович

кандидат соціологічних наук, доцент

Київський інститут Національної гвардії України

м. Київ, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ ТА СИМУЛЯЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ У ВОГНЕВІЙ ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Сучасна військова освіта в Україні проходить великі трансформації, через загальну діджиталізацію навчального середовища, впровадженням нових технологій та вимогами, щодо приведення процесу підготовки військових фахівців у відповідність до стандартів армій держав НАТО. Отже актуально стає проблема підвищення ефективності вогневої підготовки курсантів як ключової складової формування професійної готовності майбутніх офіцерів. Основною базою звичайної системи підготовки є практичні стрільби, що забезпечують досвід взаємодії курсантів зі зброєю, однак останні часом навчальні заклади активно впроваджують віртуальні технології, та створюють нову педагогічну реальність, що актуалізує питання їх вивчення та використання.

Вогнева підготовка вміщує в собі не тільки методичні, але й когнітивні, психомоторні, психологічні та організаційні фактори навчання. Вогнева підготовка курсантів є багаторівневим процес формування професійної компетентності, де фінальним результатом є здатність навчаємого діяти в умовах, максимально наближених до бойових. Такий підхід відповідає сучасним уявленням про військову педагогіку, згідно з якими навчання має забезпечувати не лише засвоєння знань, але й формування стійких навичок і моделей поведінки у складному та динамічному середовищі.

Практичні стрільби у цій системі займають центральне місце, оскільки саме вони створюють умови максимальної відповідності навчального процесу реальним умовам застосування зброї. У процесі їх виконання курсант стикається з комплексом факторів, які неможливо повною мірою відтворити у віртуальному середовищі. Такі фактори, як фізичні параметри пострілу, віддача, шумове навантаження, вплив зовнішніх умов, а також психоемоційна напруга, пов'язана з відповідальністю за результат можна відтворити лише на практиці. Але у сукупності ці фактори формують цілісний професійний досвід, який включає сенсомоторні, когнітивні та психологічні компоненти діяльності. Саме тому практичні стрільби виступають не лише як метод навчання, але і як ключовий механізм формування професійної ідентичності майбутнього офіцера.

Разом із тим віртуальні технології є новими можливостями для організації навчального процесу вогневої підготовки. Їх перевага в тому, що вони забезпечують безпечне середовище для відпрацювання базових дій, дозволяють багаторазово повторювати вправи, моделювати різноманітні сценарії та швидкочання, коли відбувається формування базових знань і первинних навичок. Також, використання віртуальних технологій дозволяє значно зменшити витрати ресурсів, та підвищити інтенсивність навчання, що є важливим в умовах обмеженого часу та матеріального забезпечення.

Проте результати дослідження свідчать про те, що ефективність таких технологій має певні обмеження. Насамперед це стосується формування складних психомоторних навичок, які потребують взаємодії з реальними фізичними факторами, такими як наприклад звук пострілу. Відсутність таких факторів у віртуальному середовищі призводить до часткової деформації навичок, що може негативно впливати на їх подальше застосування у реальних умовах. Не менш важливим є обмеження у формуванні психологічної готовності, оскільки усвідомлення умовності ситуації знижує рівень емоційного напруження і не забезпечує повноцінної адаптації до стресових факторів.

Ключовим аспектом проблеми є трансфер навчання, який визначає здатність курсанта переносити набуті знання і навички у реальні умови діяльності. У випадку практичних стрільб трансфер є прямим, оскільки навчання відбувається у середовищі, максимально наближеному до бойового. Натомість у віртуальних технологіях трансфер має опосередкований характер і потребує додаткового етапу адаптації. Основним ризиком в цьому є формування так званих «ілюзорних навичок», коли високі результати у віртуальному середовищі не забезпечують відповідного рівня ефективності у реальних умовах.

Порівняльний педагогічний аналіз дозволяє зробити висновок, що кожна з розглянутих форм навчання має власну функціональну нішу у системі вогневої підготовки. Практичні стрільби забезпечують формування ключових компонентів професійної готовності, але характеризуються високою витратою ресурсів, обмеженою повторюваністю та складні в організації. Віртуальні технології забезпечують високу доступність, безпечність та гнучкість навчання, але все ж таки не можуть повністю замінити реальний досвід.

В результаті можна стверджувати, що найбільш ефективним підходом є поєднання практичних стрільб і віртуальних технологій у межах єдиної педагогічної системи. Така система має будуватися за принципом поетапного ускладнення діяльності, коли засоби симуляції використовуються для формування базових навичок і відпрацювання алгоритмів дій, а практичні стрільби — для їх закріплення, перевірки та адаптації до реальних умов. Подібна модель відповідає сучасним уявленням про навчання як процес поступового переходу від умовної діяльності до реальної.

Особливого значення в контексті інтегрованого підходу набуває питання організації швидкого зворотного зв'язку та педагогічної корекції. Використання процедур аналізу результатів діяльності, зокрема підходів, подібних до After Action Review (AAR), дозволяє підвищити ефективність підготовки за рахунок усвідомлення курсантами власних помилок та шляхів їх виправлення,

вдосконалення навичок. Це відкриває можливості для подальшого покращення системи вогневої підготовки, поєднуючи практичний досвід з аналітикою.

Таким чином, ефективність вогневої підготовки курсантів визначається не вибором між практичними стрільбами та віртуальними технологіями, а їх гармонічним поєднанням з урахуванням етапу навчання, мети підготовки та ресурсів. Практичні стрільби в будь-якому разі залишаються елементом формування професійної підготовки, тоді як віртуальні технології виступають як інструмент оптимізації процесу навчання.

Подальші дослідження доцільно пов'язати з розробленням науково обґрунтованих моделей інтеграції віртуальних технологій у систему вогневої підготовки, знаходженням оптимального балансу різних форм навчання в залежності від рівня підготовки курсантів, а також із впровадженням сучасних цифрових рішень, зокрема технологій віртуальної та доповненої реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Согорін А.А., Бірюков О.І. Сучасні технології НАТО у вогневій підготовці. «Національні інтереси України»: науково-практичний журнал. № 7(12) 2025. С. 260-270. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7\(12\)-260-269](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-7(12)-260-269)
2. Согорін А.А., Атаманенко І.О. Стандарти НАТО в формуванні вогневої компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів в Україні. «Національні інтереси України»: науково-практичний журнал. № 8(13) 2025. С. 328-336. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-8\(13\)-328-336](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-8(13)-328-336)
3. Согорін А.А., Пурнак В.П., Бовсунівський І.М. Огляд практик застосування стандарту «A leader's guide to after action review» підготовці військовослужбовців армій країн НАТО. «Національні інтереси України»: науково-практичний журнал. № 9(13) 2025. С. 440-453. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-440-453](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-440-453)

4. Согорін А.А., Бірук А.І., Ніконенко І.М., Перспективи використання штучного інтелекту у вогневій підготовці курсантів. «Національні інтереси України»: науково-практичний журнал. № 9(14) 2025. С. 425-439. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-425-439](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-425-439)
5. Согорін А.А., Галух О.О. Концептуалізація моделі сценарного тренування та оцінювання ефективності вогневої підготовки в умовах урбанізованого середовища. «Національні інтереси України»: науково-практичний журнал. № 12(17) 2025. С. 541-552. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-12\(17\)-541-551](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-12(17)-541-551)

PEDAGOGY AND EDUCATION

УДК 37:004

Олійниченко Любов Сергіївна

учитель II категорії

Бойко Валентина Василівна

учитель вищої категорії, “Старший вчитель”,

заступник з навчальної роботи

Ризинський ліцей Водяницької сільської ради

Звенигородський район, Черкаська область, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТА: ЗА І ПРОТИ

Анотація: у тезах розглянуто актуальні виклики цифрової освіти в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Проаналізовано сутність цифрової освіти, її вплив на освітній процес та визначено основні проблеми, зокрема цифрову нерівність, недостатній рівень цифрової компетентності учасників освітнього процесу, перевантаження інформацією, зниження мотивації учнів і питання цифрової безпеки. Окреслено роль учителя в умовах цифровізації освіти та запропоновано можливі шляхи подолання зазначених викликів.

Ключові слова: цифрова освіта, цифровізація, ІКТ, цифрова компетентність, медіаграмотність, дистанційне навчання, змішане навчання, цифрова безпека.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким впровадженням цифрових технологій у всі сфери життя. Освіта не є винятком, адже саме вона формує компетентності, необхідні для життя в інформаційному

суспільстві. Відповідно до Закону України «Про освіту», одним із пріоритетів є розвиток цифрової компетентності особистості [1].

Цифрова освіта — це організація навчального процесу із використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), цифрових платформ, онлайн-ресурсів і мультимедійних засобів[3] . Вона передбачає не лише застосування технічних інструментів, а й зміну підходів до навчання, ролі вчителя та учня. Як зазначає В. Биков, цифрова трансформація освіти змінює не лише інструменти навчання, а й саму структуру освітнього процесу [4, с.7]. Зокрема, дуже важливо бути не просто обізнаним зі змінами у “цифровому світі”, а вчасно реагувати на них, вміти використовувати ці ресурси в повсякденні та встигати за змінами. Адже цифровізація освіти має значні переваги, а саме:

- доступність навчальних матеріалів у будь-який час;
- індивідуалізація навчання;
- інтерактивність і залучення здобувачів освіти;
- розвиток цифрової компетентності.

Оскільки саме на вчителів лежить роль провідника між цифровим світом та дитиною, адже основна задача освіти - навчити здобувача освіти орієнтуватися в цифровому середовищі, безпечно використовувати його для особистого розвитку та навчання. Відповідно і вчитель має бути достатньо кваліфікованим, а тому часто потребує додаткової підготовки для ефективного використання цифрових інструментів.

Однак швидкість цифровізації часто випереджає готовність освітньої системи до таких змін.

Одним із ключових викликів є цифрова нерівність [2]. Ключовими аспектами якої є:

1. Те, що старше покоління українців має значно нижчий рівень цифрових навичок.
2. Те, що мешканці віддалених регіонів часто не мають якісного доступу до швидкісного інтернету.

3. Те, що повномасштабна війна поглибила проблему, знищивши інфраструктуру в багатьох областях та обмеживши доступ до цифрових інструментів, але в той же час стала каталізатором прискорення використання цифрових ресурсів у освітньому середовищі.

4. Те, що не всі учасники освітнього процесу мають можливість придбати сучасну комп'ютерну техніку та забезпечити себе якісним інтернетом.

Іншою проблемою є недостатній рівень цифрової компетентності. Тоді як учні, попри активне користування гаджетами (здебільшого використовують технології з розважальною метою: онлайн-ігри, соціальні мережі), не завжди володіють навичками безпечної роботи з інформацією. Цифрова грамотність включає технічні навички та критичне мислення [11, с. 21], яке є надзвичайно важливим в умовах інформаційного перевантаження.

Інтернет, з одного боку, надає необмежений доступ до найрізноманітнішої інформації, а, з іншого, ускладнює її аналіз та створює проблему її відбору. І як наслідок, користувач цифрових ресурсів стикається з проблемою інформаційного перевантаження, що ускладнює осмислення навчального матеріалу [6]. Не маючи достатніх знань, здобувачі освіти мають надлишок матеріалу, який не можуть якісно відсортувати та опрацювати; великою кількістю недостовірних джерел інформації; складністю критичного осмислення інформації.

Психологічні аспекти також мають важливе значення, адже наукові дослідження різних інститутів (Центр громадського здоров'я України, ESPAD) та країн все частіше доводять, що інтернет зумовлює значні психологічні зміни у дітей, включаючи формування залежності, зниження концентрації уваги, підвищену тривожність та ризик депресії через соціальні мережі. Поширеними є емоційна лабільність, замкнутість, порушення сну та розмивання меж реальності. Оскільки надмірне використання технологій впливає на емоційний стан [12, с.64], тому надзвичайно важливо навчити здобувачів освіти раціонально використовувати час онлайн.

Окремо слід виділити проблему цифрової безпеки та захисту даних [7, с. 113]. Перш за все, тому що використання цифрових платформ пов'язане з ризиками:

- витоку персональних даних;
- кібербулінгу;
- небезпечного контенту.

Отже, цифрова освіта відкриває нові горизонти для розвитку особистості та суспільства, однак супроводжується значними викликами. Вони стосуються не лише технічних аспектів, а й педагогічних, соціальних та психологічних факторів.

Подолання цих викликів можливе лише за умови комплексного підходу: поєднання технологій із традиційними цінностями освіти, підвищення цифрової грамотності та забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, цифрова освіта повинна стати не просто інструментом, а ефективним середовищем розвитку сучасної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.
2. Концепція розвитку цифрових компетентностей в Україні : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р.
3. Міністерство освіти і науки України. Цифрова трансформація освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>
4. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток освітніх систем /В. Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2019. – Т. 70, № 2. – С. 1–15.
5. Морзе Н. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті : навч. посіб. / Н. В. Морзе, О. В. Співаковський. – Київ : Видавництво, 2020. – 304 с.

6. Освіта в цифровому світі: Глобальний звіт / ЮНЕСКО. – Париж: Видавництво ЮНЕСКО, 2021. – 150 с.
7. Майбутнє освіти та навичок 2030 / ОЕСР. – Париж: Видавництво ОЕСР, 2019. – 200 с.
8. План дій щодо цифрової освіти (2021–2027) / Європейська Комісія. – Брюссель, 2021.
9. Жалдак М. І. Проблеми інформатизації освіти в Україні /М. І. Жалдак // Педагогіка і психологія. – 2018. – № 3. – С. 12–18.
10. Селвін Н. Освіта та технології: ключові питання та дебати / Н. Селвін. – Лондон: Блумсбері, 2016. – 240 с.
11. Редекер К. Європейська рамка цифрової компетентності освітян (DigCompEdu) / К. Редекер. – Люксембург: Офіс публікацій Європейського Союзу, 2017. – 95 с.
12. Андерсон Дж. Майбутнє благополуччя у світі, перенасиченому технологіями / Дж. Андерсон, Л. Рейні. – Вашингтон: Дослідницький центр П'ю, 2018. – 180 с.

Коструб Каріна Миколаївна
Кривонос Денис Миколайович

вихователі

КЗО «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр №6» ДОР»

м. Дніпро, Україна

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З РІЗНИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД

Анотація: У статті розглядається значення ігрової діяльності як ефективного засобу розвитку дітей з різними освітніми потребами. Обґрунтовується необхідність диференційованого підходу до підбору ігор залежно від особливостей психофізичного розвитку дитини. Наведено приклади ігор для дітей із РДУГ, РАС, інтелектуальними порушеннями, ЗПР та порушеннями зору.

Ключові слова: інклюзивна освіта, ігрова діяльність, діти з ООП, РДУГ, РАС, ЗПР, інтелектуальні порушення, диференційований підхід.

У сучасному освітньому середовищі дедалі більшої уваги набуває інклюзія — залучення до навчання дітей з різними освітніми потребами. Одним із найефективніших інструментів розвитку таких дітей є гра. Саме через ігрову діяльність дитина пізнає світ, розвиває мислення, мовлення, емоційну сферу та соціальні навички[1].

Однак важливо розуміти: універсальних ігор, які однаково підходять усім дітям, не існує. Кожна дитина — унікальна, і особливо це стосується дітей з інтелектуальними порушеннями. Саме тому педагог має володіти знаннями та навичками для правильного підбору ігор відповідно до індивідуальних особливостей.

Ігри для дітей з РДУГ (розлад дефіциту уваги з гіперактивністю)

Діти з РДУГ потребують рухливості, чіткої структури та швидкої зміни діяльності. Для них ефективними є:

- рухливі ігри з правилами;
- ігри на розвиток уваги (з короткими інструкціями);
- вправи з таймером.

Важливо уникати перевантаження та давати можливість рухатися.

Ігри для дітей з РАС (розлад аутистичного спектра)

Дітям із РАС важлива передбачуваність, структура та візуальна підтримка:

- ігри за чітким алгоритмом;
- сенсорні ігри;
- ігри з повторюваними діями;
- використання візуальних підказок (картки, піктограми).

Такі діти краще включаються у діяльність, коли розуміють послідовність дій.

Ігри для дітей з легкими інтелектуальними порушеннями

Для цієї категорії дітей необхідні максимально прості, наочні та практичні ігри:

- сенсорні ігри;
- маніпуляції з предметами;
- ігри на розвиток самообслуговування;
- вправи з великими яскравими матеріалами.

Головне — підтримка, емоційний контакт і поступове навчання[7].

Ігри для дітей з помірними інтелектуальними порушеннями

Для цієї категорії дітей необхідні максимально прості, наочні та практичні ігри:

- сенсорні ігри;
- маніпуляції з предметами;
- ігри на розвиток самообслуговування;
- вправи з великими яскравими матеріалами.

Головне — підтримка, емоційний контакт і поступове навчання [12].

Ігри для дітей з порушеннями зору

Тут важливо активізувати інші аналізатори:

- тактильні ігри;
- звукові ігри;
- ігри з контрастними матеріалами;
- вправи на орієнтування в просторі.

Матеріали повинні бути безпечними, великими та добре відчутними на дотик.

Ігри для дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР)

Такі діти потребують стимуляції всіх сфер розвитку:

- сюжетно-рольові ігри;
- ігри на розвиток мовлення;
- вправи на увагу, пам'ять;
- поєднання гри та навчання.

Важливо підтримувати інтерес і створювати ситуацію успіху.

Гра — це не просто розвага, а потужний інструмент розвитку. Проте її ефективність залежить від правильного підбору. Кожен діагноз, кожна особливість розвитку вимагає індивідуального підходу, адаптації матеріалів і методів роботи[6].

Педагог, асистент чи вихователь повинен не лише знати різні види ігор, а й розуміти, як саме адаптувати їх під конкретну дитину. Лише в такому випадку гра стане дійсно корисною, розвивальною та безпечною.

Індивідуальний підхід — це не додаткова опція, а необхідна умова ефективної роботи з дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. – Київ: Либідь, 2003.
2. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. – Київ: Радянська школа, 1982.
3. Виготський Л. С. Основи дефектології. – Санкт-Петербург: Лань, 2003.
4. Колупасва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. – Київ: «Самміт-Книга», 2009.
5. Колупасва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. – Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011.
6. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010.
7. Синьов В. М. Олігофренопедагогіка. – Київ: Вища школа, 2007.
8. Тарасун В. В. Психологія дітей з особливими потребами. – Київ: Освіта, 2012.
9. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). – Washington, DC, 2013.
10. Wing L. The Autistic Spectrum: A Guide for Parents and Professionals. – London: Constable, 2002.
11. Barkley R. A. Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment. – New York: Guilford Press, 2015.
12. Montessori M. The Montessori Method. – New York: Schocken Books, 1964.

Економова Еліна Костянтинівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та спеціалізованого фортепіано

Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової

м. Одеса, Україна

СПІВТВОРЧІСТЬ У КАМЕРНОМУ ВОКАЛЬНОМУ ВИКОНАВСТВІ: ХУДОЖНЬО-ВИКОНАВСЬКИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація: У статті здійснено теоретичне осмислення феномену співтворчості у камерному вокальному виконавстві як інтегративної форми ансамблевої взаємодії. Визначено, що співтворчість функціонує як когнітивно-комунікативний механізм формування цілісної інтерпретації музичного твору через узгодження художніх намірів виконавців. Проаналізовано виконавські та психолого-педагогічні аспекти ансамблевої взаємодії.

Ключові слова: співтворчість, камерно-вокальне виконавство, ансамблева взаємодія, концертмейстер, інтерпретація, ансамблеве мислення.

Камерно-вокальне виконавство у сучасному культурному просторі постає як складна синкретична форма художньої діяльності, що інтегрує музично-інтонаційний, поетичний та комунікативний компоненти. У цьому контексті особливого значення набуває феномен ансамблевої взаємодії як чинника формування цілісної інтерпретації музичного твору [2, с. 86].

У сучасному музикознавчому дискурсі співтворчість розглядають не лише як форму співпраці виконавців, а як інтегративний механізм формування художнього смислу. Вона функціонує на перетині індивідуальних інтерпретаційних стратегій, що у процесі взаємодії трансформуються у цілісну

виконавську концепцію. Співтворчість доцільно трактувати як інтегративний механізм координації індивідуальних інтерпретаційних стратегій виконавців. У процесі взаємодії відбувається узгодження художніх намірів, що забезпечує формування єдиного інтерпретаційного простору [1, с. 112].

Ансамблева взаємодія у камерно-вокальному виконавстві реалізується як багаторівнева система координації виконавських параметрів. Йдеться не лише про технічну синхронізацію, але й про формування єдиного інтерпретаційного простору. Справжній акомпаніатор має мислити категоріями ансамблю, а не індивідуального виконавства [7, с. 54], що дозволяє розглядати ансамблеву взаємодію як форму художньої комунікації, заснованої на принципах діалогічності. Виконавський аспект ансамблевої взаємодії реалізується через темпоритмічну синхронізацію, артикуляційну єдність, динамічний баланс і спільне фразування.

Ефективність взаємодії зумовлюється здатністю концертмейстера до адаптації фортепіанної партії відповідно до вокальної специфіки, зокрема дихання, артикуляції та інтонаційної пластики [4, с. 77]. Це свідчить про функціональну варіативність ролей у ансамблі, де концертмейстер виступає не лише акомпаніатором, але й повноцінним співінтерпретатором.

Художній вимір ансамблевої взаємодії проявляється у процесі ко-конструювання інтерпретації. Фортепіанна партія виконує смислотворчу функцію, розширюючи семантичний простір твору [6, с. 39].

Психолого-педагогічний аспект ансамблевої взаємодії зумовлений необхідністю формування специфічних комунікативних і рефлексивних компетентностей. У цьому вимірі ключового значення набувають емпатійні механізми міжособистісної взаємодії. Сучасне вокальне виконавство передбачає високий рівень емоційної чутливості та здатності до рефлексії, що забезпечує адекватність художнього висловлювання [3, с. 55].

Отже, психолого-педагогічний аспект співтворчості у камерному вокальному виконавстві ґрунтується на емпатії, рефлексії та комунікативній взаємодії.

Педагогічний потенціал камерно-вокального виконавства полягає у формуванні ансамблевого мислення як інтегративної якості, що об'єднує виконавські, аналітичні та комунікативні навички. Ансамблеве мислення доцільно трактувати як результат і водночас умову ефективної співтворчості. Воно передбачає здатність виконавців до інтеграції індивідуальних інтерпретаційних моделей у спільну художню систему.

У наукових працях підкреслюється, що ансамбль функціонує як цілісна динамічна структура, в якій взаємодія елементів визначає якість кінцевого результату [5, с. 128]. Це дозволяє розглядати камерний дует як своєрідний комунікативний простір, у межах якого реалізується художній діалог.

Співтворчість у камерному вокальному виконавстві постає як складний інтегративний феномен, що охоплює художньо-виконавські та психолого-педагогічні виміри. Вона реалізується як процес ко-конструювання інтерпретації, що ґрунтується на діалогічній взаємодії виконавців.

Визначальними чинниками ефективності ансамблевої взаємодії є сформованість ансамблевого мислення, розвиток емпатійних механізмів та високий рівень професійної компетентності. У цьому контексті співтворчість виступає ключовою умовою досягнення художньої цілісності та виразності камерно-вокального виконавства та є складним когнітивно-комунікативним процесом, що забезпечує цілісність художнього образу. Додатково ансамблева взаємодія передбачає динамічну корекцію виконавських дій у процесі виконання, що підкреслює її процесуальний характер.

Виконавська практика доводить, що високий рівень ансамблевої культури досягається завдяки системній роботі над слуховою координацією. У педагогічному аспекті ансамблеве музикування сприяє розвитку творчої самостійності виконавців та інтерпретаційної гнучкості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням методичних підходів до підготовки музикантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк В. Видатний педагог-концертмейстер класу камерного співу З. Ю. Ліхтман // Часопис Національної музичної академії України імені П.Ш. Чайковського. 2019. № 1(42). С. 85–92.
2. Баланко О. М. Українська камерно-вокальна музика кінця ХХ – початку ХХІ ст. як виконавський феномен : дис. ... канд. Мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2016. 246 с.
3. Григор'єва М. С. Історично інформоване вокальне виконавство у дзеркалі
4. сучасних музикознавчих досліджень// Українська музика. 2025. № 2. С. 53–59.
5. Камерно-вокальна творчість в історичній ретроспективі: наук. збірник. Львів, ЛНМА імені М.В. Лисенка, 2013. 200 с.
6. Махінько І. Специфіка роботи піаніста-акомпаніатора над камерно-вокальним репертуаром // Наукові записки ЦДПУ. 2019. № 136. С. 75–80.
7. Bernac P. The Interpretation of French Mélodies. New York : Praeger, 1970. 320 p.
8. Moore G. Am I Too Loud? Memoirs of an Accompanist. London : Hamish Hamilton, 1962. 224 p.

Гудима Ангеліна Ігорівна

студентка

Хома Володимир Петрович

доктор філософії, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ВІЗІЇ І ТАКТИКИ ЖУЛЯ ВЕРНА (У КОНТЕКСТІ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКА)

Анотація. Актуальність теми зумовлена потребою пошуку ефективних педагогічних підходів до популяризації науки в умовах зниження рівня читацької грамотності та інтересу до здобуття знань. У сучасній освіті зростає значення неформальних засобів навчання, зокрема таких, джерелом яких виступає художня література. Всупереч традиційному сприйняттю як пригодницької, творчість Жуля Верна володіє значним дидактичним потенціалом. Ключова проблема дослідження полягає в аналізі художніх текстів як інструменту неформальної освіти, що поєднує наукову точність із художнім задумом, а також в оцінці їхньої здатності формувати наукове мислення і пізнавальну культуру суспільства.

Ключові слова: Жуль Верн, педагогічний підхід, дидактичний прийом, візія, тактика, STEM-освіта, навчальний модуль.

Основу дослідження становить виявлення та систематизація педагогічних підходів Жуля Верна і його однодумця, видавця і редактора П.-Ж. Етцеля [4]. Для досягнення даних цілей поставлено такі завдання: дослідити освітню концепцію автора у контексті публіцистично-навчальних практик ХІХ століття; класифікувати ключові дидактичні прийоми у рамках циклу «Незвичайні

подорожі»; проаналізувати роль образу науковця як моделі виховання у соціокультурному контексті; оцінити вплив «Жуль-вернівських» методів на сучасні міждисциплінарні підходи, зокрема на базі концепції STEM-освіти [4; 6; 7].

У дослідженні застосовуються системно-структурний аналіз літературних і паралельних джерел, історико-генетичний метод для реконструкції освітньої атмосфери Франції XIX століття, а також прийоми типологізації педагогічних образів [6]. Виклад матеріалу опирається на принципи послідовності та наочності: детальні текстуальні описи технічних пристроїв і природних явищ розглядаються як віртуальні навчальні модулі, а вставні пояснювальні фрагменти – як лекційні компоненти, що систематизують знання. Ілюстративному аналізу піддано, зокрема, іхтіологічні епізоди у «20 000 льє під водою» та інженерні описи в «Таємничому острові».

У ході дослідження виявлено й систематизовано ключові дидактичні прийоми Жуля Верна:

1. Прийом проблемних ситуацій: автор створює екстремальні обставини, вирішення яких вимагає застосування спеціалізованих знань (наприклад, у «Таємничому острові» герої, опинившись у повній ізоляції без ресурсів цивілізації, змушені відтворювати базові технології: вони виготовляють нітрогліцерин для підриву скель і облаштування житла, отримують метал із руди, виробляють скло та кераміку, створюють прості механізми й засоби зв'язку; усі ці дії базуються на знаннях із хімії, фізики та інженерії і подані як необхідна умова виживання [5]). Такий прийом стимулює практичну мотивацію до вивчення предметів і слугує зразком прикладного застосування знань.

2. Прийом когнітивного дисонансу: використання парадоксальних тверджень або свідомих неточностей (зокрема географічних упущень у «Дітях капітана Гранта», де помилкове тлумачення координат призводить до серії хибних маршрутів [3]), що провокує критичне переосмислення інформації й самостійну перевірку фактів. Цей прийом функціонує як педагогічний тригер для розвитку аналітичного мислення.

3. Уособлення інтелектуального ідеалу: образ науковця-гуманіста (Паганель – «Діти капітана Гранта» [3], Арронакс – «20 000 льє під водою» [2], Сміт – «Таємничий острів» [5]) виступає етичним орієнтиром, демонструючи відповідальність за науковий прогрес і моральні аспекти використання знань.

Окрім названих прийомів, у творах Жуля Верна простежуються такі практики:

4. Інтеграція міждисциплінарних знань: романи автора об'єднують географію, фізику, біологію і технічні дисципліни в інтегральну синергійну систему, що сприяє формуванню цілісного наукового світогляду.

5. Навчання через сюжет: освітні елементи органічно вбудовані у фабулу пригод, що підвищує запам'ятовуваність матеріалу та підтримує мотивацію читача; ця практика виступає прикладом педагогічно ефективного поєднання інформації й емоційного залучення.

6. Формування незалежного дослідника: читача цілеспрямовано стимулюють до самостійного аналізу фактів, моделювання ситуацій і формулювання висновків, що сприяє розвитку критичного мислення та наукової методологічної компетентності.

Інтерпретація отриманих результатів засвідчує, що педагогічні візії Жуля Верна випереджали свій час і забезпечили передумови для сучасних міждисциплінарних освітніх практик, зокрема концепцій, що нині об'єднані під загальним терміном STEM-освіти [1]. «Жуль-вернівські» стратегії, – зокрема інтеграція теоретичного матеріалу з практичними прикладами, навчання через проблемні сюжети та приклади етичної відповідальності, – залишаються релевантними у площині трансформації цифрової освіти та популярних науково-освітніх ресурсів сьогодення.

Підтверджуємо, що Жюль Верн характеризується як так званий «заочний наставник», який розробив ефективну методику впровадження наукових знань у масову культуру, у той час, як його методи навчання через пригоду мають безпосереднє застосування у сучасних освітніх практиках, зокрема на цифрових платформах, інтерактивних курсах і навчальних іграх. Перспективу подальших

досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні впливу наративних форм викладання на розвиток критичного мислення у різних вікових групах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакалюк Т.А. STEM-освіта як сучасний тренд: від Жуля Верна до віртуальної реальності // *Наукові записки молодих учених*. 2021. № 9. С. 45–52.
2. Верн Ж. *20 000 льє під водою*. К.: Веселка, 2010. 300 с.
3. Верн Ж. *Діти капітана Гранта*. Х.: Школа, 2022. 456 с.
4. Верн Ж. // *Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. Т. 1: А–К. С. 276.
5. Верн Ж. *Таємничий острів*. Х.: Фоліо, 2024. 605 с.
6. Chesneaux J. *The Political and Social Ideas of Jules Verne*. London: Thames and Hudson, 1972. 224 p.
7. Evans A.B. *Jules Verne Rediscovered: Didacticism and the Scientific Novel*. New York: Greenwood Press, 1988. 199 p.
8. Unwin T. *Jules Verne: Journeys in Writing*. Liverpool: Liverpool University Press, 2005. 240 p.

Врублевський Ігор Йосифович

кандидат технічних наук, доцент

Гродзь Наталія Миколаївна

доктор філософії

Білаш Оксана Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,

кафедра фундаментальних наук,

Національна академія сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного

м. Львів, Україна

РОЛЬ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ВИКОНАННІ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З БЕЗПІЛотноЮ АВІАЦІЄЮ

Анотація. Проаналізовано важливість просторового мислення військовослужбовців при виконанні бойових завдань, пов'язаних з безпілотними літальними апаратами (БпЛА). Розглянуто особливості ведення бойових дій з застосуванням БпЛА, як при веденні наступальних операцій, так і при захисту від них. Показано роль таких дисциплін, як нарисна геометрія, комп'ютерне моделювання у розвитку просторової уяви військовослужбовців. Намічено шляхи подальшого удосконалення методики навчання у вищих військових навчальних закладах з метою покращення просторового мислення.

Ключові слова: просторове мислення, безпілотна авіація, нарисна геометрія, комп'ютерна графіка, дрон, БпЛА.

Вступ

Досвід сучасних збройних конфліктів, передусім широкомасштабної російсько-української війни, засвідчив неухильне зростання, а подекуди й визначальну роль безпілотної авіації. Застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА) суттєво трансформувало характер бойових дій, тоді як способи їх використання та протидії їм безперервно вдосконалюються.

У цих умовах особливої актуальності набуває питання підготовки військовослужбовців, здатних ефективно діяти в новому технологічному середовищі. Однією з ключових складових такої підготовки є розвиток просторового мислення як когнітивної основи діяльності оператора БПЛА та фахівця з протидії безпілотним системам.

1. Роль безпілотної авіації в сучасних бойових діях

Сучасні безпілотні системи представлені кількома функціональними групами. До них належать ударно-розвідувальні комплекси, здатні тривалий час перебувати в повітрі та завдавати високоточних ударів; дрони-камікадзе, що поєднують функції розвідки та ураження; а також FPV-дрони — масовий і відносно дешевий засіб боротьби з бронетехнікою.

Попри різноманітність технічних характеристик, усі БПЛА функціонують на основі спільних принципів: автономність польоту, підтримання заданих параметрів руху, можливість транспортування корисного навантаження та інтеграція сенсорних систем для збору й передачі інформації.

Зі зростанням ролі БПЛА дедалі більшої актуальності набувають і засоби протидії. Поряд із системами радіоелектронної боротьби (РЕБ) важливе місце посідають детектори дронів, що виконують функції виявлення та раннього попередження. Ефективне застосування як засобів ураження, так і засобів протидії безпілотним системам безпосередньо залежить від рівня підготовки персоналу.

2. Вимоги до військовослужбовців у контексті застосування БПЛА

Виконання бойових завдань із використанням безпілотних систем висуває підвищені вимоги до особового складу. Військовослужбовець повинен діяти в умовах невизначеності, швидко адаптуватися до змін обстановки, здійснювати її

аналіз та прогнозувати розвиток подій. Поряд із професійною підготовкою, фізичною витривалістю та психологічною стійкістю особливого значення набувають інтелектуальні якості, зокрема здатність до просторового мислення. Саме вона забезпечує ефективне сприйняття, інтерпретацію та використання інформації в умовах обмеженої видимості та високої динаміки бойових дій.

3. Просторова уява як когнітивна основа діяльності оператора БпЛА

Під час керування безпілотними літальними апаратами оператор працює в умовах опосередкованого сприйняття простору. Інформація про навколишнє середовище надходить через відеопотік і телеметрію, формуючи обмежене та частково спотворене уявлення про реальність.

У таких умовах ключовим завданням є побудова внутрішньої тривимірної моделі простору. Просторова уява дозволяє:

- реконструювати місцевість за фрагментарними даними;
- оцінювати відстані, швидкість і траєкторії руху;
- прогнозувати зміну обстановки.

Особливої складності ці процеси набувають при використанні FPV-дронів, де оператор діє в режимі “занурення”. Ураження цілі вимагає точного уявлення геометрії простору, здатності передбачати зміни траєкторії польоту та визначати оптимальні точки атаки.

У розвідувальній діяльності просторова уява забезпечує здатність інтерпретувати відеодані, розпізнавати об’єкти та оцінювати їх просторове положення на основі непрямих ознак.

4. Просторове мислення у системі протидії безпілотним апаратам

У процесі боротьби з БпЛА просторове мислення є одним з визначальних факторів. Виявлення та ідентифікація дронів часто здійснюється в умовах обмеженого часу та неповної інформації. Військовослужбовець повинен швидко оцінити напрямок руху, висоту та можливу траєкторію апарата. При використанні детекторів дронів або інших сенсорних систем інформація має фрагментарний характер. Просторова уява дозволяє інтегрувати ці дані,

співвіднести їх із особливостями місцевості та сформуванню цілісної картини ситуації.

Крім того, просторове мислення є ключовим при організації системи оборони, зокрема:

- розміщенні засобів спостереження;
- визначенні секторів огляду;
- мінімізації “мертвих зон”;
- оптимізації зон ураження.

5. Нарисна геометрія як засіб розвитку просторового мислення

Ефективним інструментом розвитку просторового мислення є нарисна геометрія, яка забезпечує формалізований підхід до аналізу тривимірних об’єктів. У процесі її вивчення формуються такі ключові вміння:

- розуміння взаємної відповідності між різними проєкціями об’єкту;
- передбачення уявного поступального руху або обертання об’єктів;
- розуміння просторової форми об’єктів за плоскими зображеннями;
- аналіз взаємного положення геометричних елементів.

Ці навички безпосередньо застосовуються у діяльності оператора БпЛА, зокрема при:

- реконструкції простору за відеозображенням;
- оцінці траєкторій руху;
- визначенні точок ураження.

Важливим аспектом діяльності військовослужбовця є розвиток здатності до просторового передбачення, що проявляється у прогнозуванні руху об’єктів. У нарисній геометрії це реалізується через розв’язування задач на побудову взаємного положення точок, прямих і площин, що має пряму аналогію з керуванням безпілотними системами.

Сучасні цифрові технології, зокрема системи автоматизованого проєктування, доповнюють класичні методи, забезпечуючи наочність і інтерактивність навчання. Водночас саме нарисна геометрія формує фундаментальне розуміння просторових закономірностей.

6. Педагогічні аспекти формування просторового мислення

Формування просторового мислення є важливим завданням професійної підготовки військових фахівців. Водночас цей процес супроводжується низкою труднощів, серед яких особливо актуальною є проблема мотивації здобувачів освіти. Для ефективного навчання необхідна належна базова підготовка з геометрії та інформаційних технологій. Важливим чинником підвищення зацікавленості є використання сучасних цифрових інструментів, таких як системи просторового моделювання.

Особливу роль відіграє демонстрація практичного значення навчального матеріалу, перш за все його безпосереднього зв'язку з бойовою діяльністю. Це сприяє формуванню професійної мотивації та підвищує ефективність засвоєння знань.

Висновки

Таким чином, просторова уява є ключовим когнітивним компонентом професійної діяльності військовослужбовців у сфері застосування та протидії безпілотним літальним апаратам. Вона забезпечує здатність до адекватного сприйняття просторової інформації, її інтерпретації та прогнозування розвитку ситуації. Особливого значення ця якість набуває в умовах опосередкованого керування БпЛА, де необхідно компенсувати обмеженість сенсорних даних шляхом побудови внутрішньої моделі простору.

Нарисна геометрія виступає ефективним засобом розвитку просторового мислення, формуючи здатність до точного аналізу та моделювання тривимірних об'єктів. Її інтеграція в систему підготовки військових фахівців сприяє підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення методик інтеграції інженерно-графічної підготовки з практичними завданнями управління безпілотними системами, а також на використання сучасних цифрових технологій для розвитку просторового мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вотлінг Д. Зброя майбутнього: технології та ближній бій у двадцять першому столітті / пер. з англ. Лондон : Bloomsbury Academic, 2023. 272 с.
2. Врублевський І.Й. Роль просторової уяви військовослужбовців Сухопутних військ під час виконання бойових завдань // Застосування Сухопутних військ Збройних сил України у конфліктах сучасності: Збірник тез доповідей науково-практичної конференції 15 листопада 2018 р. – Львів: Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного – 2018, с. 110.
3. Раян М. Трансформація війни: Майбутнє протистояння великих держав та конфлікти ХХІ століття / пер. з англ. Брисбен : Naval Institute Press, 2022. 296 с.
4. Гродзь Н.М., Білаш О.В., Врублевський І.Й., Глова Т.Я. Сучасні механізми та системи озброєння у технологічній сингулярності бойових дій // Science, Technology and Global Challenges. Proceedings of VIII International Scientific and Practical Conference (April 2-4, 2026) – CPN Publishing Group: Tokyo, Japan – 2026, pp. 183-186.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

УДК 159.92

Ходикіна Юлія Юрїївна

к.псих.н., доцент

Довженко Ольга Олегівна

к.пед.н., доцент

Власова Юлія Олегівна

магістрантка

Харківській національній педагогічній університет

імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА САМООЦІНКУ ПІДЛІТКІВ

Анотація. У дослідженні розглянуто проблему впливу соціальних мереж на самооцінку підлітків, що є надзвичайно актуальним у контексті стрімкого поширення цифрових технологій і зростання часу, який молодь проводить онлайн. Особливу увагу приділено тому, як саме онлайн-активність у соцмережах пов'язана із сприйняттям себе, рівнем впевненості у власних силах, емоційними станами та соціальною адаптацією. Розкрито роль соціальних мереж як простору соціального порівняння, джерела зовнішньої оцінки та платформи, що впливає на формування особистісної ідентичності.

Ключові слова: підлітковий вік, самооцінка, сенситивний період, соціальні мережі, Я-образ.

Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, що не тільки змінює способи комунікації, але й впливає на образ життя, світогляд та психологічний стан людей. Одним із найбільш значущих явищ в останній час є розповсюдження соціальних мереж, які стали невід'ємною частиною повсякденного життя мільйонів користувачів по всьому світу. Важливою частиною в науковому та практичному сенсі є вплив цього явища на психіку підлітків – однієї з найбільш вразливих груп населення.

Підліткового період – це період фізичного, розумового та емоційного формування, а також період пошуку самоідентичності та самовизначення. У цьому контексті самооцінка відіграє дуже велику роль, впливаючи на міжособистісні відносини та здатність до адаптації у власній соціальній групі.

Соціальні мережі надають унікальні можливості для самоствердження та розширення кола спілкування. Вони сприяють розвитку творчих здібностей, надають можливість отримання підтримки та визнання. У той же час, постійне порівняння себе з іншими, пошук ідеалів, демонстрація «ідеалізованого» життя можуть призводити до розвитку комплексу неповноцінності, зниження самооцінки та виникнення різноманітних психологічних проблем.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням цифрової присутності молоді та все більшим значенням віртуального простору в їхньому повсякденному житті. Соціальні мережі стали головним каналом комунікації, самопрезентації та порівняння себе з іншими, що безпосередньо впливає на формування самооцінки.

Підлітковий вік є критичним періодом становлення особистості, коли думка оточення й соціальна оцінка мають особливе значення. Дослідження показують неоднозначність впливу соціальних мереж на психічні процеси. Надмірне використання соцмереж може призводити до зниження рівня самооцінки, зростання тривожності, депресивних настроїв та соціального тиску. Водночас, соціальні платформи можуть виконувати і підтримувальну функцію – сприяти позитивному самосприйняттю, самовираженню та пошуку спільнот за

інтересами. Таким чином, ця тема потребує психологічного аналізу з урахуванням індивідуальних та соціокультурних чинників. Актуальність посилюється й відсутністю чітких рекомендацій для батьків, педагогів і самих підлітків щодо безпечного використання цифрового простору. Вивчення даного питання дозволить краще зрозуміти механізми впливу та сприяти розвитку профілактичних програм психологічної підтримки молоді.

Осмислення зв'язку між взаємодією у соціальних мережах і самооцінкою ґрунтується на класичних теоріях Я-концепції та самоствавлення. Теорія соціального порівняння Л. Фестінгера пояснює, як «вгору» спрямовані порівняння з більш успішними чи привабливими ровесниками здатні знижувати глобальну самооцінку підлітка. Ідеї Ч. Кулі про «дзеркальне Я» та Г. Міда про «узагальненого іншого» підкреслюють залежність самосприйняття від уявлень про оцінки значущих інших – у соцмережах ці оцінки матеріалізуються у реакціях і коментарях. У межах соціометричної теорії самооцінки М. Лірі та Р. Баумістера вона трактується як «датчик» соціального прийняття: флуктуації «лайків»/підписок підсилюють або послаблюють відчуття власної цінності [1, 2, 3].

Вітчизняні дослідження фіксують амбівалентність ефектів соцмереж: виявлено як ризики (зниження самооцінки через надмірні порівняння, фіксація на образі тіла, конфліктність у взаєминах), так і ресурси (підтримка однолітків, можливості самопрезентації та творчості). Зокрема, описано вплив інформаційного середовища та інтернет-комунікації на формування «образу Я» у підлітків; висвітлено зв'язок самооцінки з конфліктною поведінкою, особливості Я-образу за різних емоційних станів, а також роль міжособистісних стосунків у групах старшокласників. Окремі праці демонструють зв'язок підліткової самооцінки із навчальною успішністю й конкурентоздатністю, а також окреслюють шляхи педагогічної підтримки її адекватного розвитку.

Самооцінка – це багатовимірне поняття, у якому взаємопов'язані емоційно-оцінні, когнітивні та соціальні компоненти. У психологічній традиції дослідження самооцінки спостерігається еволюціонування від філософських

рефлексій до емпірично вимірюваного феномена (від В. Джеймса і М. Розенберга до сучасних інтегративних моделей). Адекватність самооцінки важливіша за її абстрактно «високий» рівень: саме реалістична, гнучка й стійка самооцінка корелює з благополуччям і успішною саморегуляцією [1, 2, 3].

Підлітковий вік – сенситивний період для становлення самооцінки. У підлітків посилюється рефлексія, соціальні порівняння та пошук ідентичності; спостерігаються закономірні тимчасові коливання самооцінки. На самооцінку підлітків помітно впливають сімейний клімат, шкільне середовище та статус серед однолітків [2]. Індивідуальні відмінності (темперамент, акцентуації, гендерні очікування) і тиск соціокультурних стандартів (зовнішність, «успішність») роблять підлітків особливо вразливими.

Аналіз наукових джерел показав, що соціальні мережі впливають на самооцінку підлітків багатогранно та інтенсивно. Через соціальне порівняння, прагнення до схвалення, самопрезентацію та миттєвий зворотний зв'язок онлайн-середовище здатне як підсилювати, так і послаблювати віру підлітків в себе. Ключові психологічні теорії підтверджують, що базові потреби у самовизначенні, прийнятті й оцінюванні себе підлітками знаходять у соціальних мережах новий простір для реалізації, часто – в гіпертрофованій формі. Особливості психологічного розвитку підлітків роблять цю вікову групу надзвичайно чутливою до онлайн-впливів: незрілість ідентичності та висока значущість думки ровесників призводять до того, що «лайки» та коментарі можуть набувати в очах підлітка непропорційно великого значення [1, 2, 3].

Середовище соціальних мереж формує як нові ризики (кібербулінг, інформаційне перевантаження), так і нові можливості (спільноти підтримки, можливості самовираження) для розвитку самооцінки підлітка. Сучасні дослідження, зокрема і в Україні, сигналізують про зростання проблем низької самооцінки, тривожності, депресивних симптомів у тісному зв'язку з нездоровим використанням соціальних мереж в підлітковому віці [1, 3].

Водночас відзначаються й позитивні результати у тих, хто застосовує соціальні платформи для конструктивних цілей. Враховуючи виклики, перед

психологами, педагогами та батьками стоїть завдання – навчити підлітків безпечно та усвідомлено користуватися соціальними мережами, розвивати стійкість до негативних впливів і плекати самооцінку на основі реальних досягнень і особистісних цінностей, а не лише віртуальних вимірів популярності.

На завершення слід підкреслити, що соціальні мережі самі по собі не є ні суто «позитивним», або «негативним» чинником впливу на самооцінку – все залежить від взаємодії технології з психологією. Саме збалансоване використання соціальних мереж здатне мінімізувати їхні негативні ефекти та посилити позитивні. У цьому може бути запорука виховання в підлітковому віці покоління, яке буде впевнено застосовувати соціальні мережі, зберігаючи здорову самооцінку та психологічне благополуччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марченко О. С. Вплив соціальних мереж на самооцінку підлітків. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: матер. міжнар. наук.-теорет. конф. студ. і аспірантів*, 14–15 квітня 2021 р. – Харків, 2021. – С. 444-446.
2. Ходанич О. О. Особливості самоствавлення підлітків із різним рівнем самооцінки. *Диференціальний підхід у дослідженні професійного самоздійснення особистості: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (24–25 березня 2022 р.). Одеса: ФОП Бєлий А.Є., 2022. С. 128-135.
3. Fedorciv O., Chornomydz A., Chornomydz I., Chornomydz Ю. Internet, social media, and smartphone addiction as elements of addictive behavior in adolescents. *PMGP* [Internet]. 2025 Sep. 30 [cited 2026 Apr. 8];10(3). URL: <https://e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/646>).

Ситник-Комісаренко Наталія Володимирівна
здобувач першого (магістерського) рівня вищої освіти,
студент кафедри психології
Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького

БІОСУГЕСТИВНА ТЕРАПІЯ У КОРЕКЦІЇ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ

Анотація: У роботі здійснено теоретичний аналіз біосугестивної терапії як методу психологічної допомоги при психосоматичних розладах. Розкрито психофізіологічні механізми взаємозв'язку психічних та соматичних процесів [1; 2], визначено особливості сугестивного впливу на емоційну та вегетативну регуляцію [4]. Обґрунтовано ефективність біосугестивної терапії в зниженні тривожності, психоемоційного напруження та соматизованих проявів [7; 8].

Ключові слова: біосугестивна терапія, психосоматика, психоемоційна регуляція, стрес, психотерапія, самонавіювання.

Актуальність дослідження: Проблема психосоматичних розладів є однією з провідних у сучасній клінічній психології та медицині. За даними World Health Organization, значна частина соматичних скарг має психогенне підґрунтя [5]. Хронічний стрес, соціальна нестабільність та емоційне перевантаження сприяють зростанню функціональних розладів серцево-судинної, гастроінтестинальної та нервової систем [3; 5].

Теоретичні основи психосоматичного підходу були закладені у працях Franz Alexander та Flanders Dunbar, які довели роль внутрішніх конфліктів і особистісних особливостей у виникненні соматичних захворювань [1; 2].

Вагомий внесок у розуміння механізмів стресу зробив Hans Selye, обґрунтувавши концепцію загального адаптаційного синдрому [3].

У сучасній психологічній практиці особливої уваги набувають немедикаментозні методи корекції, спрямовані на активацію внутрішніх ресурсів особистості, серед яких виокремлюється біосугестивна терапія [6; 7].

Мета дослідження: Теоретично обґрунтувати особливості застосування біосугестивної терапії у корекції психосоматичних розладів та визначити її психотерапевтичний потенціал.

Теоретичні засади біосугестивної терапії: Біосугестивна терапія — метод психологічного впливу, що поєднує вербальну сугестію, релаксаційні техніки та елементи самонавіювання [6; 7]. Теоретичним підґрунтям методу є ідеї свідомого самонавіювання, сформульовані Émile Coué [4].

- Механізм дії біосугестивної терапії:
- нормалізація діяльності вегетативної нервової системи [7; 8];
- зниження рівня тривожності [7];
- зменшення психоемоційного напруження [7; 8];
- формування позитивних когнітивних установок [4];
- активація процесів саморегуляції організму [6].

Сугестивний вплив здійснюється через спеціально структурований текст із ритмічною інтонацією, що сприяє переходу клієнта у стан глибокої релаксації та підвищеної сприйнятливості до позитивних установок [4; 6].

Практичне значення: Біосугестивна терапія ефективно застосовується при:

- функціональних кардіологічних розладах [9];
- гастроінтестинальних порушеннях [8];
- психогенних больових синдромах [7];
- тривожно-депресивних станах із соматичними проявами [7; 8];
- постстресових реакціях [6; 7].

Метод може використовуватися як самостійно, так і в комплексі з когнітивно-поведінковими, тілесно-орієнтованими та психоосвітніми підходами [6].

Висновки: Біосугестивна терапія є перспективним напрямом психологічної допомоги при психосоматичних розладах. Її ефективність зумовлена впливом на психоемоційні механізми регуляції та нормалізацією вегетативних процесів [7; 8]. Подальші емпіричні дослідження сприятимуть розширенню доказової бази методу та його інтеграції у систему комплексної психотерапевтичної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alexander F. Psychosomatic medicine: its principles and applications. New York: W. W. Norton, 1950. 312 p.
2. Dunbar F. Mind and body: psychosomatic medicine. New York: Random House, 1947. 456 p.
3. Selye H. The stress of life. New York: McGraw-Hill, 1956. 324 p.
4. Coué É. Self-mastery through conscious autosuggestion. New York: American Library Service, 1922. 126 p.
5. World Health Organization. Mental health and psychosomatic disorders. Geneva: WHO, 2021. 78 p.
6. Стражний О. С. Біосугестивна терапія для корекції та лікування психосоматичних розладів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. 312 с.
7. Зеленська К. О., Красковська Т. Ю. Біосугестивна терапія в системі лікування стрес-асоційованих розладів у вимушено переміщених осіб. Психіатрія, наркологія та медична психологія, 2020, № 4, с. 45–52.
8. Gubska O. Yu. et al. Biosuggestive therapy in correction of psychosomatic disorders. Gastroenterology, 2023, № 4, с. 67–74.
9. Гасюк М., Нестерак Р. Метод сугестивної терапії у реабілітації хворих з ішемічною хворобою серця. Психологія і суспільство, 2019, № 1, с. 101–108.

Кириченко Андрій Володимирович

доктор філософії в галузі психології,
доцент кафедри військової психології

Зеленков Володимир Михайлович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Національний університет оборони України

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В БОЙОВИХ УМОВАХ

Анотація. У статті розглядається проблема психологічної стійкості військовослужбовців у контексті їхньої діяльності в бойових умовах, що набуває особливої актуальності в умовах сучасної російсько-української війни. Проаналізовано наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також нормативні документи щодо визначення сутності психологічної стійкості як складової психологічної готовності особистості. Обґрунтовано, що психологічна стійкість є динамічним багатокомпонентним утворенням, яке забезпечує ефективну адаптацію, саморегуляцію та підтримання боєздатності військовослужбовців в екстремальних умовах.

Ключові слова: психологічна стійкість, психологічна готовність, військовослужбовець, бойові умови, негативні стани, стрес, саморегуляція, адаптація.

Психологічна стійкість воїна – це внутрішня сила, що дозволяє зберігати ясність думки, волю до дії та віру в перемогу навіть у пеклі.

Андрій Кириченко

В умовах триваючої російсько-української війни проблема психологічної стійкості військовослужбовців набуває особливої актуальності, оскільки високоінтенсивні бойові дії та тривале перебування в ситуації постійної загрози життю суттєво підвищують рівень психоемоційного напруження. За таких умов ефективність виконання бойових завдань залежить не лише від професійної підготовленості військовослужбовця, а й від сформованості його особистісних якостей, здатності до саморегуляції поведінки та збереження емоційної рівноваги. Саме психологічна стійкість виступає ключовою передумовою підтримання боєздатності, надійності діяльності та злагодженого функціонування підрозділу в бойових умовах.

Проблема психологічної стійкості військовослужбовців до стресогенних чинників професійної діяльності посідає важливе місце у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі. Значний внесок у розроблення цієї проблематики зробили українські вчені І. Аршава, В. Клочков, О. Кокун, М. Корольчук, В. Крайнюк, А. Левенець, Н. Лозінська, В. Мороз, А. Неурова, І. Пішко, А. Романішин, В. Стасюк., О. Тімченко, О. Хміляр, В. Чорний які досліджували психологічні механізми стійкості особистості в умовах професійного стресу та бойової діяльності. Водночас зарубіжні дослідники М. Брюер, Дж. Тен Гоув, П. Розенбаум, А. Стейнтон і Б. Сандерсон акцентували увагу на психологічній стійкості як особистісній властивості, що забезпечує здатність військовослужбовця підтримувати психологічну рівновагу та ефективність діяльності в екстремальних умовах.

У Доктрині “Психологічна підтримка персоналу”, затвердженої Головнокомандувачем Збройних Сил України від 21.08.2025 та в наказі Головнокомандувача Збройних Сил України від 01.08.2024 року №349 “Про затвердження Порядку проведення психологічної підтримки

військовослужбовців Збройних Сил України” зазначено, що психологічна стійкість – це складова психологічної готовності особистості, яка обумовлює її здатність чинити опір негативним стрес-факторам бойових умов і швидко відновлювати свій психоемоційний стан після екстремальних (кризових) ситуацій.

Крім того, психологічна готовність – це взаємопов’язана система мотиваційних і психологічних чинників, вольових ресурсів і витривалості, а також професійної компетенції особового складу, що забезпечує реалізацію ним поставлених завдань.

Дослідники О. Кокур, В. Мороз, І. Пішко та Н. Лозінська розглядають психологічну стійкість військовослужбовців як здатність особистості адаптуватися, відновлюватися та ефективно функціонувати в умовах ризику, викликів, небезпеки, труднощів і втрат. Науковці наголошують, що психологічна стійкість не є статичним станом, а виступає динамічним і гнучким процесом, який формується у взаємодії індивіда з його життєвим досвідом, особистісними ресурсами та актуальною ситуацією діяльності. В умовах бойових дій така властивість набуває особливого значення, оскільки забезпечує здатність військовослужбовця зберігати емоційну рівновагу та працездатність під впливом інтенсивних стресогенних чинників. Саме тому одним із ключових завдань психологічної підготовки особового складу є цілеспрямоване формування психологічної стійкості до психотравмувальних факторів сучасного бою. Це сприяє підтриманню боєздатності військовослужбовців, надійності виконання ними професійних завдань і збереженню злагодженого функціонування підрозділу [1].

На думку Попика Ю, психологічна стійкість військовослужбовця є важливим чинником, який впливає не лише на психічне, а й на фізичне здоров’я. Вона проявляється через різні компоненти особистості, зокрема когнітивні ресурси, що забезпечують здатність ефективно вирішувати складні завдання та проблемні ситуації. Важливу роль відіграє також емоційна складова, яка визначає вміння протистояти стресовим факторам, контролювати

власні реакції та зберігати внутрішню рівновагу. Крім того, психологічна стійкість пов'язана із соціальними та сімейними чинниками, які підтримують військовослужбовця, а також із наявністю життєвих цілей і відчуття сенсу військової служби. Окремо слід відзначити фізичну витривалість, що дозволяє переносити тривалі навантаження. У бойових умовах психологічна стійкість виявляється у швидкій адаптації до змін бойової обстановки, здатності протистояти інтенсивним стресорам та утримувати високий рівень психічної напруги без переходу до деструктивного стресу, який може негативно впливати на організм і психіку військовослужбовця [3].

Клочков В. зазначає, що у військовій діяльності психологічну стійкість слід розглядати як комплексний прояв психічних компонентів військовослужбовця, які функціонують у стані підвищеної напруги та можуть зазнавати значних змін в екстремальних умовах. У широкому розумінні вона визначається як інтегральне психологічне утворення, що забезпечує здатність зберігати функціональну спроможність і ефективно виконувати бойові завдання в різних ситуаціях. У вузькому розумінні психологічна стійкість є системною характеристикою особистості, яка відображає здатність до саморегуляції та подолання негативних зовнішніх і внутрішніх впливів. Структурно вона включає емоційний, вольовий та особистісно-професійний компоненти, які у взаємозв'язку забезпечують ефективність діяльності військовослужбовця. Автор також підкреслює доцільність впровадження сучасних підходів психологічної підтримки, зокрема моделі "OSCAR", для розвитку та підтримання психологічної стійкості в бойових умовах [2].

Американські учені психологічну стійкість розглядають як здатність індивіда ефективно адаптуватися до умов підвищеного ризику, кризових ситуацій або значних життєвих змін. У їхньому науковому підході акцентується увага на тому, що стійкість не є статичною рисою особистості, а виступає динамічним процесом, який формується та змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Психологічна стійкість являє собою складну взаємодію між індивідом, його попереднім життєвим досвідом та актуальним соціально-

психологічним середовищем, у якому він функціонує. Саме ця взаємодія визначає здатність людини зберігати ефективне функціонування, відновлюватися після стресових впливів та продовжувати продуктивну діяльність навіть у несприятливих умовах [4].

Висновки. Таким чином, психологічна стійкість військовослужбовців є ключовим компонентом психологічної готовності до діяльності в бойових умовах, оскільки вона забезпечує здатність особистості ефективно протидіяти стресогенним чинникам, зберігати емоційну рівновагу та підтримувати працездатність у складних і небезпечних ситуаціях.

По-перше, вона виступає інтегральною характеристикою, що поєднує когнітивні, емоційні, вольові, соціальні та фізіологічні ресурси військовослужбовця, які в сукупності визначають його здатність до саморегуляції та ефективного виконання бойових завдань.

По-друге, психологічна стійкість є динамічним процесом, що формується під впливом особистісного досвіду, професійної підготовки та умов бойової діяльності, і саме тому потребує цілеспрямованого розвитку в системі психологічного забезпечення військ.

По-третє, вона забезпечує не лише індивідуальну адаптацію військовослужбовця до екстремальних умов, але й стабільність функціонування військового підрозділу загалом. Розвиток психологічної стійкості є важливою складовою підвищення психологічної готовності та боєздатності особового складу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. / О.М. Кокун та ін. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
2. Клочков В. В. Поняття та структура психологічної стійкості військовослужбовців до виконання бойових завдань. *Вісник Національного*

університету оборони України. 2022. 4 (68). DOI: 10.33099/2617-6858–22–68–4–52-63

3. Попик Ю. Психологічна стійкість військовослужбовців при виконанні бойових завдань. *Психологічні травелоги*. 2023. № 4, с. 121-129. DOI: 10.31891/pt-2023-4-13
4. Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military. Center for Military Health Policy Research. L.S.Meredith et al.Los Angeles, 2011. 186 p.

POWER ENGINEERING AND POWER MACHINE ENGINEERING

UDC 621.039.534:536.24

Volodymyr Voskoboinick

Dr Sci., Associate Professor

Oleksandr Voskoboinyk

PhD, Senior Research Fellow

Andrii Voskobiinyk

PhD, Associate Professor

Institute of Hydromechanics NAS Ukraine

Kyiv, Ukraine

IMPROVING COOLING OF NUCLEAR POWER PLANT REACTORS WITH A FLEXIBLE JET-DIRECTING SCREEN

Abstract. The results of identifying the features of formation and kinematic characteristics of jet and vortex flows near the flexible screen web of a model of a jet-directing structure for improving the cooling conditions of nuclear power plant reactors are presented. The generation and formation of vortex and jet flows near a jet-directing screen are described using visual and instrumental researches. The hydrodynamic characteristics of the velocity field and direction of fluid movement within the jet-directing structure in a cooling pond are determined.

Keywords: reactor cooling, jet-directing screen, velocity field, visual researches, circulation flow.

Introduction. Currently, electricity generation in Ukraine and most European countries is carried out primarily at large thermal and nuclear power plants. Nuclear power plants, which account for approximately 50% of the electricity generated by power plants in Ukraine, play a leading role in the energy supply of the national economy [1]. One of the most important conditions for the reliable operation of nuclear power plants is their uninterrupted water supply, the source of which is reservoirs and cooling ponds. For the normal functioning of thermal and nuclear power plants, cooling systems must dissipate a huge amount of heat into the environment, accounting for approximately 70% of the energy consumed by the fuel [2-4].

Among the main hydrological factors that determine the operating conditions of cooling ponds, water exchange, intra-reservoir hydrodynamics, and the thermal regime of water masses occupy a significant place. Water exchange in cooling ponds is divided into two fundamentally different components. The first, external water exchange, is formed primarily due to water consumption for evaporation and filtration, on the one hand, and compensation for these costs through recharge from an adjacent natural water body (river, reservoir), on the other. External recharge, for example, in the cooling pond of the South Ukraine Nuclear Power Plant (SUNP) accounts for 42% of its volume annually [5]. The second component, internal water exchange, is caused by the discharge of water heated at the plant and the intake of water for unit cooling. At the SUNP, for example, such water exchange occurs over 60 times per year [5].

The efficiency of cooling water in a cooling pond, and, consequently, its hydrothermal regime, directly depend on the flow organization scheme, which should ensure the lowest possible chilled water temperatures with minimal capital and operating costs [6, 7]. As shown in [6], the component scheme of the water intake and outlet structures of the Tashlyk cooling pond of the South Ukraine NPP belongs to the so-called combined type, where the separation of flows occurs due to vertical temperature stratification. A disadvantage of this scheme is the attraction of warm waters from the upper layer of the flow to its lower layers. To reduce this effect, it

was proposed in [8] to use a jet-directing curtain, which is capable of separating the warm waters discharged into the pond from the waters of the lower layer of the pond, which enter the water intake structures. This makes it possible to separate the flow not only vertically but also horizontally. As calculations have shown [9, 10], the jet-guiding structure, which reaches the reservoir bottom, separates the water flows at the spillway and intake, thereby improving the thermal operating conditions of the Tashlyk cooling reservoir. The temperature difference between the spillway and intake reaches several degrees. Technical and economic calculations [11, 12] indicate that the implementation of the after-cooling system project is equivalent to commissioning a power unit of a thermal power plant with a capacity of up to 100 MW. Reconstruction of the technical water supply system of the South-Ukrainian NPP will completely eliminate the need for unloading the power units during the summer period due to insufficient cooling capacity of the reservoir. This means that additional losses in electricity generation will be minimized.

The purpose of the work is to identify the features of formation and kinematic characteristics of jet and vortex flows near the flexible screen web of a model of a jet-directing structure for improving the cooling conditions of nuclear power plant reactors.

Materials and methods.

According to the results of numerous simulations and project documentation, the jet control structure (screen) will be located at a distance (80-140) m from the eastern part of the Tashlyk reservoir-cooler. The depth at the location of the screen varies depending on the relief of the bottom from 1 m to 15.2 m. The average depth in the fenced part is equal to (4.4-10.4) m. The distance from the flow control structure to the opposite bank of the reservoir is (1170-1700) m. The vertical screen is made for the entire depth of the flow to the bottom of the reservoir [13].

Currently, the Tashlyk Reservoir is operating under severe thermal regime conditions. In the hot summer months, its cooling capacity decreases. The necessary volume of water of the required temperature is not enough for the operation of all

three power units of the station, therefore, in the summer period, there is a need to reduce the operational capacity of the Yuzhno-Ukrainian NPP [6]. The use of a flexible screen in the flow control structure in the water area of the Tashlyk reservoir-cooler, on which the warm flow from the drainage channel flows, provides for changing the direction of this flow. At the same time, the screen, which reaches the bottom of the reservoir, is affected by non-stationary wall and bottom currents, which cause the screen to bend and oscillate. In the corner regions of the screen, large-scale vortex currents and pressure flows are generated, which lead to the appearance of forces that are non-stationary in time and non-uniform in space [13, 14]. They act both on the screen and on the anchor system that holds it. To determine these forces, processes and mechanisms that generate them, as well as to obtain qualitative and quantitative characteristics of the flow structure, the stress-strain state of the screen web and dynamic loads on the anchor system of the model of the jet guiding structure, it became necessary to conduct numerous and experimental research works.

The research, the results of which are presented in this article, was carried out using physical experiment methods [14, 15]. Physical simulation is implemented in laboratory conditions. An experimental stand based on a specially developed and manufactured hydrodynamic channel was used to measure the turbulent velocity and pressure parameters. The stand was equipped with velocity and pressure sensors, control and measuring equipment and data analysis and recording tools. Visualization of the flow using dyes and the introduction of contrast agents and particles into the flow was carried out together with instrumental measurements. The methods of probability theory and mathematical statistics, with the use of space-time correlation and spectral analysis, are used in experimental data processing and analysis systems.

In order to carry out physical simulation and studies of the stress-strain state of the flexible curtain and dynamic loads on the anchor system of the model of the jet-guiding structure in the water area of the Tashlyk reservoir-cooler of the South-Ukrainian NPP, experimental installations and stands were developed and manufactured. In them, along with the means of measuring and controlling the

characteristics of turbulent flows, the systems of registration, processing and analysis of research results, described in detail in the work [15-17], were used.

Fig. 1. Experimental stand (a) and relief of the bottom in front of the entrance section of the jet-directing screen (b).

The basis of the experimental stand was a hydrodynamic channel, specially designed and manufactured according to the design documentation (Fig. 1). Water flowed through the jet-directing grids to the model of the dam and then to the flexible jet-guiding screen, which was supported in a vertical position by foam floats and an anchor system fixed to the model of the bottom of the reservoir. The numbers of the structures where the anchors were located near the model of the jet-directing screen, and the velocity field in the near-surface layer flowing around the screen, presented in [9]. During the research, the flow depth over the dam model (H) was kept as 0.06 m, and the average flow velocity (U) varied from 0.06 m/s to 0.21 m/s, corresponding to Froude numbers $Fr = U / \sqrt{gH}$ from 0.08 to 0.27 and Reynolds numbers $Re_H = UH / \nu$ from 3600 to 12600, where g is the gravitational constant and ν is the kinematic coefficient water viscosity.

A flexible screen model, approximately 9 m long and 0.6 m wide, was made from reinforced and rubberized Sealtex 650 fabric with a thickness of approximately 0.7 mm. This fabric, used for heavy-duty vehicle coverings, is manufactured using a

cast polyester technology. The upper part of the screen fabric, which was attached to the pontoons, was folded over and glued for added strength. Grommets were installed in the lower part of the screen fabric, through which it was secured to the concrete bottom of the hydrodynamic channel.

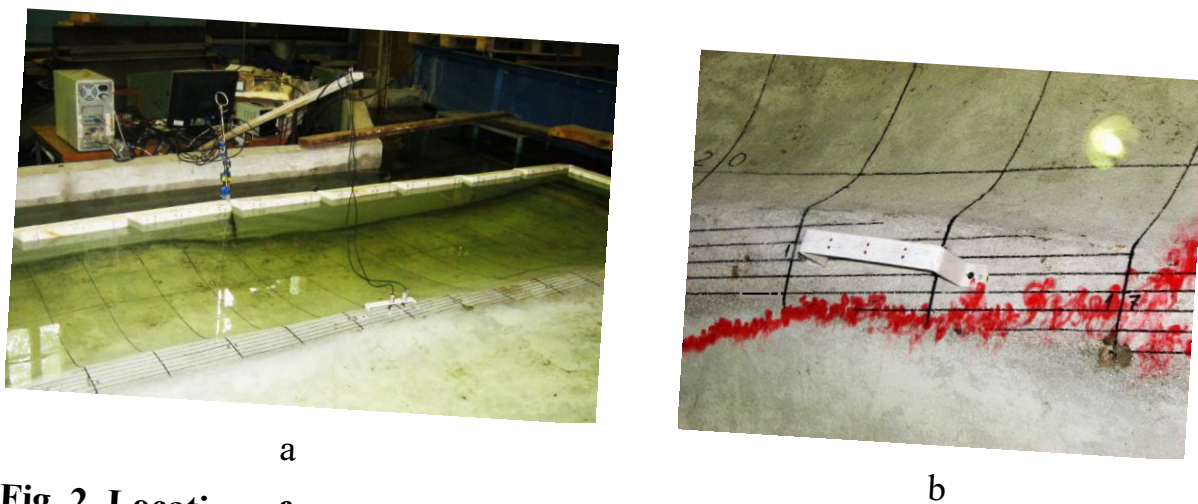
When installing the flexible screen, the foam floats to which the screen fabric was attached were secured to rails mounted under a level, above the channel bottom at a height corresponding to the simulated depth of the cooling reservoir, as per the provided drawings (Fig. 1a). The lower part of the fabric was then secured to the concrete channel bottom, and the channel bottom was concreted behind the secured screen, taking into account its profile. After this, model anchor chains were attached to the concrete channel bottom and to the side walls of the floats. These models were made of thin, low-stretch (0.2 mm diameter) steel fishing wire, which was tensioned uniformly to the anchor brackets to produce a consistent tone, similar to tuning guitar strings. As a result, the flexible screen was installed over the relief bottom of the channel in compliance with the specified geometry (Fig. 1b) and the floats supporting it were at a fixed depth, and the anchor chain models were evenly tensioned.

During visualization, colored inks and dyes were used as contrast agents, along with floats, foam balls, wood shavings, and suspended particles approximately 1 mm in diameter with neutral or near-neutral buoyancy. Colored inks or dyes were injected into the flow through miniature tubes secured in the holders of the coordinate devices. The dye flow rate was adjusted depending on the incoming flow velocity, and the coordinate devices allowed the dye stream to be positioned where the flow needed to be visualized. Additionally, for efficiency, dyes contained in polyethylene bottles were manually injected into the areas of interest through long, thin-walled tubes, creating a cloud of colored liquid. The use of multicolored dyes made it possible to identify the characteristic locations of the formation and development of vortex structures and jet flows that arose during flow around both the flexible screen and the near-surface and near-bottom surfaces near it.

The use of small floating contrast bodies, as well as floats moving on the surface and in the near-surface layer of the flow, made it possible to determine the direction

of the surface flow and estimate its velocity. Colored dyes and neutrally buoyant particles moving in the water column (at a fixed depth) made it possible to estimate the flow field and its velocity in characteristic areas of maximum load on the jet-directing screen and its anchor system.

Visualization images of hydrodynamic processes were recorded using video and photographic equipment, followed by printing and analysis of the resulting video footage. The most informative frames and process images were digitized and entered into a personal computer for subsequent processing and analysis using specialized programs and techniques. The results of visual researches were processed on specially designed graphics stations, which allowed for accelerated or slowed-down playback of video recordings or frame-by-frame data analysis. Graphics stations based on dual- or quad-processor computers, with increased memory and performance, made it possible to observe the behavior of contrast agents and labeled particles in a complex vortex field. Pixel-level resolution allowed for a fairly accurate determination of the trajectories of labeled particles and their transport velocity vectors in the vortex flow.

Fig. 2. Location of velocity and pressure sensors (a) and visualization of the velocity field in the near-surface layer above the crest of the entrance dam (b).

For velocity field measurements, Disa single- and two-component film hot-wire anemometers, as well as piezoceramic and piezoresistive velocity or dynamic pressure sensors made in the form of a Pitot tube (sensing surface diameter

$0.8 \cdot 10^{-3}$ m and $1.2 \cdot 10^{-3}$ m) were used (Fig. 2a). Electrical signals from the sensors were fed to a set of Disa equipment, ensuring the operation of the hot-wire anemometers in constant-temperature mode. Averaged and pulsating velocity readings (root mean square values) were recorded in test protocols for subsequent data processing and analysis, and were also input into computers via analog-to-digital converters. In parallel, electrical signals from the output of the Disa 55M01 and 55D25 amplification unit and linearizer were recorded on a Bruel & Kaer 7005 four-channel measuring tape recorder. In addition, signals from vibration accelerometers mounted on the sensor holders, on the screen fabric, and on the walls of the measuring sections of the hydrodynamic flume and channel were recorded on a tape recorder to account for vibration interference in the measurement results. The vibration accelerometer signals were amplified and, if necessary, filtered before being transmitted to the tape recorder.

The physical modeling program included the use of visual and instrumental research methods. Flow visualization using various methods allowed us to identify characteristic regions of jet and vortex flow evolution near the flexible screen and the inlet section of the jet-directing structure model. As a result, we obtained the trajectories of colored fluid regions, the directions of movement of tagged particles, and estimated their transport velocities. Velocity and pressure field measurements were taken in characteristic areas of flow interaction with the screen fabric using specially designed and manufactured sensors.

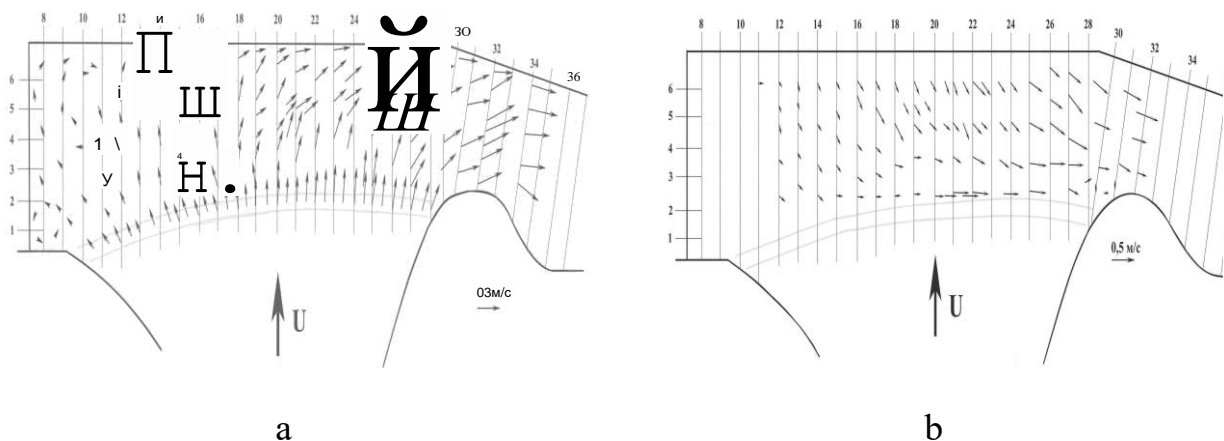
Results and discussion.

According to the developed research program and methodology, dyes were injected into the flow at various depths and recorded by stationary and portable video cameras. When the dye was injected before the dam (Fig. 2b), it accelerated over the dam surface. The contrast agent transfer velocity was observed lower above the portion of the dam located near the dead-end end of the flow-directing structure.

Beyond the dam, the dye in the near-surface layer of the flow rushes toward the screen (Fig. 2b) and is then transported along the screen toward the open reservoir. Research results showed that a reverse flow is observed near the dam before the

narrowing area. Near the curtain, the colored liquid, moving outward from the model flow-directing structure, is also transported from the near-surface layer of the flow to its bottom. The colored liquid then slowly moves along the channel bottom toward the dam, indicating that the water flow before the flow-directing structure is circulating. This transverse circulation flow with an axis directed parallel to the direction of the screen is especially clearly manifested in the deep part of the structure (sections 12-18).

Simultaneously with flow visualization, flow velocity measurements were taken above the dam and within the hydrodynamic flume using dynamic pressure sensors and hot-film anemometers, as shown in Fig. 2a. Based on flow velocity measurements in the flume, the water flow rate in the flume was determined, which was equal to the flow rate in the hydrodynamic channel. This flow rate was used to calculate the average flow velocity above the dam. During the experimental researches, the average flow velocity above the dam of the jet-directing screen model varied from 0.06 m/s to 0.2 m/s, which corresponded to actual average flow velocities of 0.3 m/s to 1 m/s or from $0.7U_{\max}$ to $2.3U_{\max}$, where $U_{\max}=0.44$ m/s is the flow velocity above the dam for the maximum flow rate in the warm compartment.

Fig. 3. Velocity fields behind the entrance dam in the near-surface layer (a) and in the bottom layer (b).

Typical examples of velocity distribution above the dam and near the screen web of the jet-directing structure model are shown in Fig. 3 for the average discharge

velocity above the model dam of 0.09 m/s or for the full-scale velocity of 0.44 m/s, which corresponds to a maximum discharge of 147.7 m³ through the spillway of the warm compartment. For these velocities, the Froude number, calculated based on the flow depth above the dam under full-scale or laboratory conditions, is 0.12. Fig. 3a shows the results of velocity field measurements in the near-surface layer at a depth of (1-1.2) m for full-scale conditions. It was found that the velocity above the dam increases as the outlet section of the jet-directing structure is approached, and this is due to the braking effect of the dead-end section of the structure on the flow. Circulation regions and regions of stagnation of the flow are observed in the near-surface layer of the dead-end section of the structure. Along the screen, the flow is directed parallel to the screen and accelerates with distance from the dead-end section of the structure. Above the rising reservoir bottom (lines 19-21), the flow accelerates in the near-surface layer ahead of the screen and is directed relatively sharply toward the structure exit. In the area of the screen's curvature (lines 30-32), the flow impinges on the screen at high velocity. It was found that, under natural conditions, the maximum velocity in the near-surface layer at a depth of approximately 1 m occurs in the area of flow constriction and reaches values of approximately 0.65–0.75 m/s.

The velocity field in the near-bottom region of the investigated jet-directing structure model at a distance of approximately 0.02 m (0.5 m for the actual structure) is shown in Fig. 3b. Here, the velocity field differs significantly from that measured in the near-surface layer. Near the bottom, particularly in the dead-end region and the area of greatest depth ahead of the screen, a return current was recorded, directed from the screen toward the dam, which is confirmed by visual studies. Near the dam top, on the side of the jet-directing screen, a relatively high-velocity flow is observed, directed from the dead-end section of the structure toward its outlet. The velocity of this current increases with approach to the outlet of the structure, but near the shore protruding into the reservoir (flow narrowing), a low-velocity return flow was recorded. In the area of flow narrowing, the velocity of the bottom flow increases similar to the flow in the near-surface layer of the stream.

Thus, the results of velocity field measurements in the near-surface layer and in the bottom region for in-situ conditions with maximum flow rate indicate that an intense transverse circulation flow exists in the stream near the jet-directing screen, the axis of which extends along the screen's surface. As visual studies have shown, the circulation flow is most clearly observed in the area of greatest depth ahead of the screen's surface.

Researches conducted at lower flow velocities showed that with decreasing velocity, the circulation flow degenerates and the velocity vectors change direction more smoothly from perpendicular to the screen to parallel to it. For the maximum flow velocities at which the researches were conducted, the characteristic regions of formation of the circulation and return flows were observed more clearly. However, the ratio of the minimum and maximum velocities, both in the near-surface layer of the flow and in its bottom part, remained the same as for the results shown in Fig. 3a and Fig. 3b. Specifically, the maximum velocities of the return flow were $(0.05-0.1)U_{av}$, and the maximum velocities observed in the region of flow constriction were $(0.6-0.8)U_{av}$, where U_{av} is the average flow velocity.

Conclusions.

Vortex formations were visualized using dyes introduced into the flow and positively buoyant particles, while simultaneously measuring the flow's physical parameters. Characteristic features of the formation and development of near-wall flows near the flexible screen were identified. Their influence on the velocity field characteristics was determined.

It was found that the velocity of contrast agent transfer decreased above the section of the dam located near the dead-end end of the flow-directing structure. Beyond the dam, the dye in the near-surface layer of the flow rushed toward the screen, and then along the screen, was transported toward the open reservoir. Near the screen, the colored liquid was transported from the near-surface layer of the flow to its bottom, and then, opposite to the flow direction, slowly moved along the channel bottom toward the dam, performing a circulatory motion.

It was established that the velocity above the dam increased as one approached the outlet of the flow-directing structure, due to the braking effect of the structure's dead-end section on the flow. Circulation zones and areas of stagnant flow were observed in the near-surface layer of the dead-end section. Along the screen wall, the flow was directed parallel to the wall and accelerated with distance from the dead-end section. Above the rising reservoir floor in front of the screen wall, an acceleration of the flow and a relatively sharp change in direction toward the outlet of the structure were observed in the near-surface layer.

It was found that, under natural conditions, the maximum velocity in the near-surface layer at a depth of approximately 1 m will be observed in the area of flow constriction and will reach values of approximately (0.65-0.75) m/s. It was established that at a depth of 0.5 m above the bottom, especially in the dead-end area of the structure and the area of greatest depth in front of the screen, a return flow was recorded, directed from the screen toward the dam. Maximum return flow velocities amounted to (0.05-0.1) of the average flow velocity above the dam. Near the top of the dam, on the side of the jet-directing screen, a relatively high-velocity flow was observed, directed from the dead-end section of the structure toward its outlet into the cooling pond. Moreover, the velocity of this flow increased with approach to the structure outlet.

REFERENCES:

1. Грабовський В.А. Ядерна енергетика: розвиток, проблеми, екологія. Навчальний посібник. – Львів, ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 234 с.
2. Jayabal R. Next-generation solutions for water sustainability in nuclear power plants: Innovations and challenges // Nuclear Eng. Design, 2025. Vol. 432. P. 113757. <https://doi.org/10.1016/j.nucengdes.2024.113757>
3. Du T., Dugdale S.J., Johnson M.F. A scenario-based, generalised model of the thermal impacts of cooling water discharge from thermoelectric power plants:

- thermopeaking and spatio-temporal interactions // *Water Res.*, 2026, Vol. 288. P. 124529. <https://doi.org/10.1016/j.watres.2025.124529>
4. Fernandez-Arias P., Vergara D., Orosa J.A. A global review of PWR nuclear power plants // *Appl. Sci.*, 2020. Vol. 10. P. 4434. <https://doi.org/10.3390/app10134434>
  5. Antonova L.N., Kanjuk G.S., Pogonina T.E. et al. Purpose and features of work cooling pond thermal and nuclear power // *East.-Europ. J. Enterprise Technol.*, 2012. Vol. 2/10(56). P. 56–63. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2012.3896>
  6. Lin H., Zhang S., Cao R., et al. A review on the risk, prevention and control of cooling water intake blockage in coastal nuclear power plants // *Nuclear Eng. Technol.*, 2024. Vol.56. P. 389-401. <https://doi.org/10.1016/j.net.2023.10.009>
  7. Imberger J., Hamblin P.F. Dynamics of lakes, reservoirs, and cooling ponds // *Annu. Rev. Fluid Mech.* 1982. Vol. 14, no 1. P. 153–187. <https://doi.org/10.1146/annurev.fl.14.01018>
  8. Biedunkova O., Kuznietsov P., Pinchuk O. Comprehensive assessment of scale formation, corrosion, and biological pollution in a cooling water supply system // *MethodsX*, 2025. Vol.14. P. 103154. <https://doi.org/10.1016/j.mex.2025.103154>
  9. Voskoboinick A.A., Voskoboinick A.V., Voskoboinick V.A., Khizha I.A., Khomicky V.V. Flow of the flexible jet-directing screen // *Appl. Hydromech.*, 2015. Vol. 17, no 1. P. 10-20.
  10. Biedunkova O., Kuznietsov P., Korbutiak V. Evaluation of return cooling water reuse in the wet cooled power plant to minimise the impact of water intake and drainage // *Sustainable Chemistry Environ.*, 2024. Vol. 7. P. 100151. <https://doi.org/10.1016/j.scenv.2024.100151>
  11. Mathew M.D. Nuclear energy: A pathway towards mitigation of global warming // *Progress Nuclear Energy*, 2022. Vol. 143. P. 104080. <https://doi.org/10.1016/j.pnucene.2021.104080>

12. Voskoboinick V.A., Khomicky V.V., Voskoboinick A.A., et al., Pressure distribution on the surface of the flexible training screen // Environm. safety natural resources, 2016. Vol. Vol. 21, no 1-2. P. 25-34.
13. Voskoboinick V., Onyshchenko A., Voskoboinyk O., Makarenkova A., Voskobiinyk A. Junction flow about cylindrical group on rigid flat surface. // Heliyon, 2022. P. e12595. <http://dx.doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e12595>
14. Voskoboinick V., Kornev N., Turnow J. Study of near wall coherent flow structures on dimpled surfaces using unsteady pressure measurements // Flow Turbulence Combust., 2013. Vol. 90, no 4. P. 709-722. <https://doi.org/10.1007/s10494-012-9433-9>
15. Voskoboinick V.A., Voskoboinick A.A., Turick V.N., Voskoboinick A.V. Space and time characteristics of the velocity and pressure fields of the fluid flow inside a hemispherical dimple generator of vortices // J. Eng. Physics Thermoph., 2020. Vol. 93, no 5. P. 1205-1220. <https://doi.org/10.1007/s10891-020-02223-3>
16. Voskoboinick V.A., Voskoboinick A.V., Areshkovych O.O., Voskoboinyk O.A. Pressure fluctuations on the scour surface before prismatic pier // Proc. 8th International Conference on Scour and Erosion (ICSE 2016). Oxford, UK, 2016. P. 905-910. <https://doi.org/10.1201/9781315375045-115>
17. Huang Q., Zhi Y., Zhang R., et al. Flow heat transfer characteristics and dynamic response of once-through cooling water system in nuclear power plants under complex operating conditions Energies, 2025. Vol. 18. P. 1207. <https://doi.org/10.3390/en18051207>

TORONTO CONGRESS OF ADVANCED RESEARCH

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

April 20-22, 2026

Toronto, Canada

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

The editorial board reserves the right to edit and shorten materials. The opinions of the authors may not always coincide with the viewpoint of the editorial board and publisher. Authors bear full responsibility for the published material (for the accuracy of facts, quotes, personal names, geographic names and other information).

This edition was approved for publication on May 6, 2026.

Published in A4 format online on website: <https://naukainfo.com/conference?id=116>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.